

อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ

ขุนสำนักนิยมถาม

ันธ์ เกตกะโกมล)

ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ ขุนพำนักนิคมคาม (สนธิ์ เกตกะโกมล) เจ้าภาพขอนมัสการพระเดชพระคุณพระราชนันทมุนี ท่านเจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ และขอกราบขอบพระคุณทุกท่าน ที่กรุณาให้เกียรติมาร่วมในการสวดพระอภิธรรม และสละเวลามาเป็นเกียรติในงานพระราชทานเพลิงศพ

หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องด้วยประการใดก็ดี ขอได้โปรดอภัยด้วย

เจ้าภาพ

คำนำ

เจ้าภาพงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านขุนพานิชกิจคาม (สันธิ์ เทศะโกมล), มาแจ้งว่าขอหนังสือ ผมฯ เพื่อพิมพ์แจกจ่ายมาร่วมงาน. เป็นการร่วมมือกันประกาศเผยแพร่ประชาธิปไตยในยามยุคนี้ ฯ ตามที่ต้องการเรื่องผมบำรุงศาสนาพุทธของท่านพระมหาวิเศษ [illegible] (เงื่อม พระอินทปัญโญ) สำนักสวนโมกขพลาราม ไชยา ให้. เห็นพ้องด้วยจึงพิมพ์ตามนี้.

ท่านขุนผู้นี้ผมเห็นแต่รู้จักโดยคำเล่า แต่ปรากฏว่าท่านเป็นผู้มีชื่อที่พัทลุงตั้งแต่ยังไม่มีบรรดาศักดิ์. เมื่อ [illegible] เป็นจีนนะ เขาเรียก [illegible]. ครั้นเป็นขุนพานิชกิจคาม แล้วเป็นที่แหนงอยู่ที่ราชการจนไหว ปลดเกษียณเมื่อถึงกำหนด.

ท่านขุนเป็นศิษย์ของท่านพระพุทธทาสภิกขุ. มีความเชื่อถือศรัทธาตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ มีศีลาจารวัตรเรียบร้อย เป็นผู้มีความรักในหน้าที่ ขยันทำงาน. ต่อเมื่อเจ็บป่วยจึงได้หยุดพัก เป็นอย่างดี, เชื่อว่าคุณความดีของท่านจะ [illegible] สถิตอยู่ในความรู้สึกของชาวพัทลุงเป็นอันมาก. [illegible] เป็นความสูญเสียอย่างหนึ่ง [illegible] หลานต่อไป [illegible] เป็นตัวอย่างที่ดี [illegible] ควรเชิดชูให้ประจักษ์แก่ผู้ที่อยู่ข้างหลัง ให้ทำตามเยี่ยงอย่างที่ดีตลอดไปเกิด.

พ. ศรี ปัทมะเนียม

ขุนพำนักนิคมคาม
(สนธิ์ เกตกะโกมล)

ชาตะ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๓๗

มตะ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

ประวัติ

ขุนพำนักนิคมคาม (สนธิ์ เกตกะโกมล) เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๓๗ ที่ตำบลบ้านหัวไทร อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นบุตรนายกวย นางไข่ เกตกะโกมล ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ๑ พรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ มีน้องร่วมบิดา มารดาที่ยังมีชีวิตอยู่ในขณะนี้ ๒ คนคือ

๑. *นายสอน เกตกะโกมล*

๒. *นางบุนนาค จันทร์ทอง*

การศึกษา

ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดใหม่บางคล้า สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ สอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยม ที่โรงเรียนมัธยมอนงคาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้วเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกระทรวงเกษตราธิการ สอบไล่ชั้นกลางได้ จึงเข้าเป็นนักเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกยันตรศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

การรับราชการ

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นนักเรียนฝึกหัด แผนกมหาดไทย ในนามของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ที่จังหวัดสงขลา ฝึกราชการที่ศาลารัฐบาลมณฑล นครศรีธรรมราช อำเภอเมืองสงขลา อำเภอจนะ และอำเภอสะเดา

พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นปลัดอำเภอเมืองพัทลุง

พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นจ่าจังหวัดพัทลุง

พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นนายอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นนายอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นนายอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นปลัดจังหวัดปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นนายอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นปลัดจังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์

พ.ศ. ๒๔๙๓ ออกรับบำเหน็จบำนาจเหตุรับราชการนาน รวมเวลารับราชการ ๓๕ ปีเศษ

ได้รับพระราชทานยศ เป็นรองอำมาตย์โท บรรดาศักดิ์ เป็นขุนพำนักนิคมคาม เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตา-

ภรณ์ มงกุฎไทย จัตุถาภรณ์ช้างเผือก เหรียญจักรพรรดิมาลา และเหรียญบรมราชาภิเศก

ขุนพำนักนิคมคาม ได้ทำการสมรสกับ น.ส.สริ่ม ณ พัทลุง ธิดาพระยาโสภณพัทลุงกุล และ คุณหญิงขิ่น ณ พัทลุง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน คือ

๑. *นายพิศาล เกตกะโกมล*

๒. *พตท.สัมพันธ์ เกตกะโกมล*

๓. *นางพูนพิศ อินทรเสน*

๔. *พตต.ถวิล เกตกะโกมล*

๕. *นายวิวัฒน์ เกตกะโกมล*

ขุนพำนักนิคมคาม ได้ป่วยด้วยโรคชรา ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ ด้วยอาการสงบ ที่บ้านเลขที่ ๓๖๕/๒ ซอยวัดบางพลัด ถนนจรัลสนิทวงศ์ กรุงเทพฯ คำนวณอายุได้ ๘๕ ปี ๑ เดือน ๑๒ วัน

ขุนพำนักนิคมคาม ได้รับราชการฝ่ายปกครองมาด้วยความขยันหมั่นเพียรและซื่อสัตย์สุจริต ตั้งแต่อายุได้ ๒๐ ปี โดยเริ่มตั้งแต่เป็นปลัดอำเภอ จนกระทั่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และออกรับบำนาญ เหตุรับราชการนาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ตลอดเวลาที่รับราชการได้โยกย้ายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งทางภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อออกจากราชการแล้วก็ได้มาอยู่ที่จังหวัดธนบุรี เพื่อส่งบุตรธิดา

ศึกษาเล่าเรียน และใช้ชีวิตในบั้นปลายของชีวิตด้วยความสงบ ในด้านส่วนตัว ขุนพำนักนิคมคาม เป็นสามีที่ดีของภริยา และเป็นบิดาที่ดีของบุตรธิดา สม่ำเสมอตลอดมา ได้ให้ความอบอุ่นแก่บุตรหลานทุก ๆ คน ด้วยจิตใจโอบอ้อมอารี สุขุมเยือกเย็น และเป็นที่รวมของบุตรหลาน ในอันที่จะพบปะสังสรรค์กันตลอดมา จนกระทั่งขุนพำนักนิคมคาม ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา ด้วยอาการอันสงบ ที่บ้านนายวิวัฒน์ เกตกะโกมล บุตรชาย อันนำความสูญเสีย โศกเศร้า อย่างใหญ่หลวงมาสู่ภริยาและบุตรธิดา ถึงแม้ว่าทุกคนย่อมทราบว่า ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ตาม จึงได้แต่รวมกำลังส่งจิตอธิษฐานให้ขุนพำนักนิคมคาม ได้ประสบความสุข ความสงบ ในสัม-ปรายภพ

ขุนลัดดาวรงฤทธิ์ ขุนราษฎร์ธุราทร พระยาอนุฤทธิ์ธำรง ขุนพ่านกำจัดคาม
ถ่ายที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อสมุหเทศา เมื่อออกตรวจราชการครั้งแรก ๑ เมษายน

ขุนพำนักนิคมคาม ยืนกลาง ไม่สวมหมวก เมื่อ ๗ กันยายน ๒๔๘๑

19ส.ค.84

เมื่ออธิบดีกรมมหาดไทย มาตรวจราชการที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ขุนพำนักนิคมคาม ยืนซ้ายสุด วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๘๔

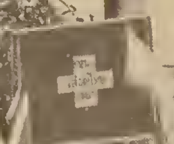

และไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ณ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๘๖

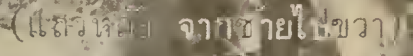
(แถวหลัง จากซ้ายไปขวา) นายไสล ... นายจันท สมบูรณ์กุล นายแม้น อรจันท ร.ต. สงัด ศรีเพ็ญ
นายพานิต ปุรนะพรรณ์ นายสันต์ สมัถชัยสิ

(แถวกลาง จากซ้ายไปขวา) นายปกรณ์ อังศุสิงห์ นายเยื้อน นะตะกั่วทุ่ง ร.ต.ต. พุก เริกส์กเสม นายจำลอง อัสวเสนา
นายสนั่น พำนักนิคมคาม (ขุนพำนักนิคมคาม) นายเชย บุนนาค นายกระจ่าง กมลศิลป
นายสมบูรณ์ จันทรประทับ นายอุดม บุนยประสพ นายปรง พหูชนม์

(แถวนั่ง จากซ้ายไปขวา) นายประสงค์ อิศรภักดี นายทวี แรงขำ ร.อ. พิพัธน์ พิพัธน์สรการ พนะท่าน พล.ต.ท. มังกร พรหมโยธี พ.อ.เสงี่ยม รามนรงค์ นายโกวิท ป. ประพันธ์ ไพรัชชพากย์ นายนรกิจ กนิสสุต

ภาพเดินขบว[illegible]บสนุนนโยบายรัฐบาล เรียก[illegible] เดนคืน [illegible]
[illegible]นอมคาม่ ยืนแถวหน้า คนที่ [illegible]

(แถวหน้า จากซ้ายไปขวา) นายชวน สุริยจันทร์ ปลัดจังหวัดชัยภูมิ กรรมการ, ขุนพิรนักนิคมคาม ข้าหลวงประจำจังหวัดชัยภูมิ ประธานกรรมการ นายสุชาติ เหมือนมนัส อัยการจังหวัด กรรมการ

(แถวหลัง จากซ้ายไปขวา) นายสมบูรณ์ สวัลย์รัตน์ เสมียนตราจังหวัดชัยภูมิ, นายณรงค์ ยศยิ่งมี ปลัดอำเภอเมืองชัยภูมิ, นายพัฒน์ จันทร์ประยูร ปลัดอำเภอเกษตรสมบูรณ์

[illegible]จวนข้าหลวงประจำจังหวัดชัยภูมิ

ขุนพ่านุกนิคมคาม พร้อมด้วย ภรรยา บุตร ธิดา
ถ่ายที่จวนข้าหลวงประจำจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๔๙๒

อนุสรณ์วันชาติ ๒๔๘๔

ขุนพ่านักนิคมคาม ขณะเป็นนายอำเภอไชยา ยืนตรงลกศรชี้

พิธีแห่พระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๔๙๒
ขุนพ่านักนิคมคาม อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เดินกลางแถวหน้า

งานสวดพระอภิธรรมศพ. ภรรยา บุตร ธิดา หลาน

บุตร ธิดา

คำไว้อาลัย

แด่คุณพ่อที่รักและเคารพยิ่ง

คุณพ่อได้จากลูกไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับคืนมา ยังความเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างยิ่งแก่คุณแม่และลูก ๆ ทุกคน แม้จะรู้อยู่แก่ใจว่า การจากไปนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าบุคคลใดก็ย่อมจะหนีความตายไปไม่พ้น ก็ตาม แต่เมื่อเหตุ-การณ์นี้เกิดขึ้น ก็ยากที่จะหักห้ามใจมิให้เศร้าสลด และอาลัยได้

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ เวลาประมาณ๑๐.๓๐น. ขณะที่ลูก ๆ กำลังอยู่ ณ ที่ทำงาน ก็ได้รับโทรศัพท์จากคุณแม่ว่าคุณพ่อหน้าซีดมาก ก็รีบตรงมาบ้านทันที แต่พอมาถึงบ้านเห็นหน้าคุณพ่อแล้วก็ตกใจเป็นอย่างยิ่ง ได้เรียกรถพยาบาลเพื่อให้มารับคุณพ่อไปโรงพยาบาล แต่พยาบาลที่มากับรถตรวจแล้วก็พบว่าหมดลมแล้ว ความรู้สึกของลูกเป็นไปอย่างบอกไม่ถูก ไม่ได้คาดคิดมาก่อนเลยว่าคุณพ่อจะหมดลมไปอย่างง่ายดายเช่นนี้ ถึงแม้คุณพ่อจะมีอายุย่างเข้าปีที่ ๘๖ แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่เคยมีโรคประจำตัวอะไรเลย เป็นแต่เพียงหัวเข่าไม่ดี ไม่สามารถลุกขึ้นยืนได้เท่านั้น การที่คุณพ่อจากไปอย่าง

กระทันหันเช่นนี้จึงมิได้คาดฝันมาก่อน คุณพ่อจากไปโดยมิได้มีอาการแสดงถึงความเจ็บปวดแต่อย่างใด ดูแล้วก็เหมือนกับว่าหลับไปเฉย ๆ ซึ่งอันนี้ก็คงเป็นเพราะส่วนบุญที่คุณพ่อได้เคยทำไว้ตลอดมาในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งคุณพ่อไม่เคยที่จะเบียดเบียนใครหรือทำให้ผู้ใดเจ็บช้ำน้ำใจเลย ในตลอดชีวิตของคุณพ่อนั้นไม่ได้เคยทำร้ายผู้ใด หรือแม้กระทั่งสัตว์ต่าง ๆ เลย

ตลอดชีวิตการรับราชการของคุณพ่อตั้งแต่อายุ ๒๐ ปี จนกระทั่งออกรับบำนาญเนื่องจากรับราชการนานเมื่ออายุ ๕๕ ปีนั้น คุณพ่อได้โยกย้ายไปรับราชการในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งทางภาคใต้, ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับราชการด้วยความอุตสาหและซื่อสัตย์สุจริตตลอดมา จนกระทั่งเกษียรอายุที่จังหวัดสุรินทร์ จึงได้มาตั้งรกรากที่จังหวัดธนบุรี เพื่อส่งเสียให้ลูก ๆ ได้รับการศึกษาที่ดีถึงขั้นมหาวิทยาลัย

ในขณะที่ลูก ๆ ทุกคนกำลังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนนั้น คุณพ่อได้รับเงินบำนาญไม่มากนัก แต่ก็ได้พยายามใช้จ่ายอย่างประหยัด เพื่อที่จะให้ลูก ๆ ทุกคนได้อยู่อย่างสบาย คุณพ่อตัดเรื่องความสุขส่วนตัวออกไปทั้งหมด เพียงเพื่อให้ลูก ๆ ได้รับการศึกษาและมีความเป็นอยู่พอทัดเทียมคนอื่น ๆ ลูก ๆ ยังจำเหตุการณ์ต่าง ได้เป็นอย่างดี คุณพ่อไม่เคยให้ลูกต้องลำบากเลยจนกระทั่งทุกคนเรียนสำเร็จ และมีงานทำ

คุณพ่อเป็นคนรอบคอบและคิดการณ์ล่วงหน้าไว้เสมอ เหตุการณ์ที่สำคัญทุกอย่างได้จดบันทึกไว้อย่างดี แม้กระทั่งเรื่องการทำศพ เรื่องประวัติคุณพ่อก็ได้บันทึกไว้อย่างละเอียด เพื่อให้ลูก ๆ ไม่ต้องยุ่งยากในการตระเตรียม มีบันทึกเรื่องหนึ่งที่สมควรนำมาลงในที่นี่ เป็นบันทึกที่คุณพ่อเขียนไว้เมื่ออายุ ๗๒ ปี ดังนี้

"เมื่อพ่อสิ้นลมหายใจ

ก็หมายความว่า เกมแห่งชีวิตของพ่อได้สิ้นสุดลงแล้วโดยสมบูรณ์ เป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ หรืออาจกลับมาเกิดใหม่อีกก็ได้ แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด อย่างไรก็ดี การจากไปดังกล่าว ย่อมยังความอาลัยเศร้าโศกอย่างสุดซึ้งแก่พ่อผู้จากไป และลูกกับคุณสริ่มที่ยังอยู่เบื้องหลัง ถ้าชาติหน้ามีจริง ก็ขอให้เราได้พบปะกันอีก อย่างในชาตินี้ ในที่สุดพ่อขอร้องให้ลูกและคุณสริ่ม ช่วยจัดการดังต่อไปนี้ด้วย

๑. *ศพของคุณพ่อ การทำบุญสวดพระอภิธรรมก็ดี การบรรจุศพก็ดี ขอพระราชทานเพลิงศพก็ดี อยากให้ทำที่วัดประยุรวงศาวาสแห่งเดียว ถ้าลูกและคุณสริ่มเห็นด้วย และไม่มีอะไรขัดข้อง หรือจะเห็นวัดอื่นดีกว่าก็ตามใจ*

๒. อัฐิของคุณพ่อ ขอให้นำไปบรรจุไว้ ณ บริเวณแห่งเดียวกันกับที่บรรจุอัฐิ คุณปู่ คุณย่า ที่อำเภอบางคล้า ปรึกษาคุณอาสอนเขาดูว่า ควรทำอย่างไร เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่วงศ์ตระกูล "เกตกะโกมล" และจารึกไว้ ณ ที่บรรจุศพว่า

ขุนพำนักนิคมคาม (สนธิ์ เกตกะโกมล)

ชาตะ พ.ศ. ๒๔๓๗

มรณะ พ.ศ. ๒๕

๓. การทำบุญ ใช้เงินที่พ่อเป็นสมาชิกฌาปนกิจของกระทรวงมหาดไทย เมื่อพ่อถึงแก่กรรม นำหลักฐานไปแสดงขอรับ เจ้าหน้าที่ของมหาดไทยจะจ่ายให้ราว(ในขณะนี้) ๑๕๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นห้าพันบาท) พอที่จะใช้ทำบุญตามสมควร

๔. ขอให้ลูก ๆ และคุณสริ่ม ซึ่งยังอยู่ข้างหลังนึกถึงพ่อแล้ว ขอให้ช่วยทำบุญกุศล อุทิศผลบุญส่งไปให้คุณพ่อตามสมควร ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา"

ในขณะที่คุณพ่อบันทึกไว้นี้ ยังอยู่ที่บ้านในซอยสารภี ๓ วงเวียนใหญ่ คุณพ่อได้ไปที่วัดประยุรวงศาวาสบ่อย ๆ และรู้สึกประทับใจในความสงบราบรื่นภายในวัด จึงอยากที่จะให้คุณแม่และลูก ๆ จัดการทำศพที่นั่น แต่เนื่องจากว่าภายหลัง

คุณพ่อได้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านมิตรภาพ ซอยอ่อนนุช และต่อมาก็ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านซอยวัดบางพลัด ถนนจรัลสนิทวงศ์ คุณแม่และลูก ๆ ปรึกษากันแล้ว ก็เห็นสมควรจัดพิธีศพคุณพ่อที่วัดมกุฎกษัตริยาราม เพราะว่าสะดวกแก่บรรดาญาติมิตรทั้งหลายที่จะได้ไปร่วมในพิธีศพ เพื่อไว้อาลัยแก่คุณพ่อเป็นครั้งสุดท้าย

ความสุขุมเยือกเย็นรอบคอบและมีเหตุมีผล ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของคุณพ่อนั้น ได้เป็นตัวอย่างอันดีที่ลูก ๆ ได้จดจำและนำไปปฏิบัติตาม คุณพ่อสามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ให้ราบรื่นไปได้เป็นอย่างดี โดยไม่เคยทะเลาะหรือบาดหมางกับผู้ใดเลย คุณพ่อมีความห่วงใยลูก ๆ และหลาน ๆ ทุกคนตลอดเวลา พระคุณและคุณงามความดีของคุณพ่อจะตรึงตราอยู่ในความทรงจำของลูก ๆ ทุกคนไปตลอดชีวิต ขอดวงวิญญาณของคุณพ่อจงไปสู่สุคติ และหากชาติหน้ามีจริงลูก ๆ ขอเกิดเป็นลูกของคุณพ่ออีกทุกชาติไป

ด้วยอำนาจแห่งกุศลผลบุญทั้งมวล ที่คุณพ่อได้ประกอบและสร้างสมไว้ และที่คุณแม่และลูกหลานญาติมิตร ตลอดท่านที่เคารพนับถือได้บำเพ็ญแล้วอุทิศให้ ขอให้บุญกุศลนั้นจงเป็นพลังส่งให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อ จงไปสู่สุคติและได้เสวยสุขสมบัติอันสมควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพเทอญ

จาก ลูก ๆ ของคุณพ่อ

คำไว้อาลัย

การจากไปของท่านขุนพำนัก เป็นการจากไปอย่างที่มิได้คาดฝันมาก่อนเลย เพราะว่าปกติไม่เคยมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ได้เคยไปตรวจไปนอนที่โรงพยาบาลแล้วก็ไม่พบโรคอะไร ตลอดเวลาก็ทานข้าวทานขนมได้เป็นอย่างดี ดังนั้นถึงแม้ว่าจะมีอายุมากถึง ๘๕ ปีแล้ว แต่ก็ไม่คิดว่าจะจากไปในระยะนี้ คิดว่าอย่างไรเสียก็คงอยู่ไปอีกหลายปี การจากไปของท่านขุนพำนัก จึงทำให้ดิฉันเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง

ตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกันมา ก็ไม่เคยได้ทะเลาะหรือมีปากเสียงกันรุนแรงเลย ท่านขุนมีอารมณ์เยือกเย็น สุขุม และมีเหตุมีผล เป็นห่วงเป็นใยในดิฉันและลูก ๆ ทุกคน เราได้โยกย้ายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ในชนบทตามภาระหน้าที่ที่ทำราชการอยู่ การอยู่ร่วมกันมานานถึง ๔๕ ปี ด้วยความสุขและรักใคร่กันเป็นอย่างมากนี้ เมื่อเกิดต้องจากกันโดยไม่มีวันกลับคืนเช่นนี้ก็ทำให้รู้สึกใจหาย เศร้าสลด เหมือนกับสูญเสียสิ่งซึ่งเราเป็นเจ้าของและไม่คาดคิดว่าจะต้องเสียไป ปกติท่านขุนเป็นผู้ที่รักสงบ รักบ้าน รักครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ คุณความดีทั้งหลายนั้นได้ตราตรึงอยู่ในจิตใจของดิฉันตลอดมา

ด้วยเดชะอานิสงส์แห่งกุศลผลบุญที่ท่านขุนและดิฉันได้กระทำร่วมกันมา จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านขุนจงไปปฏิสนธิในภพภูมิที่ พึงประสพแต่ความสุขตลอดไปทุก ๆ ชาติเทอญ

สริ่ม เกตกะโกมล

ภรรยา

ไว้อาลัยคุณพี่

ขุนพำนักนิคมคาม (สนธิ์ เกตกะโกมล)

ได้อยู่ร่วมพี่ร่วมน้องกันเกินกว่า ๘๐ ปี มาประสพมรณะกรรมเป็นการจากไปอย่างไม่มีวันจะกลับมาพบกันอีก ถือได้ว่าเป็นการจากไปตามวิถีทางชีวิต แต่ก็จะเว้นเสียซึ่งความโศกเศร้าเสียใจไม่ได้ แต่เมื่อคำนึงถึงคำว่า อนิจจัง ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีอะไรแน่นอน ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามสภาพของสังขาร เมื่อได้พิจารณาคำสอนของพระองค์แล้วย่อมคลายความเศร้าโศรกไปตามสภาพของจิต

พี่ขุนเป็นพี่คนที่สาม เป็นคนใจดีโอบอ้อมอารีต่อบรรดาญาติมิตรสหาย และเป็นคนใจบุญ ชอบบำเพ็ญกุศลในสิ่งซึ่งเป็นสาธารณะ ได้ร่วมกับบรรดาญาติตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลสงฆ์ เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุ สามเณร ที่อาพาธ มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุ สาม-เณร ให้ได้รับการศึกษาด้านพุทธศาสน์ มูลนิธิวิเวกอาศรม เพื่อช่วยเหลือ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ให้ได้รับการอบรมสุขภาพจิตในแนวทาง สมถะ และวิปัสสนากรรมฐาน

พี่ขุนเป็นผู้มีนิสัยซื่อสัตย์สุจริต เป็นปลัดอำเภอ นายอำเภอ ปลัดจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัด จนกระทั่งเกษียณอายุ ปรากฏว่าปฏิบัติหน้าที่มาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

กรรมดีที่พี่ขุนได้กระทำมาในอดีต ขอจงเป็นพละกำลังดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพี่ขุนพำนักนิคมคาม จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ

สอน เกตกะโกมล

อาลัยขุนพำนักนิคมคาม

ผมรู้จักคุ้นเคยกับท่านขุนพำนักนิคมคาม เมื่อเราได้รับการคัดเลือกในการสอบเลื่อนจากข้าราชการชั้นโทเป็นข้าราชการชั้นเอก เพื่อแต่งตั้งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ซึ่งมีผู้ได้รับการคัดเลือก ๑๖ ท่านด้วยกัน

ในสมัยที่ ฯพณฯ พลเอก หลวงพรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผู้ที่จะได้รับคัดเลือกเพื่อสอบเป็นชั้นเอกและแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องดำรงตำแหน่งปลัดจังหวัดหรือนายอำเภอและได้รับเงินเดือนตั้งแต่ ๒๐๐ บาทขึ้นไป ก่อนสอบต้องมีการอบรมอยู่ร่วมกินนอนด้วยกัน ส่วนการสอบก็มีการแสดงปาฐกถาและสัมภาษณ์

ข้าราชการที่เข้าอบรมรุ่นเดียวกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ นั้น นอกจากท่านขุนพำนักนิคมคามแล้ว ก็มีอาทิ คุณอุดม บุณยประสพ คุณปรง พหูชนม์ คุณจันทร์ สมบูรณกุล คุณแม้น อรจันทร์ คุณเยื้อน ณ ตะกั่วทุ่ง คุณจำลอง อัศวเสนา เป็นต้น ในขณะนี้ยังมีชีวิตอยู่ไม่กี่ท่าน เมื่อสอบเสร็จต่างก็แยกย้ายไปรับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดต่าง ๆ ตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ผมได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการ

จังหวัดหนองคายในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ และผมจำได้ว่าท่านขุนพำนักนิคมคามได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทองในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ปีเดียวกัน

ในระหว่างอบรมและกินนอนด้วยกันนั้น ท่านขุนพำนักนิคมคามเป็นผู้มีอาวุโสในวัยวุฒิมากกว่าคนอื่น ท่านเป็นบุคคลที่น่ารัก สุภาพเรียบร้อย อ่อนโยน พูดจาน้อย ยิ้มอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นที่รักใคร่นับถือของพวกเราเป็นอันมาก เมื่อพวกเราจากกันไปแล้วก็ไม่ค่อยได้มีโอกาสได้พบกันบ่อยครั้งนัก นอกจากจะพบกันที่กระทรวงมหาดไทยบ้างบางครั้งบาง-คราว และจะพบกันทุกคนก็ตอนที่มีการประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วราชอาณาจักร เท่าที่ผมทราบนอกจากได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทองแล้ว ท่านยังได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ และท่านออกจากราชการเมื่อดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายของท่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ เนื่องจากเกษียณอายุ ซึ่งในสมัยนั้นทางราชการถือครบเกษียณเมื่ออายุ ๕๕ ปี

ผมได้พบกับท่านขุนพำนักนิคมคามอีกครั้งหนึ่ง เมื่อผมเป็นอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ท่านมาหาผมเพื่อฝากบุตรชายให้เข้ารับราชการในกรมประชาสง-เคราะห์ ผมสังเกตเห็นท่านยังแข็งแรงและอนามัยดี เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านต้องออกจากราชการ เนื่องจากเกษียณอายุเพียง ๕๕ ปีเท่านั้น ผมเชื่อว่าถ้าท่านครบเกษียณอายุ ๖๐ ปีเช่น

ปัจจุบัน ท่านคงจะทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติต่อไปได้อีกมาก

แต่อย่างไรก็ดี ท่านก็ได้จากไปแล้วโดยไม่มีวันกลับ ย่อมเป็นที่อาลัยแก่ญาติมิตร และเพื่อนฝูงของท่านเป็นอันมาก แต่การจากไปเช่นนี้เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ด้วยเดชะบุญกุศลและคุณงามความดีทั้งหลายที่ท่านขุนพำนักนิคม-คามได้ประกอบไว้ ขอจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านขุนพำนักนิคมคาม จงประสพสุคติสุขในสัมปรายภพเทอญ

(นายปกรณ์ อังศุสิงห์)

บ้านสนคู่
เลขที่ ๒๑ ซอยสันติสุข
ถนนสุขุมวิท กรุงเทพฯ ๑๑

คำไว้อาลัย

ของ

หลวงธนาทรพินิศ (เล็ก จันทโรจวงศ์)

ท่านขุนพำนักนิคมคาม (สนธิ์ เกตกะโกมล) เป็นทั้งเพื่อนและญาติ (เขย) กับข้าพเจ้า ที่ว่าเป็นเพื่อนก็เพราะได้เป็นเพื่อนนักเรียนร่วมโรงเรียนอันทรงเกียรติ คือ "ข้าราชการพลเรือน" มาด้วยกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๘ ท่านขุนพำนักฯ เป็นนักเรียนแผนกยันตรศึกษา (วิศวกรรมศาสตร์) ส่วนข้าพเจ้าเป็นนักเรียนรัฐประศาสตร์ ซึ่งในชั้นเดิมเป็นนักเรียนมหาดเล็ก ต่อมาได้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้น จึงได้ยุบโรงเรียนมหาดเล็กเดิม ซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และโอนนักเรียนมหาดเล็กมาเป็นนักเรียนข้าราชการพลเรือน แผนกรัฐประศาสตร์ ให้ศึกษาวิชาการปกครอง เมื่อเรียนจบหลักสูตร ๓ ปีแล้ว ออกรับราชการในกระทรวงมหาดไทย เริ่มต้นในตำแหน่งมหาดเล็กรายงาน แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายอำเภอ ปลัดจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด ฯลฯ พวกข้าพเจ้าที่เป็นนักเรียนรัฐประศาสตร์ ถูกย้ายออกจากพระบรมมหาราชวัง ไปเรียนที่ตัวโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ใน พ.ศ.

๒๔๕๘ ที่ตั้งของโรงเรียนนี้ คือสนามกีฬาศุภชลาศัยเดี๋ยวนี้ ตอนย้ายกันไปใหม่ ๆ มีเหตุการณ์วุ่นวายเกิดขึ้นบ่อย ๆ เพราะพวกข้าพเจ้าเป็นนักเรียนถือตัวว่ามีเกียรติสูงกว่านักเรียนแผนกยันตรศึกษา และคุรุศึกษา ที่ร่วมศึกษาอยู่ในโรงเรียนเดียวกัน บรรดาครูบาอาจารย์ แม้ตัวท่านผู้บัญชาการโรงเรียน (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) ก็ยังเกรงใจพวกรัฐประศาสตร์ ซึ่งถือกันว่าเป็นนักเรียนหลวง ดังนั้นความระหองระแหงดูแคลนนักเรียนยันตรศึกษา และคุรุศึกษาจึงมีอยู่บ่อย ๆ แต่ต่อ ๆ มาก็ค่อย ๆ คลี่คลายจนหมดสิ้นไป กลับรักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวกันขึ้น จนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ สถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น ยุบโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และรับเอานักเรียนในโรงเรียนนี้ เป็นนักศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ซึ่งเป็นปีที่ข้าพเจ้าสำเร็จวิชาสรรพกรในแผนกรัฐประศาสตร์และออกรับราชการในกรมสรรพกร

ในชั้นแรกข้าพเจ้าเป็นเพื่อนกับท่านขุนพำนักฯ แต่ในนาม ไม่สนิทสนมกันนัก เพราะเหตุการณ์และเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว คือความถือตัวว่าเป็นนักเรียนหลวง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วต่างคนก็แยกย้ายกันไปรับราชการในสถานที่และท้องที่ต่าง ๆ ตามความสามารถของแต่ละคน ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าด้วยเหตุใด ท่านขุนพำนักฯ ซึ่งศึกษาเล่าเรียนวิชาในแผนกยันตรศึกษา จึงได้ไปรับราชการในทางการปกครอง เริ่มเข้า

รับราชการที่จังหวัดสงขลา และเป็นคนโปรดปราณของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศร์ ผู้ที่ทรงพระกรุณาฝากฝังข้าพเจ้ากับพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในกรมสรรพกร ๒-๓ ปี ก็ย้ายออกไปต่างจังหวัด ส่วนมากอยู่แต่ในภาคกลาง อย่างไกลก็แค่จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนท่านขุนพำนักฯ รับราชการอยู่ในภาคใต้เสียโดยมาก เราจึงไม่ได้พบปะกันเลยในระหว่างรับราชการ เมื่อต่างคนต่างออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญ และได้มาตั้งรกรากอยู่ในกรุงเทพมหานครด้วยกัน จึงได้พบปะกันเสมอๆ ข้าพเจ้ารักใคร่ท่านขุนในฐานเพื่อนและในฐานญาติโดยเป็นน้องเขยข้าพเจ้า คือเป็นสามีของน้องสริ่ม ณ พัทลุง บุตรีเจ้าคุณลุงโสภณ พัทลุงกุล

ท่านขุนพำนักฯ เป็นคนดีทุกประการ สงบเสงี่ยมกิริยามารยาทเรียบร้อย ปราศจากซึ่งอบายมุข ๔ ประการ มี สุรา, นารี, ภาชี, กีฬาบัตร มีอุปนิสัยเยือกเย็น มีขันติธรรมและเมตตาธรรมสูง ได้ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ดีพร้อมทั้งในทางโลก และทางธรรม ว่าถึงด้านสุขภาพเป็นคนแข็งแรง ไม่เคยล้มป่วยด้วยโรคร้ายแรงใดๆ เลย เพิ่งมีอาการอ่อนเพลียและปวดหัวเข่าเมื่อเดินมากๆ ตามวิสัยของคนชรา ซึ่งข้าพเจ้าก็เคยเป็น เราได้พบปะกันเสมอๆ ในงานทำบุญ, งานศพ, งานมงคลต่างๆ ที่ญาติๆ จัดให้มีขึ้น และได้ปรารภถึงชีวิตของเราในวัยชรา ซึ่งรุ่นราวคราวเดียวกันอยู่เสมอๆ เราซาบซึ้ง

ดีในสัจจธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องเกิด แก่ เจ็บตาย เป็นทุกข์ เรารู้ดีว่าเราในขณะนี้แก่แล้ว เจ็บแล้ว ทุกข์สุดท้ายคือ ความตายกำลังคืบคลานเข้ามาใกล้เราทุก ๆ วินาทีแล้วซึ่งทุก ๆ คนจะต้องประสพ เพราะเป็นธรรมชาติที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเคียงคู่กับความเกิด

"อะยัมปิโขเมกาโย เอวังธัมโม เอวังภาวี เอวังอะนะตีโต"

ร่างกายของเรานี้แล ย่อมมีความตายเป็นธรรมดาอย่างนี้ มีปรกติเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นความตายอย่างนี้ไปได้

ท่านขุนพำนักนิคมคาม มีอายุครบ ๘๕ ปีบริบูรณ์ ไม่ได้เจ็บป่วยเป็นโรคอะไรร้ายแรง น้องสริ่มภรรยาท่านขุน บอกข้าพเจ้าว่า มีอาการอ่อนเพลีย ก่อนจะตายได้เรียกชื่อลูกๆ อยู่ทุก ๆ คน แล้วก็สิ้นลมปรานไปด้วยอาการสงบที่สุด ท่านขุนพำนักฯ ในระหว่างมีชีวิตอยู่มิได้ประมาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยชรา ได้ปฏิบัติธรรมอันมี ทาน ศีล เจริญภาวนา อยู่เป็นกิจวัตร์ ด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ท่านขุนได้กระทำไว้ดังกล่าวมานี้ ขอให้วิญญาณของท่านขุนพำนักนิคมคามไปปฏิสนธิในภพภูมิที่เป็นบรมสุข และประสพกับความสุขนั้นตลอดชั่วนิรันดร์ เทอญ

ธนาทรพินิศ

(หลวงธนาทรพินิศ)

๗ ซอยจันทโรจวงศ์ (อารีสัมพันธ์ ๓)

ถนนพหลโยธิน กรุงเทพมหานคร

ไว้อาลัย

แด่ท่านขุนพำนักนิคมคาม

อดีตผู้ว่าราชการจังหวัด

อ่างทอง – ชัยภูมิ – สุรินทร์

ท่านขุนพำนักนิคมคาม โดยศักดิ์เป็นอาว์เขยผม โดยวัยท่านแก่กว่าผมประมาณ ๑๐ ปี มาเป็นอาว์เขยผมเมื่อท่านรับราชการเป็นนายอำเภอแล้ว ซึ่งในขณะนั้นผมก็รับราชการเป็นนายอำเภอแล้วเช่นเดียวกัน ผมจึงรักเคารพนับถือท่านมาก เพราะได้ร่วมรับราชการในการปกครองด้วยกัน

ท่านขุนพำนักฯ เป็นผู้มีอารมย์เยือกเย็น สุขุม สุภาพอ่อนโยน เมื่อพบปะกันท่านจะพูดจาคุยถึงเรื่องการปกครองอย่างสนุกสนานรื่นเริงถึงประสบการณ์แห่งชีวิตของท่านที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการมาอย่างลำบากตรากตรำ เพราะในยุคนั้นท่านเป็นหัวหน้าพนักงานสอนสวน ต้องทำงานในด้านการปกครอง การปราบปรามโจรผู้ร้าย การพัฒนาท้องที่ ตลอดจนการระงับทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรทุกอย่าง

เมื่อท่านขุนพำนักฯ ได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง และย้ายไปจังหวัดอื่น ๆ ทางภาคอีสาน จึงไม่ใคร่ได้พบปะกับผมเสียหลายปี จนกระทั่งท่านเกษียณอายุราชการ ออกรับพระราชทานบำนาญ ท่านได้มาอยู่ที่กรุงเทพฯ ผมจึงมีโอกาสได้พบกับท่านอีกบ่อย ๆ ในตอนนี้ผมได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว เมื่อพบปะกันครั้งใด ท่านมีความยินดียิ้มแย้มแจ่มใส พูดจาร่าเริง ผมรู้สึกว่าท่านยังสนใจในกิจการบ้านเมืองอยู่ทุกขณะ สมกับที่ท่านได้เป็นนักปกครองมา ท่านมีความคิดเห็นในเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองอย่างน่าฟังพูดคุยกันไม่เบื่อเป็นเวลานาน ๆ เป็นที่สบอารมย์กันอย่างยิ่ง

ท่านขุนพำนักฯ เป็นข้าราชการบำนาญอยู่นานถึง ๓๐ ปี ท่านเป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ดีมาก ผมได้ไปเยี่ยมท่านเมื่อครั้งสุดท้ายไม่กี่เดือนก่อนท่านถึงแก่กรรม ท่านยังแข็งแรง คุยกันอย่างสนุกสนานเช่นเคย ผมยังพูดว่าท่านคงมีบุญอายุถึง ๑๐๐ ปีแน่ แต่แล้ววันหนึ่ง ผมได้รับโทรศัพท์จากคุณอาวุ์ผู้หญิงว่า ท่านขุนพำนักฯ ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้วด้วยโรคชรา ผมใจหายวูบรู้สึกเสียใจและอาลัยถึงท่านมาก แต่ก็ระงับใจเสียได้ เมื่อนึกถึงว่าสังขารเป็นอนิจจังตามพุทธโอวาท แล้วผมก็รีบไปเคารพศพท่านทันที

ณ บัดนี้ ท่านขุนพำนักนิคมคาม ผู้ที่ผมรักเคารพนับถือมาก ถือเป็นญาติชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสนิทสนมกันมาก

ได้จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ ฉะนั้นด้วยอำนาจแห่งคุณงามความดีที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการมา และด้วยกุศลบุญที่ท่านได้บำเพ็ญมาตลอดชีวิต จงเป็นพลังดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่าน จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้นเทอญ

ประพันธ์ ณ พัทลุง
อดีตผู้ว่าราชการจังหวัด
ยะลา นครนายก ตราด
สงขลา และสุราษฎร์ธานี

คำไว้อาลัย

แด่

พี่ขุนพำนักนิคมคาม

คุณพี่ผู้หญิง ภริยาขุนพำนักนิคมคา มได้โทรศัพท์บอกว่า พี่ขุนพำนักฯ ได้ถึงแก่กรรมมาได้ ๓ เดือน ณ บ้านฝั่งธนบุรี กำหนดจะทำการพระราชทานเพลิงศพ ในเดือนพฤษภาคม นี้ ขอให้ผมเขียนคำไว้อาลัยให้ด้วย ผมตอบรับด้วยความยินดีและเต็มใจ เพราะคุ้นเคยและนับถือทั้งฝ่ายพี่ขุนพำนักฯ กับญาติ คุ้นเคยกับคุณพี่ผู้หญิง กับญาติ กล่าวคือ พี่ขุนพำนักฯ ภูมิลำเนาบ้านเดิมอยู่บริเวณตลาดหัวไทรริมแม่น้ำบางปะกง อำเภอบางคล้า เป็นอำเภอที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีอาณาเขตถึง ๑๗ ตำบล ๑๐๑ หมู่บ้าน ๑ กิ่งอำเภอ พี่ขุนพำนักฯ เดิมชื่อ สนธิ์ เกตกะโกมล มีน้องชายชื่อสอน เกตกะโกมล ซึ่งเป็นเพื่อนนักเรียนสามัญร่วมชั้นกับผมตลอดมา ที่โรงเรียนประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา คุณสอนอายุแก่กว่าสัก ๓ – ๔ ปี (ขณะนี้อายุราว ๘๐ ปี) เมื่อจบมัธยมศึกษาแล้ว คุณสอนก็ออกรับราชการอยู่แผนกธรรมการ ได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่ราชการขึ้นเป็นธรรมการอำเภอเป็นเวลานานมากแล้วลาออกจากราช-

การเป็นพ่อค้า เจริญรุ่งเรืองเป็นเจ้าของโรงสีและโรงเลื่อย "ทวีผลพาณิช" เป็นคหบดีคนหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนผมเข้าไปเรียนต่อที่จังหวัดพระนคร แล้วเข้าศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในคณะรัฐประศาสนศาตร์และเรียนวิชากฎหมายที่เนติบัณฑิตสภา เราทั้งสองรักใคร่กันติดต่อกันเรื่อยมาเมื่อคุณสอนแต่งงาน บุตรีคนโต และบุตรีคนเล็ก ณ บ้านพักโรงสีทวีผลพาณิช ผมก็ไปร่วมงานได้พบพี่ขุนพำนักฯ และคุณพี่ผู้หญิงทั้งสองคนด้วยความยินดี ได้พบกับพี่ขุนพำนักฯ และคุณพี่ผู้หญิงครั้งสุดท้าย เมื่อประมาณ ๕ – ๖ ปี มานั้นแล้ว ไม่ได้พบกันอีกเลย จนกระทั่งคุณพี่ผู้หญิงแจ้งข่าวการมรณกรรมให้ทราบ

พี่ขุนพำนักฯ สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในสาขายันตรศึกษา และเกษตรกรรม แล้วทางราชการได้ส่งไปรับราชการที่สำนักงานอุปราชปักษ์ใต้ที่จังหวัดสงขลา ในบังคับบัญชาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศร์อุปราช เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งปลัดอำเภอ จ่าจังหวัด นายอำเภอ และปลัดจังหวัด วนเวียนอยู่ในจังหวัดสงขลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดพัทลุง แล้วได้เลื่อนเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดอ่างทอง แล้วย้ายไปอยู่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดชัยภูมิ และเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสุรินทร์ ได้เกษียณอายุราชการที่จังหวัดสุรินทร์ แล้วมาตั้งหลักฐานอยู่ที่ฝั่งธนบุรี ใน

ฐานะข้าราชการบำนาญ นานๆได้พบกันพี่ขุนพำนักฯ กับคุณพี่ผู้หญิงเป็นคนนิสสัยดี ญาติพี่น้องของคุณพี่ผู้หญิงฝ่ายเมืองพัทลุงรักนับถือกับผมมาก คือ คุณพี่หลวงธนาทรพินิศ (เล็ก จันทรโรจวงศ์) อดีตผู้ช่วยอธิบดีกรมศุลกากรและคุณวิเวก จันทรโรจวงศ์ อดีตข้าหลวงประจำจังหวัด ซึ่งเป็นนักเรียนรัฐศาสตร์รุ่นราวคราวเดียวกัน

พี่ขุนพำนักฯเป็นคนสุภาพ อ่อนโยน เยือกเย็น เฉยๆ ไม่เอารัดเอาเปรียบใคร ไม่ขัดคอคน พูดน้อย ไม่เป็นภัยต่อผู้ใด ต่อหน้าและลับหลังเหมือนกัน ซื่อสัตย์ สุจริต ปฏิบัติงานเรียบร้อย ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและประชาชนเคารพนับถือ มีคุณธรรมเป็นผู้ใหญ่ ใจพระ ไม่ถือตัว ไม่ดุว่าใครให้กระทบกระเทือนใจ มีปิยะวาจา ใจดี มีทั้งดีในและดีนอก เป็นพุทธมามะกะที่ดี นำภริยาบุตรหลานเข้าถึงพระพุทธพระธรรมตลอดมา เมื่ออายุเข้าวัยชราถึง ๘๕ ปีแล้ว สุขภาพและสังขารไม่อาจทนทานอยู่ได้ ก็สิ้นลมปราณวายชนม์ต่อหน้าภริยาและบุตร ซึ่งไม่สามารถจะบังคับบัญชาเหนี่ยวรั้งความตายไว้ได้ เมื่อตายจากไป ทำให้บุตรภริยา ผู้คุ้นเคย ญาติมิตร มีความเสียดายอาลัยรักเป็นอันมาก แม้ชีวิตร่างกายแตกดับไปแล้วก็ดี แต่คุณงามความดีที่ได้กระทำไว้ ก็ยังคงปรากฏเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานต่อไปชั่วกาลนาน ในที่สุดนี้ ขอกุศลผลบุญที่พี่ขุนพำนักฯ ได้ประกอบไว้ในอดีตชาติและชาตินี้ จงส่งผลไปยังโลกหน้า พร้อมกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานที่ภริยา บุตรธิดา

กับญาติได้บำเพ็ญอุทิศร่วมกันส่งไปให้ จงเป็นอิฐวิบูลมนูญผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพี่ขุนพำนักฯ จงได้รับในสัมปรายภพในสุขคติภูมิ โดยมีน้ำใสสะอาดดื่ม มีอาหารบริโภคบริบูรณ์ มีที่อยู่อาศัยที่ถูกใจ มีผ้าผ่อนและเครื่องใช้สอยครบทุกอย่าง ขอให้มีดวงจิตแจ่มใส เสวยทิพยสมบัติในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ปัจโยโหตุ ตามประสงค์จำนงหมายทุกประการเถิด.

สุทิน วิวัฒนะ

บ้าน "วิวัฒนะ"
๑๑๗๘ ซอยวัดอัมพวัน ถนนนครชัยศรี
เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

คำไว้อาลัย

ลูกรู้แก่ใจดีว่า จะต้องมีวันนี้เข้าสักวันหนึ่ง แต่ที่คาดไม่ถึงและตระหนกใจเป็นอย่างยิ่งนั้น เป็นเพราะไม่เคยคิดว่าคุณพ่อจะจากลูกไปรวดเร็วเช่นนี้ ความที่เคยพบปะพูดคุยกับคุณพ่ออยู่เป็นประจำ คล้ายกับว่าท่านเป็นบุคคลที่ประจำอยู่ในชีวิตของลูกเสมอนั้น ทำให้รู้สึกใจหาย และเสียใจเป็นที่สุด คุณพ่อเปรียบเสมือนปูชนียบุคคลที่ลูกยึดถือไว้ประจำชีวิต คุณพ่อเป็นพ่อที่ประเสริฐยิ่งของลูก การใดที่จะทำให้ลูกได้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าในชีวิต คุณพ่อจะเป็นเสมือนประทีปส่องนำทางให้ลูกประพฤติไปในทางที่ถูกที่ควร คุณพ่อรักและเป็นห่วงลูกเสมอ ความรักความเมตตาอันเป็นนิสัยของคุณพ่อที่มีต่อลูกไม่ว่าในด้านใด คุณพ่อจะแสดงความยินดีต่อลูกด้วยใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง และมีความสุข ในวันเกิดของคุณพ่อ หรือวันขึ้นปีใหม่ ลูก ๆ ทุกคนจะมาห้อมล้อมแสดงความยินดีและรับประทานอาหารร่วมกับคุณพ่อ คุณพ่อก็เป็นสุขใจ ที่ได้พบลูก ๆ และหลาน ๆ ทุกคนมาอยู่กันพร้อมหน้า แต่บัดนี้ก็ไม่มีเสียแล้ว คุณพ่อมีสุขภาพสมบูรณ์ พลานามัยแข็งแรง แม้ว่าการเคลื่อนไหวจะช้าลงบ้างในวัยชรา อาการป่วยเล็กน้อยพอมีอยู่บ้าง แต่คุณพ่อก็หายป่วยทุกครั้ง จนกระทั่ง

กลางปี พ.ศ. ๒๕๒๒ คุณพ่อเริ่มป่วยด้วยโรคกระเพาะลำไส้ ไม่ทำงานและได้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล ๒ ครั้ง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีโรคที่อันตรายร้ายแรงแต่อย่างใด เพียงแต่ไม่สามารถจะลุกขึ้นยืนได้เองเท่านั้น คุณพ่อได้ถึงแก่กรรมโดยสงบ เมื่อเวลาประมาณ ๑๑.๓๐ น. ของวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ รวมอายุของคุณพ่อได้ ๘๕ ปี ๑ เดือน พระคุณใดจะมากล้นเท่าพระคุณพ่อ คำอบรมสั่งสอนของคุณพ่อจะคุ้มครองลูกตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ จิตและวิญญาณของคุณพ่อจงสถิต ณ สถานวิมานใด ขอให้ทราบถึงความรักความอาลัยอย่างสุดซึ้งจากลูกของคุณพ่อด้วย ผลบุญ กุศล และความดีที่คุณพ่อได้ทำมา ขอจงส่งให้คุณพ่อไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเถิด หากชาติหน้ามีจริง ลูกขออธิษฐานให้ลูกได้เป็นลูกของคุณพ่อทุกชาติไป ชาตินี้ผลบุญที่เคยร่วมกระทำมาสิ้นสุดแล้ว พระคุณและความเมตตาที่คุณพ่อให้ไว้กับลูกจะตราตรึงอยู่ในความทรงจำของลูกพ่อไปชั่วนิรันดร์ ขอให้คุณพ่อจงไปสู่สุคติเถิด

พิศาล เกตกะโกมล

คำปรารภ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ ได้ปรึกษาหารือกันระหว่างคุณแม่และลูก ๆ ว่า ควรจะจัดพิมพ์หนังสือเป็นที่ระลึก เพื่อเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้ให้เกียรติมาในงานสักเรื่องหนึ่ง และด้วยความกรุณาของท่านเจ้าคุณพระราชปัญญานันทมุนี ได้มอบบทความธรรมะประเภทอ่านง่ายพึงง่าย ของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่ได้แสดงออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย รวม ๑๐ เรื่องมารวมพิมพ์ไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อผู้ที่สนใจทางธรรมะจะได้ใช้เป็นแนวทางศึกษาและยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันต่อไป

กุศลผลบุญอันใดอันจะพึงเกิดขึ้นจากธรรมวิทยาทานที่ภริยา บุตร ธิดา ญาติมิตร และบีิยชนได้บำเพ็ญแล้วนี้ ขอกุศลผลบุญนั้นทั้งมวล จงส่งผลสำเร็จแด่คุณพ่อในสุคติภพตามสมควรแก่คติวิสัยแห่งสัมปรายภพนั้นเทอญ

จาก คุณแม่และลูก ๆ

ปาฐกถาธรรมพิเศษ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

ครั้งที่ ๑ ถึง ครั้งที่ ๑๐

๑๘ มิย. ๒๑ – ๑๕ เมย. ๒๒

ของ

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม

อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

ปาฐกถาธรรมพิเศษ ๑๐ ครั้ง

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๑)

ธรรมะ ทำไมกัน?

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๒๑

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนที่มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมเป็นครั้งแรกนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า *"ธรรมะ ทำไมกัน"* ซึ่งเพียงแต่ได้ยินหัวข้ออย่างนี้ บางคนก็จะสงสัยว่า หมายความว่าอะไร ทำไมจึงกลายเป็นคำถาม อาตมารู้สึกว่า คนทั่วไปยังสงสัยอยู่ว่า ธรรมนี้เพื่อประโยชน์อะไรกัน? หรือทำไมกัน? หรือเมื่อได้ยินประกาศของกรมประชาสัมพันธ์ว่า จะให้มีการบรรยายปาฐกถาธรรมขึ้นประจำต่อไปนี้ เขาก็จะสงสัยว่าทำไปทำไมกัน? หรือธรรมนั้น

ทำไมกัน ? ทีนี้ยังมีคนบางพวกซึ่งไม่ค่อยจะสนใจ ไม่ค่อยจะชอบธรรมอยู่ก่อนแล้ว เขาจึงมีคำถามที่ไม่น่าฟัง เช่นพูดว่า ธรรมะธรรมเมอะทำไมกัน? สำหรับคนที่ไม่สนใจและไม่อยากจะสนใจ เพราะเขาไม่รู้ประโยชน์ของสิ่งที่เรียกว่า *ธรรม* จึงมีความรู้สึกอย่างนั้น อาตมาจึงมีความเห็นว่า เราควรจะทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้

มีผู้ที่เข้าใจผิดต่อสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" อยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป คือมีคนที่เกลียดธรรม โดยรู้สึกไปว่าเป็นสิ่งที่ขัดขวางความสนุกสนานของตน หรือไม่เกี่ยวข้องกันกับตน ความรู้สึกเช่นนี้เป็นผลร้ายแก่สังคม คนที่เป็นชั้นครูบาอาจารย์สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยด้วย ยังมาขอถามด้วยการตั้งคำถามว่า "ธรรมกับโลกนี้มันเข้ากันได้หรือไม่?" อาตมาถึงกับรู้สึกสะดุ้งว่า ทำไมคนชั้นครูบาอาจารย์สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยมาตั้งคำถามว่าอย่างนี้ นี่แสดงว่า ไม่มีการเข้าใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรมกันเสียเลย แม้ในบุคคลชั้นครูบาอาจารย์ แล้วชนชั้นลูกศิษย์จะเข้าใจได้อย่างไร? รู้สึกว่าธรรมะยังได้รับความเป็นธรรมน้อยไป คือได้รับความสนใจน้อยไปกว่าที่ความเป็นจริงนั้น ธรรมมีประโยชน์และมีความจำเป็นอย่างยิ่ง อาตมามองเห็นเหตุผลอย่างนี้ จึงได้ให้หัวข้อการบรรยายครั้งนี้ว่า "ธรรมะทำไมกัน?"

ทีนี้ก็จะได้กล่าวต่อไป การที่เราจะรู้ว่า "ธรรมะ" ทำไมกัน?" นั้น จะต้องรู้เสียก่อนว่าธรรมนั้นเป็นอย่างไร? หรือคืออะไร? ดังนั้นเราจะต้องพูดกันในหัวข้อว่า "ธรรมะนั้นคืออะไร?" กันเสียก่อน แล้วก็จะเป็นการง่ายที่จะเข้าใจได้ว่า "ธรรมะนั้น ทำไมกัน?" หรืออาจจะเข้าใจได้โดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องอธิบายกันอีกก็ได้ ถ้าเขารู้ว่าธรรมคืออะไร?

เมื่อถามว่า "**ธรรมะ**" **คืออะไร?** คำตอบที่จะเป็นบทนิยามที่กระทัดรัดที่สุดจะมีดังต่อไปนี้ ขอให้ตั้งใจฟังและกำหนดส่วนแห่งบทนิยามนั้น ๆ :

"**ธรรมะ**" *คือระบบแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา* ทั้งที่จัดเป็นยุค ๆ และทั้งที่จัดเป็นชีวิตแห่งคน ๆ หนึ่ง ทั้งในส่วนปัจเจกชนและทั้งในส่วนสังคม และทั้งฝ่ายวัตถุ ฝ่ายจิตใจ

ถ้าพูดให้สั้นที่สุดก็จะพูดแต่เพียงว่า **ธรรมมีระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา** ขอได้โปรดกำหนดให้ดี ๆ จะช่วยให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ว่าถ้าเราจะมีบทนิยามสั้น ๆ ก็จะมีแต่เพียงว่า *ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา* ถ้าจะให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปก็ขยายความออกไปว่า การวิวัฒนาการของเขา ทั้งที่จัดเป็นยุค ๆ ของโลก และจัดเป็นชีวิตหนึ่ง ๆ ของแต่ละคน ทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกชนและ

ทั้งในส่วนสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นเรื่องทางฝ่ายวัตถุ และเรื่องที่เป็นฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ

ขอเวลาย้ำอีกทีหนึ่งว่า ธรรมคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการที่แจกเป็นยุค ๆ หรือเป็นชีวิตแต่ละชีวิต ทั้งในส่วนปัจเจกชนและส่วนสังคม ทั้งในฝ่ายวัตถุและฝ่ายจิตวิญญาณ คำเหล่านี้แต่ละคำต้องการคำอธิบาย ซึ่งอาตมาจะขออธิบายเป็นลำดับไป

ธรรมแรก **ธรรมะคือระบบการปฏิบัติ** จะพูดกันถึงคำว่า "ระบบ" เสียก่อน คำว่า "ระบบ" ท่านทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้วว่ามันหมายถึงหลายอย่างรวมกันเป็นระบบ หรือเป็น system การกระทำอย่างเดียวหรือข้อเดียวยังไม่พอ ต้องหลายข้อหรือหลายอย่างมารวมกันเป็นระบบ *เป็นระบบแห่งการปฏิบัติ* ก็หมายความว่าการปฏิบัติหลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ข้อรวมกันเป็นระบบหนึ่ง ๆ สำหรับมนุษย์จะต้องปฏิบัติ

ถ้าถามว่า ทำไมจะต้องเป็นระบบ ? ก็ตอบได้ว่า ลองเหลือบตาดู หรือใคร่ครวญดู คำนวณดู จะเห็นได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างมันเป็นระบบ เช่นร่างกายนี้ก็เป็นระบบ ระบบการหายใจ ระบบการไหลเวียนแห่งโลหิต ระบบการสร้างเนื้อหนังระบบการรับประทาน ระบบการถ่าย มันเป็นระบบ ประกอบกันเข้าเป็นระบบใหญ่ คือร่างกายของคน ๆ หนึ่ง โลกทั้งโลก

นี่ก็ประกอบอยู่ด้วยระบบมากมาย ชีวิตของคนคนหนึ่งก็ประกอบอยู่ด้วยระบบหลายๆ ระบบ การงานของคนก็ประกอบอยู่ในระบบหลายๆ ระบบ ล้วนแต่เป็นระบบ ดังนั้น การที่จะประพฤติกระทำให้ถูกต้องเพื่อผลอันสมบูรณ์ มันก็ต้องมีการกระทำที่เป็นระบบ ดังนั้น เราจึงกล่าวว่า ระบบของการปฏิบัติ ไม่พูดว่าการปฏิบัติเพียงข้อหนึ่งข้อใดข้อเดียว คำแรกก็คือคำว่า "ระบบของการปฏิบัติ" ทีนี้ก็จะได้พูดถึงคำว่า "การปฏิบัติ"

"การปฏิบัติ" หมายถึงการกระทำ อย่างธรรมะนั้นเป็นการกระทำ ไม่ใช่เป็นเพียงความรู้หรือการเล่าเรียนเฉยๆ ต้องเป็นการกระทำจึงจะเป็นตัวธรรมะ นี่ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา ท่านถือกันอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าธรรมะเป็นเพียงคำสั่งสอนเก็บไว้ในตู้ในสมุด *ธรรมะคือตัวการปฏิบัติอยู่ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ* ความรู้นั้นก็จำเป็นสำหรับการปฏิบัติ เมื่อพูดถึงการปฏิบัติย่อมรวมเอาความรู้ไว้ด้วย คือต้องมีความรู้ที่ถูกต้องสำหรับที่จะปฏิบัติ และทีนี้ก็มาระบุถึงระบบแห่งการปฏิบัติเสียเลย หมายความว่ารวมเอาความรู้ไว้ด้วย แต่ขอให้เข้าใจไว้เสมอไปว่าลำพังความรู้นั้นไม่พอ ต้องมีการปฏิบัติ ครั้นปฏิบัติแล้ว ผลของการปฏิบัติย่อมเป็นมาเองโดยอัตโนมัติ จึงไม่ได้พูดถึงผลของการปฏิบัติ พูดถึงตัวการปฏิบัติก็พอ

ระบบการปฏิบัตินี้จะต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้องและจำเป็นแก่มนุษย์ ทีนี้คำว่า ถูกต้องและจำเป็นนี้ เป็นคำที่มีความ

หมายสำคัญมาก ต้องสนใจกันเป็นพิเศษว่า ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นแก่มนุษย์ อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง อย่างไรเรียกว่าจำเป็นนี้มีเรื่องมาก ชั่วเวลาเล็กน้อยนี้ก็อยากจะขอให้ทราบใจความสำคัญว่า ธรรมะในที่นี้หมายถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เฉียบขาด ที่ลำเอียงไม่ได้

ถูกต้องนั้น ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ

จำเป็นนั้น จำเป็นเพราะกฎของธรรมชาติบังคับไว้อย่างเด็ดขาด ไม่ทำไม่ได้ ธรรมะคือระบบปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นแก่มนุษย์ตามกฎของธรรมชาติ

คำว่า "ธรรมชาติ" นี้เป็นต้นกำเนิดของคำว่า "ธรรม" ถ้าเราจะรู้ถ้าเราจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ให้ดี ก็ต้องสนใจถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมชาติ" ตัวแท้ตัวจริงของธรรมชาตินั่นแหละคือ "ธรรม"

ธรรมชาติในที่นี้ แจกออกได้เป็น ๔ ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติโดยตรงนั้นก็เรียกว่า "ธรรม"; ตัวกฎของธรรมชาติที่มีอยู่ในธรรมชาตินั้นก็เรียกว่า "ธรรม"; ตัวการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ นั้นก็เรียกว่า "ธรรม"; ตัวผลที่ได้รับ จากการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินั้นก็เรียกว่า "ธรรม" ดังนั้น เราจึงได้ความหมายของสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นี้เป็น ๔ ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง ตัวกฎของ

ธรรมชาติอย่างหนึ่ง, ตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง, แล้วผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน

๔ อย่างนี้เรียกด้วยคำเพียงคำเดียวว่า "ธรรม" เสมอกันหมด แต่แล้วขอให้สังเกตดูว่า **ธรรมในความหมายไหนที่จำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์** อาตมาก็ได้ระบุลงไปแล้วว่า **ธรรมในความหมายที่เป็นการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ**

ธรรมชาติมีกฎตายตัว บีบบังคับให้ทุกสิ่งต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติสำหรับจะรอดชีวิตอยู่ได้ ถ้าผิดกฎสำหรับจะรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว มันจะต้องตาย กฎที่ต้องทำให้ถูก กฎที่จะต้องได้รับการปฏิบัติ **การปฏิบัติให้ถูกนั่นแหละคือ "หน้าที่ของมนุษย์"** ที่เรียกว่า "ธรรม" ใน ๔ ความหมาย

คำว่า *"ธรรม" ในฐานะที่เป็นหน้าที่* นี้ เป็นความถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ไม่อาจจะมาแบ่งแยกเอาตามชอบใจว่าเป็นฝ่ายซ้ายหรือเป็นฝ่ายขวา แต่มันจะต้องเป็นเพียง **ความถูกต้อง** ที่อยู่ตรงกลาง ที่ทำให้ซ้ายกับขวาอยู่ด้วยกันได้ เหมือนกับเราให้แขนซ้ายแขนขวาสัมพันธ์กันได้โดยความถูกต้อง ถ้าไปแยกเด็ดขาดออกจากกันไปเป็นซ้ายสุด ขวาสุด มันก็เป็นเรื่องบ้าบอ ไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติเลย และอีกอย่างหนึ่งก็ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุหรือทางจิตโดยส่วนเดียว แต่เป็นเรื่อง

ความถูกต้องระหว่างกลาง คือระหว่างวัตถุกับจิต อย่างนี้เรียกว่า **ถูกต้อง**

ที่ว่า **จำเป็น** นั้นหมายความว่าไม่ทำไม่ได้ เพราะมันเป็นกฎของธรรมชาติดังที่กล่าวแล้ว

ทีนี้ก็มีบทบัญญัติต่อไปว่า **ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์** ทีนี้มนุษย์นี่ ในที่นี้ก็คือสิ่งที่มีชีวิต เพราะฉะนั้นขอให้กินความกว้างไปถึงสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด เช่น สัตว์เดรัจฉาน ต้นไม้ ต้นหญ้า ต้นบอน ล้วนแต่มีชีวิต มันก็ต้องมีหน้าที่ที่จะต้องประพฤติกระทำ ให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติด้วยเหมือนกัน แต่สำหรับมนุษย์นั้น เราเล็งเอาตามความหมายของคำ ๆ นี้ ก็หมายความว่า สัตว์ที่มีใจสูง

มนุษย์แปลว่าสัตว์ที่มีใจสูง สูงอย่างไร? สูงจนหมดปัญหา ไม่มีปัญหาอะไรที่ทำให้เกิดความวุ่นวายหรือเป็นความทุกข์ ไม่มีปัญหาทั้งแก่ตนเอง ไม่มีปัญหาทั้งแก่ผู้อื่น อย่างนี้เรียกว่าใจสูง อยู่เหนือปัญหานั้น คือความหมายของคำว่า "มนุษย์" การปฏิบัตินั้นถูกต้องและจำเป็นสำหรับความเป็นมนุษย์ก็หมายความว่า ทำให้มนุษย์อยู่เหนือปัญหา จะอยู่เหนือปัญหาได้เพราะมีความถูกต้องในข้อปฏิบัติที่จำเป็นสำหรับมนุษย์นั่นเอง

ทีนี้คำว่า "**ทุกขั้นตอน**" แห่ง**วิวัฒนาการของเขา** ที่ต้องระบุชัดลงไปว่าทุกขั้นทุกตอนนี้ ก็เพราะว่ากฎของธรรมชาติ

มันได้ทำให้เกิดมีขั้นตอน ทำให้เกิดมีการเป็นขั้นเป็นตอนขึ้นมา ในวิวัฒนาการนั้น เข้าใจได้ง่ายว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายเจริญขึ้นมาเป็นขั้นตอน แม้แต่การงานของมนุษย์ก็ยังเป็นขั้นตอน การศึกษาเล่าเรียนของมนุษย์ก็มีขั้นตอน วิวัฒนาการของมนุษย์จึงมีขั้นตอน ความถูกต้องมันจึงต่างกันตามขั้นตอน เราจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจทุกขั้นตอน สำหรับประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ธรรมะต้องเป็นอย่างนี้ คือต้องถูกต้องทุกขั้นตอนถ้าไม่อย่างนั้นแล้วไม่ใช่ธรรมะในที่นี้

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า "**แห่งวิวัฒนาการของเขา**" หมายความว่า มนุษย์มีวิวัฒนาที่เจริญขึ้น สูงขึ้น ๆ ดูที่โลก ตัวโลก แผ่นดินโลก ก็มีวิวัฒนาการสูงขึ้น ตามที่ได้กล่าวแล้วอธิบายไว้แล้วในวิชาวิทยาศาสตร์ แม้จะดูที่ตัวบุคคล มันก็มีวิวัฒนาการ ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ก็มีวิวัฒนาการสูงขึ้น ๆ แจกเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย หรืออะไรก็แล้วแต่ ทีนี้หน้าที่การงานที่มนุษย์จะประพฤติกระทำนั้นก็มีวิวัฒนาการ เด็ก ๆ ก็ทำงานไปอย่างหนึ่ง หนุ่มสาวทำอย่างหนึ่ง ผู้ใหญ่ทำอย่างหนึ่ง คนแก่เฒ่าทำอย่างหนึ่ง มีวิวัฒนาการอยู่ในหน้าที่การงานของมนุษย์ แม้ความสามารถของมนุษย์ก็ต้องมีวิวัฒนาการ ไม่ใช่ว่าใครเกิดมาแล้วก็สามารถเต็มที่ มันต้องมีความสามารถที่สร้างขึ้นมาในลักษณะของวิวัฒนาการ มนุษย์จึงมีวิวัฒนาการซึ่งเป็นขั้นเป็นตอน เราจึงต้องมีการกระทำที่ถูกต้องตามขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์

ทีนี้ก็ดูถึงวิวัฒนาการ ว่ามันยังมองเห็นเป็นส่วนปัจเจกชน และเป็นส่วนของสังคม สำหรับคนคนหนึ่งนั้นก็มีวิวัฒนาการ ต้องการจะก้าวหน้าไปให้ถึงสุดยอดของวิวัฒนาการ **ธรรมะเท่านั้นที่เป็นคู่ชีวิตแท้จริงของคน** ในขณะแห่งวิวัฒนาการ คู่ผัวตัวเมียที่เรียกกันว่าเป็นคู่ชีวิตก็ยังอยู่ห่างไปกว่าธรรมะ ธรรมะเป็นคู่ชีวิตยิ่งไปกว่านั้นอีก เพราะว่าเนื้อตัวของเราก็เป็นธรรมะในความหมายที่เรียกว่าธรรมชาติ เนื้อตัวของเราก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ถูกควบคุมอยู่โดยกฎธรรมชาติ ที่เนื้อที่ตัวของเราก็มีการปฏิบัติหน้าที่การงานอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเรียกว่าธรรมะ ในฐานะที่เป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่ชีวิตก็ได้รับประโยชน์จากการประพฤติกระทำอยู่ตลอดเวลา จึงเรียกว่า มันมีธรรมะเป็นเนื้อเป็นตัว ธรรมะจึงเป็นคู่ชีวิตของคนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ที่เขาเรียกกันว่าคู่ชีวิต ชีวิตประจำวันก็ดี ชีวิตตลอดทั้งชีวิตก็ดี ประกอบอยู่ด้วยธรรมะทั้งนั้น มิฉะนั้นจะต้องวินาศ จึงเรียกว่า ชีวิตนี้มีคู่คือธรรมะ **ธรรมะคือคู่ชีวิตที่แท้จริงของคน** สำหรับจะวิวัฒนาการไปตามลำดับนับตั้งแต่โลกียะอย่างโลก ๆ จนกระทั่งถึงโลกุตตระ คือพระนิพพาน

ส่วนปัจเจกชนแท้ ๆ ยังต้องการธรรมะในลักษณะอย่างนี้ ในส่วนสังคมนั้นก็ยิ่งต้องการธรรมะ สังคมต้องการธรรมะที่เป็นรากฐาน ที่เป็นกฎของธรรมชาติที่มีอยู่ว่า "สัตว์

ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" ธรรมชาติกำหนดให้อย่างนี้ ผิดไปจากนี้ก็จะมีความวินาศ คนเราไม่ค่อยคำนึงกันถึงส่วนนี้ เราจึงอยู่กันอย่างศัตรู แต่ธรรมะสำหรับสังคมนั้น จะต้องเป็นมัชฌิมาปฏิปทาเช่นเดียวกับส่วนบุคคลเหมือนกัน ที่เป็นระบบการปกครอง ต้องเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ต้องไม่สุดเหวี่ยง เช่นไม่ต้องมีระบบการปกครองเพื่อนายทุนส่วนเดียว ไม่ต้องมีระบบการปกครองเพื่อชนกรรมาชีพโดยส่วนเดียว แต่ต้องมีระบบการปกครองที่อยู่ตรงกลาง ที่ทำให้นายทุนกับชนกรรมาชีพอยู่ด้วยกันได้ เราจะต้องมีวิธีการที่ทำให้เข้ากันได้ระหว่างสิ่งที่แตกต่างกัน คนจนกับคนรวยอยู่ด้วยกันได้ คนโง่กับคนฉลาดอยู่ด้วยกันได้ คนแข็งแรงกับคนอ่อนแออยู่ด้วยกันได้ ถ้าใครฝืนธรรมชาติอันนี้ ไปยึดถือโดยส่วนเดียว มุ่งทำลายส่วนหนึ่งแล้ว มันก็ผิดกฎธรรมชาติ เขาต้องหาอำนาจหากำลังมาคอยบีบไว้ มาคอยกดไว้ เมื่อไรมือมันล้ามันเหนื่อย ปล่อยมือเมื่อไร มันก็ลุกกลับไปหาความวุ่นวายหรืออันตรายอย่างเดิม นี่ถือว่าระบบที่ต้องมีอำนาจ คือมีอาวุธมาคอยกดคอยข่มไว้นั้น ไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ และไม่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนาที่จะให้อยู่กันด้วยความรักความเมตตา ว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" ดังนี้

การที่ต้องมีอำนาจมากดหรือมากุมมาคุมไว้นั้นมันผิดกฎของธรรมชาติ เราจึงไม่ถือว่าเป็นธรรมะที่ถูกต้องสำหรับ

สังคม เดี๋ยวนี้เราทำผิดในเรื่องนี้ เราจึงมีปัญหาอย่างที่ไม่น่าจะมี เช่นรัฐบาลกับประชาชนเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อ่านจากหนังสือพิมพ์บางฉบับ บางครั้งจะเห็นได้ชัดๆว่า รัฐบาลกับประชาชนทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน โดยที่ไม่รู้ว่าจะให้ใครรับผิดชอบ การต่อว่าต่อล้อต่อเถียงข่มขี่กัน มันมีเหมือนกับว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ถ้าธรรมะเข้ามาในที่นี้มีความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแล้ว มันก็ไม่มีอาการแบบนี้ รัฐบาลกับประชาชนก็จะกลมกลืนกันเหมือนน้ำและน้ำนม ไม่มีการแตกแยก ไม่มีการเป็นปฏิปักษ์กัน ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนหรือกับสภาผู้แทน หรือกับกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งโดยแน่นอน

เดี๋ยวนี้ความไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติมีอยู่มนุษย์ในโลกนี้จึงอยู่กันอย่างที่เรียกว่า "มีวิกฤติการณ์อันถาวร" แทนที่จะมี "สันติภาพอันถาวร" ก็กลายเป็นมี "วิกฤติการณ์อันถาวร"

ขอให้ทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า ธรรมะคืออะไร ? ธรรมะคือ ระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม ทั้งส่วนจิตและส่วนวิญญาณ หมายความว่า มีการกระทำที่ถูกต้องทั้งทางฝ่ายวัตถุธรรมและฝ่ายนามธรรม เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ท่านก็จะมองเห็นได้เองว่า ทำไมจึงต้องมีธรรมะ? ธรรมะคือหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับทุกสิ่งที่มีชีวิต ที่จะเดินทางไปตามวิวัฒนาการ

ทุกขั้นทุกตอนของเขาที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับวิวัฒนาการของมนุษย์นั่นเอง ปัญหาคงจะหมดไปคงจะหมดไปแล้วโดยที่ไม่ต้องถามว่า **"ธรรมะทำไมกัน?"** **ธรรมะคือระบบของการ**ปฏิบัติ สำหรับมนุษย์จะได้เข้าไปอย่างถูกต้อง ตามวิวัฒนาการของเขา เรียกว่าหน้าที่

คำว่าธรรมะแปลว่า "หน้าที่" แม้ว่าจะแปลความหมายอย่างอื่นได้อีกหลายความหมาย แต่ความหมายที่สำคัญที่สุดของคำว่า "ธรรมะ" นี้คือแปลว่า "หน้าที่" "ธรรมะทำไมกัน?" **ธรรมคือหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ในขณะที่เดินไปตามวิวัฒนาการ**

อาตมาเห็นว่า การบรรยายในครั้งแรกนี้เพียงเท่านี้ก็เป็นการเพียงพอแล้วว่า ธรรมะทำไมกัน? ให้ทุกคนทราบว่า *ธรรมะคือ ระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ ทั้งในส่วนบุคคลและส่วนสังคม ทั้งทางฝ่ายวัตถุและวิญญาณ* ขอให้ความจริงข้อนี้ก้องกังวาลอยู่ในหูของท่านทั้งหลายทุกคน แล้วก็จะเกิดผลดี ได้รับผลดีจากธรรมะนั้นอยู่ทุกทิพาราตรีกาลเป็นแน่นอน

อาตมาขอยุติการบรรยายธรรมปาฐกถาครั้งแรกนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๒)

ธรรมะ โดยวิธีใดกัน ?

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๑

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนที่มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมในครั้งนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะโดยวิธีใดกัน ?*" ซึ่งข้อนี้ต้องขอให้ท่านผู้ฟังย้อนระลึกนึกถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วมา ซึ่งได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "ธรรมะทำไมกัน ?" นั้นเป็นการบอกให้ทราบว่าธรรมะคืออะไร ? และธรรมะจะมีประโยชน์อย่างไร ? จึงตอบปัญหาได้ว่า "ธรรมะทำไมกัน ?"

ส่วนในคราวนี้จะบรรยายในแง่ที่ว่า "ธรรมะโดยวิธีใดกัน ?" ทั้งนี้ย่อมเป็นการแสดงอยู่แล้ว

ว่า ถ้าต้องการจะมีธรรมะจะมีผลประโยชน์อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในการบรรยายในครั้งแรกนั้น วันนี้ก็เป็นการบอกให้ทราบว่า เราจะทำโดยวิธีใด จึงจะได้รับประโยชน์ของธรรมะนั้น การบอกว่า "ทำไมกัน" นั้น เป็นการบอกให้ทราบว่ามีประโยชน์อย่างไร ? ทีนี้ก็มาบอกว่าโดยวิธีใดกัน ? และจะต้องทำอย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์นั้น ๆ

จึงขอให้ท่านสังเกตสักหน่อยในข้อที่อาตมาใช้คำว่า "กัน" เช่นว่า "ธรรมะโดยวิธีใดกัน ?" ทำไมต้องใช้คำว่า "กัน" ข้อนี้ก็เพราะว่าเราต้องช่วยกัน กระทำร่วมกัน ต้องทำร่วมกัน ทำคนเดียวไม่สำเร็จ จึงต้องใช้คำว่า "โดยวิธีใดกัน ?" คือทุกคนเข้าใจกันดีแล้ว ต้องช่วยกันทำให้สำเร็จประโยชน์ จึงต้องเติมคำว่า "กัน" หากอาตมาพูดว่า "ธรรมะโดยวิธีใด ?" มันก็จะเป็นไปในทางที่ว่า ใครทำก็ทำได้ ต่างคนต่างทำก็ได้ แต่ทว่าโดยวิธีใดกันแล้ว ก็หมายความว่าต้องช่วยกันทำ ถึงกับว่าช่วยกันทำพร้อมกันทั้งโลก ถ้าต้องการให้โลกนี้มีสันติสุข หรือมีสันติภาพ ก็ต้องช่วยกันทั้งโลก เพราะว่าโลกนี้มันประกอบขึ้นด้วยคนทุกคน คนหนึ่ง ๆ ทำอย่างไรรวมกันแล้ว โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น เราจึงเหมือนกับว่าช่วยกันสร้างโลก จึงต้องใช้คำว่า "กัน" ช่วยกันกระทำโดยวิธีใด ต้องทำร่วมกันก็ได้รับประโยชน์ร่วมกัน ข้อนี้เพื่อให้ตรงตามความมุ่งหมายแห่งพระพุทธประสงค์ที่พระองค์ตรัส

ว่า *"การมีตถาคตอยู่ในโลกนี้ก็ดี มีธรรมวินัยของตถาคตอยู่ในโลกนี้ก็ดี การทำให้ธรรมวินัยยังคงมีอยู่สืบต่อไปในโลกนี้ก็ดี ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่มหาชน ทั้งเทวดาและมนุษย์*

ข้อที่ว่า "แก่มหาชน เทวดาและมนุษย์" นี้ อยากจะทำความเข้าใจเป็นพิเศษกันสักนิดหนึ่ง พระศาสนามีประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและแก่มนุษย์ พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงยืนยันในข้อนี้ ในที่ทุกแห่งก็ตรัสอย่างนี้ ทั้งเทวดาและมนุษย์เสมอไป เดี๋ยวนี้เราอยากจะให้มองกันเป็นพิเศษ เพื่อประโยชน์พิเศษว่าเทวดากับมนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไร? อาตมาอยากจะจำกัดลงไปว่า เทวดาคือพวกคนที่ไม่รู้จักเหงื่อ มนุษย์นั้นเป็นพวกที่รู้จักเหงื่อ ต้องกินเหงื่อ อาบเหงื่อ พวกเทวดาไม่รู้จักเหงื่อ เทวดานั้นถ้าเกิดมีเหงื่อแล้วก็ตายทันที ตามในพระคัมภีร์มีอย่างนี้ ในโลกนี้ เวลานี้เราก็จะพบว่า คนชั้นบางชั้นที่ยังไม่รู้จักเหงื่อ คนชั้นบางชั้นต้องอาบเหงื่อ กินเหงื่อ นี้ก็เป็นอุปมาให้หาความหมายว่า ไม่รู้จักเหงื่อก็คือไม่ต้องทำงานหนัก รู้จักเหงื่อคือทำงานหนัก ไม่ได้หมายความถึงเหงื่อจริง ๆ โดยตรง อาตมาหมายความเป็นความหมายพิเศษว่า คนที่รู้จักเหงื่อก็ดี คนที่ไม่รู้จักเหงื่อก็ดี ยังต้องได้รับประโยชน์จากธรรมะ หรือจากพระศาสนา อย่าเข้าใจไปว่าธรรมะนี้จะมีแต่สำหรับคนที่ไม่รู้จักเหงื่อ หรือธรรมะนี้จะมีสำหรับแต่คนที่รู้จักเหงื่อ ธรรมะสิ่งเดียวอย่างเดียวเป็นกลาง ๆ ต้องใช้ให้สำเร็จประโยชน์

ทั้งแก่บุคคลที่รู้จักเหงื่อ และบุคคลที่ไม่รู้จักเหงื่อ พูดตรง ๆ ก็หมายความว่า **ทั้งคนมั่งมีและคนยากจน จะต้องอิงอาศัยธรรมะอันเดียวกัน** นี้เป็นกลาง ๆ ที่ไม่รู้จักเหงื่อเป็นเทวดาก็ต้องอาศัยธรรมะนี่แหละ จะอาบเหงื่อต่างน้ำก็ต้องอาศัยธรรมะนี่แหละ

ธรรมะที่กำลังพูดมาแล้ว อาตมาจำกัดความให้ชัดเจนแล้วในการบรรยายครั้งแรกโน้นว่า **ธรรมะคือระบบของการปฏิบัติที่ถูกต้องและทั้งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา** ทั้งที่จะกล่าวเป็นยุค ๆ ของโลก หรือจะกล่าวเป็นชั่วชีวิตคนของคน ๆ หนึ่ง ทั้งในด้านส่วนตัวบุคคลและส่วนรวมที่เป็นสังคม ทั้งในด้านที่เป็นวัตถุ และด้านจิตด้านวิญญาณ ธรรมะในลักษณะนี้จำเป็นแก่เทวดาและมนุษย์พร้อมกันไปทีเดียว **ธรรมะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานั้นเป็นข้อเดียวกันที่ใช้ได้ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์** ที่จะดับความทุกข์ของมนุษย์ที่มีอยู่เหมือน ๆ กัน ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ดังนั้นเราจึงต้องใช้ความหมายของคำว่า "กัน" นี้เป็นพิเศษสักหน่อย คือว่าร่วมโลกกัน ปัญหาเดียวกัน หัวอกเดียวกันและธรรมะเดียวกัน จึงจะต้องใช้วิธีเดียวกัน แล้วก็ช่วยกันกระทำ

ทีนี้มาถามว่า "กระทำโดยวิธีใดจึงจะได้รับประโยชน์จากธรรมะนั้น" คำตอบก็มีได้หลายปริยาย อาตมาอยากจะกล่าวในลักษณะที่จำได้ง่าย ๆ ลืมยากว่า

จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ
จะต้องทำให้ถูกต้องตามคำสั่งของพระเจ้า
จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของกรรม

ขอให้พึงดูให้ดีว่า จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, ตามคำสั่งของพระเจ้า, ตามกฎของกรรม. ข้อนี้ต้องท้าวความถึงคำอธิบายสำหรับคำว่า "ธรรม" ใน ๔ ความหมาย "ธรรมะ" หรือ "ธรรม" ใน ๔ ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง, ตัวกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง, ตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง, ตัวผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั้นอีกอย่างหนึ่ง "ธรรมะ" ในความหมายที่สองเรียกว่า "กฎของธรรมชาติ" **เราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ** ซึ่งมันมีสัจธรรมและธรรมสัจจะของมันอยู่ทุกข้อ ทุกหัวข้อของธรรมะ คือทุกเรื่องของธรรมะ ต้องศึกษาให้รู้จักเรื่องของสิ่งนั้น ๆ โดยเฉพาะต้องทำให้ถูกต้อง

ทีนี้ที่ว่า **ต้องทำให้ตรงตามคำสั่งของพระเจ้า** นี่ก็เพราะคนไทยเรามีพระเจ้าอยู่ในดวงวิญญาณ เอาออกไม่ได้ มีพระเจ้าพระสงฆ์ หรือพระเป็นเจ้า หรืออะไรก็ตาม เราต้องทำให้ตรงตามคำสั่งของพระเจ้า ในพระพุทธศาสนานี้มีพระเจ้า ใครว่าในพระพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า คนนั้นยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา พระเจ้านั้นคือกฎของธรรมชาตินั่นเอง

กฎของธรรมชาติมีความหมายเท่ากับคำว่าพระเจ้า ทุกอย่างทุกประการ กฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้าในฐานะเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่ง ทุกสิ่งออกมาจากกฎของธรรมชาติก็เท่ากับกฎของธรรมชาติสร้างสิ่งทุกสิ่งขึ้นมา พระเจ้าคือผู้สร้างโลก พระเจ้าคือผู้ควบคุมโลก พระเจ้าคือผู้ทำลายโลก นี่ก็คือกฎของธรรมชาติ พระเจ้ามีอยู่ในที่ทั่วไป พระเจ้าเป็นใหญ่เหนือทุกสิ่ง พระเจ้ารู้ทุกสิ่ง นี่ก็คือรวมอยู่ในคำว่า "กฎของธรรมชาติ" มันมีควบคุมอยู่ในที่ทุกสิ่งทุกหนทุกแห่ง อะไร ๆ ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติในความหมายเดียวกับคำว่า "พระเจ้า" หากแต่ว่าไม่ต้องเป็นตัวบุคคล ไปรู้จักพระเจ้ากันในแง่ของตัวบุคคล ดูมันจะโง่มากเกินไปเสียแล้ว พระเจ้าไม่ต้องเป็นบุคคล พระเจ้าเป็นพระเจ้าก็แล้วกัน เป็นอะไรที่ใคร ๆ บรรยายไม่ได้ว่าเป็นอะไร ไม่เป็นบุคคล แล้วก็ไม่ใช่มิใช่บุคคล แต่เป็นพระเจ้า ขอแต่ว่าให้มีอำนาจที่จะให้สิ่งทั้งปวงออกมา และควบคุมสิ่งทั้งปวงอยู่ ทางพระพุทธศาสนาก็มีพระเจ้า แต่ไม่ใช่อย่างบุคคล ต้องเรียกว่า "อิมเพอซันแนลกอด" (Impersonal God) จึงจะถูกกับเรื่องกับราว มีกฎของธรรมชาติ เป็น "อิมเพอซันแนล กอด" เราต้องทำให้ถูกกฎของธรรมชาติ เราต้องทำให้ถูกตามคำสั่งของพระเจ้าองค์นี้ซึ่งเรียกโดยบาลีก็ต้องเรียกว่า "ธรรม" ในความหมายที่สูงสุดที่พระพุทธเจ้าท่านได้ประกาศว่า แม้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็เคารพธรรม แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะได้ค้นพบพระธรรมเอามา

สั่งสอน ท่านก็ยังเคารพธรรมที่ท่านค้นพบและนำมาสั่งสอนนี้ก็เหมือนกับเคารพพระเจ้า

ทีนี้ที่ว่า **จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของกรรม** โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ "**อิทัปปัจจยตา**" ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา *เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ย่อมเกิด สิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ย่อมดับ* นี่เรียกว่ากฎของ "อิทัปปัจจยตา" ซึ่งเป็นกฎวิทยาศาสตร์ ซึ่งยิ่งไปกว่าวิทยาศาสตร์ ไม่มีกฎวิทยาศาสตร์ไหนจะนอกออกไปจากกฎ "อิทัปปัจจยตา" ได้ แล้วก็ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของกรรม "อิทัปปัจจยตา"

รวมความว่า ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติด้วย, ถูกต้องตามคำสั่งของพระเจ้าด้วย, ถูกต้องตามกฎของธรรมด้วย; นั่นแหละคือวิธีจะทำให้สำเร็จประโยชน์ ให้ธรรมะเกิดขึ้นอย่างมีผลตรงตามที่ต้องการ ตรงตามคำนิยามของคำว่า "**ธรรม**" ที่ขอย้ำแล้วย้ำอีกซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า *"ธรรม" คือระบบปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา* ทั้งในส่วนตัวบุคคลก็ดี ทั้งในส่วนรวมเป็นสังคมก็ดี ทั้งในด้านวัตถุก็ดี ทั้งในด้านจิตด้านวิญญาณก็ดี ไม่มีอะไรผิด มีแต่ความถูกต้อง และก็มีผลตรงตามที่ควรปรารถนา ซึ่งจะเรียกได้ว่าเป็นสันติภาพอันถาวร **เมื่อต้องการผลของธรรมะเป็นสันติภาพอันถาวร ก็ต้องมีวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, หรือตามคำสั่งของพระเจ้า, หรือตาม กฎของกรรม คือกฎ**

"อิทัปปัจจยตา" อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถูกต้องและจำเป็นตามวิวัฒนาการทุกขั้นทุกตอนอย่างไรก็อธิบายไปแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมา

ทีนี้ก็มาดูถึงการที่เราทำผิดพลาด เดี๋ยวนี้เราก็ทำผิดพลาดต่อกฎของธรรมชาติทำผิดพลาดต่อคำสั่งของพระเจ้า ทำผิดพลาดต่อกฎเกณฑ์ของ "อิทัปปัจจยตา" ผิดพลาดต่อกฎของธรรมชาติ ที่เห็น ๆ กันอยู่เราเป็นอยู่กันอย่างทำลายธรรมชาติในทางด้านของวัตถุ ที่เป็นเรื่องทางจิตใจ เป็นกฎเกณฑ์ทางจิตใจก็ไม่คำนึง คำนึงแต่เรื่องทางเนื้อหนัง เป็นทาสของวัตถุเป็นทาสของความสุขสนุกสนาน อะไร ๆ ในทางเนื้อหนังคำนึงถึงแต่ทางวัตถุอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงทางจิต อย่างนี้มันก็ผิดแล้ว ผิดคำสั่งในข้อผิดกฎของธรรมชาติแล้ว ผิดคำสั่งของพระเจ้าแล้ว ผิดกฎเกณฑ์ของ "อิทัปปัจจยตา" แล้ว ที่ว่าเมื่อต้องการสันติภาพ แต่ไปสร้างเหตุของวิกฤตการณ์ ตัวต้องการความสุขแต่ไปสร้างเหตุของความทุกข์ มันก็ผิดหมด นี่เรากำลังทำผิดอยู่ในข้อนี้ ขอให้ไปดูรายละเอียดด้วยตนเองก็แล้วกันว่า ในโลกนี้เรากำลังทำผิดกันอยู่อย่างไร

ทีนี้ที่จะให้การกระทำอย่างถูกต้องนี้มันเป็นของง่ายเข้าก็จะต้องมองให้เห็นข้อเท็จจริงบางอย่างบางประการ ที่มันควรจะมองแล้วเราก็ไม่มอง อาตมาจะใช้คำว่า จะต้องมองให้เห็นสัจจธรรมกับธรรมสัจจะ ที่มันแฝงกันอยู่ เมื่อพูดถึง **สัจจธรรม**

เราหมายถึงความจริงทั่วไปรอบโลกรอบจักรวาล แต่เมื่อพูดถึง **ธรรมสัจจะ** *เราหมายถึงความจริง ข้อเท็จจริง เหตุผลอะไรก็ตาม เฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี* ที่เราจะต้องรู้ถึงขนาดสูงสุด และทำให้ถูกต้องตามความจริงเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี นี่มันมีแฝงกันอยู่อย่างนี้

เรามักจะขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในส่วนที่เป็น**ธรรมสัจจะ**ของเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี และมองอีกทางหนึ่งก็ว่า เราจะต้องมีวิธีมองของเรา เพื่อทำให้สิ่งต่าง ๆ มันเป็นไปอย่างง่ายดายยิ่งขึ้น อาตมาอยากจะให้ท่านทั้งหลายมองว่า *การงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม* เดี๋ยวนี้สังเกตเห็นว่า พวกเราเอาการงานไว้ที่บ้าน เอาการปฏิบัติธรรมไว้ในวัด ในป่าในดงของฤาษีมุนี แล้วก็เอาการงานไว้ที่บ้าน เอาการปฏิบัติธรรมไว้ที่วัด อาตมาเห็นว่ามันไม่ถูก

เมื่อจะดูกันตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มีการประพฤติหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ทีนี้ที่จะ**ทำการงานที่ไหนก็จะต้องมีการปฏิบัติธรรมะที่นั่น** อยากจะยกตัวอย่างว่า ทำงานเป็นชาวนา ไถนาทำไร่อยู่ เมื่อทำนาอยู่ก็ให้มันเป็นการปฏิบัติธรรม คือมีความตั้งใจจริง เรียกว่าสัจจะ มีทมะ มีการบังคับตัวจริง มีขันติ มีความอดกลั้นอดทนจริง มีจาคะ สละสิ่งที่เป็นข้าศึกเป็นอันตรายแก่การงานนั้นเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องมีปัญญาที่เพียงพอ มีสติสัมปชัญญะที่เพียงพอ มีความกล้าหาญที่เพียงพอ จึงจะทำนาได้สำเร็จ ยังจะต้องมีอุดมคติ

และจะต้องซื่อตรงต่ออุดมคติ ทั้งส่วนตัวและส่วนสังคม การงานของแต่ละคนจึงจะเป็นไปด้วยดี ประสานกันด้วยดี ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่การงานให้ดี ก็จะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุดอยู่ในตัวการงานนั้น ไม่ต้องแยกเป็นสองเรื่อง และทำกันคนละทีประเดี๋ยวก็เกี่ยงกันให้ทำ หรือว่ามันเป็นสิ่งที่ทำไปไม่ได้ แล้วก็ไปเข้าใจผิด แล้วก็ท้อถอย มีความท้อถอย ที่จะต้องทำถึงสองเรื่องสามเรื่อง เดี๋ยวนี้มีเรื่องเดียว ทำการงานในหน้าที่นั้นคือการปฏิบัติธรรม จะทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริงแม้กระทั่งว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็จะรู้สึกขึ้นมาได้ในขณะที่ตั้งหน้าตั้งตาทำการงาน ชนิดที่เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวดังที่กล่าวแล้ว

ขอให้คำนึงถึงว่า ธรรมะนั้นมันมีอยู่เป็น ๒ ชั้น *ธรรมะที่จะต้องปฏิบัติโดยตรงก็มี ธรรมะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย* สำหรับให้ปฏิบัติธรรมะอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้นก็มี

ธรรมะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ทำให้ปฏิบัติธรรมะอื่น ๆ ได้ง่ายก็เช่นว่า เราจะต้องมีความเข้าใจถูกต้องตามกฎของธรรมชาติว่า "*สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น*" สัตว์เดรัจฉานก็ดี ต้นไม้หญ้าบอนก็ดี มีชีวิตแล้ว ต้องถือว่าเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายกันทั้งหมดทั้งสิ้น ให้มันถูกให้มันตรงตามกฎของธรรมชาติ แล้วก็จะมีธรรมะโดยอัตโนมัติเกิดขึ้น คือ ความรัก ความเมตตา ความ

สามัคคี ฆ่าคนอื่นไม่ได้ ทำลายคนอื่นไม่ได้ และทำลายป่าไม้เล่นโครม ๆ กันอย่างนี้ก็ไม่ได้ เพราะว่ามันก็เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา จะทำลายสัตว์เดรัจฉานให้สูญพันธุ์ไปจากโลกก็ไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายของเราอย่างนี้ แล้วก็ไม่สามารถที่จะฆ่าคนตาดำ ๆ ด้วยกันได้อย่างเลือดเย็น นี่คือธรรมะที่ช่วยให้เกิดธรรมะ

ถ้าเราจะมีธรรมะในระดับสูงหลาย ๆ ด้านพร้อมกัน เราจะต้องฝึกข้อสำคัญอย่างหนึ่งคือ **การบังคับความรู้สึก** เดี๋ยวนี้พวกเราในโลกนี้ไม่ค่อยบังคับความรู้สึก ปล่อยตามสบาย ปล่อยตามกิเลส และอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญที่สุดก็คือว่า **เราจะต้องแสวงหาความสุขในการทำการงาน แสวงหาความสุขในการบังคับตน** ให้อยู่ในร่องในรอยคือแสวงหาความสุขเมื่อรู้สึกว่าตัวกำลังทำหน้าที่ของมนุษย์ อย่าไปหาความสุขต่อเมื่อทำงานแล้วเงินเดือนออกแล้ว เอาเงินเดือนไปกินไปเล่นกันให้หัวหกก้นขวิด มีความสุขที่นั่น นั่นมันเป็นเรื่องบ้าหลัง และจะไม่เป็นความสุขชนิดที่จะนำไปสู่ความสงบเย็นได้ มีแต่จะทำให้ร้อนยิ่งขึ้น

ความสุขในที่นี้ คือความพอใจว่า **ได้ทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างถูกต้อง** ไม่มีบกพร่อง ไหว้ตัวเองได้ ใครไหว้ตัวเองได้เมื่อไร คนนั้นจะมีความสุขอย่างยิ่ง นี่เรียกว่าความสุขที่เกิดขึ้นในการทำงานอย่างถูกต้อง ในความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องของตน ๆ

ทีนี้ อยากจะชี้ข้อหนึ่งว่า อย่าเป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน อย่ากินเกิน อย่านุ่งห่มเกิน อย่าไปใช้สอยเกิน แม้แต่การบำบัดโรคภัยไข้เจ็บก็อย่าให้มันเกิน เดี๋ยวนี้เรามันมีแต่เรื่องเกินที่ไปกินเหล้านั้นเกินหรือไม่เกินไปคิดดู สูบบุหรี่เกินหรือไม่เกินไปคิดดู กินของเล่น เล่นหัวต่างๆ ประดับประดาตกแต่งร่างกาย ฟ้อนรำขับร้องต่างๆนี้เกินหรือไม่เกินไปคิดดู ให้เอาความรู้สึกโดยแท้จริงเป็นหลัก ถ้าเห็นว่าเกินรีบละเสีย พระ-พุทธเจ้าท่านทรงบัญญัติอุโบสถศีลสำหรับเป็นการตามรอยพระ-อรหันต์ ให้ทุกคนถือปฏิบัติ นี้มันเป็นเรื่องไม่ให้ไปแตะต้องส่วนเกิน อาหารที่ดีเกิน แพงเกิน เกินเวลาแล้วก็ไม่กิน เรียกว่า "วิกาลโภชนา" ก็เว้นเสีย "นัจจคีตวาทิตวิสูกทัสสนะ" เรื่องฟ้อนรำขับร้อง ดีดสีตีเป่า ประดับประดาตกแต่งนี่มันเกินมันไม่จำเป็นก็เว้นเสีย "อุจจาสยนะมหาสยนา" ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่มันเกินไปก็เว้นเสีย ทุกอย่างต้องเว้นเสีย

เหตุปัจจัยที่ทำให้กินเกินก็ต้องระวัง ก็ต้องกลัวไอ้น้ำจิ้มหลายๆชนิด ถ้วยเล็กๆบนโต๊ะอาหารนั้นคือศัตรูอันร้ายกาจ คือมันทำให้กินเกิน ถ้าไม่มีน้ำจิ้มเหล่านั้น คนก็จะกินแต่พอร่างกายต้องการ พอมีน้ำจิ้มมันก็กินเพลิน นั่นแหละศัตรูอันร้ายกาจ ทำให้เงินเดือนไม่พอใช้ ครั้นพอเว้นเหล้า เว้นบุหรี่ เว้นสิ่งเกินเหล่านี้เสีย เงินเดือนก็พอใช้ เวลาก็มีสำหรับจะมาศึกษาธรรมะ ถ้าเผื่ออยู่บ้านไม่ต้องออกไป

เที่ยวตามสถานที่แห่งกามารมณ์ มีประโยชน์ทั้งส่วนเกิน ทั้งการละเว้นส่วนเกิน

ในอุโบสถศีล ให้เว้นกามคุณ การกระทำระหว่างเพศโดยเด็ดขาด ก็เพราะว่า ทำทุกวันนั้นมันเกิน แต่บางวันเว้นเสียมันจะพอดี ขอให้ทุกคนยินดีที่จะถืออุโบสถศีล และจะเป็นการตามรอยพระอรหันต์ ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ที่เรียกว่า ถือศีลครอบจักรวาล กันทั้งโลกว่า อย่าแตะต้องส่วนเกิน ทีนี้โลกมันกำลังจะวินาศ ถ้าคนในโลกมันบูชาส่วนเกิน มันจะล้างกันให้หมดโลก เพราะประโยชน์แห่งส่วนเกิน เพราะต้องการจะมีส่วนเกิน จะกักตุนส่วนเกิน เขาจะทำลายผู้อื่นให้หมดโลกไป นี่เรียกว่า **ธรรมะที่จะช่วยให้มีธรรมะ**

ธรรมะที่ต้องปฏิบัติโดยตรง ก็มีอยู่ และ **ธรรมะที่จะช่วยธรรมะ** เหล่านั้นให้ปฏิบัติได้สำเร็จก็มีอยู่ เรียกว่า ธรรมะเป็นปัจจัยให้มีธรรมะ ซึ่งอยากจะระบุลงไปว่า **อุดมคติอันสูงสุด คือไม่ให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์** นี่แหละจะช่วยได้

ขอให้ทุกคนถืออุดมคติว่า *จะไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์* ถ้าเป็นพวกเราด้วยแล้ว จะต้องหยอดท้ายด้วยว่า *ได้พบพระพุทธศาสนา* ปู่ ย่า ตา ยาย ได้ตะโกนกันอยู่ลั่นไปหมดว่า อย่าให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา ถ้าเรามีอุดมคติอย่างนี้ ก็จะดึงไปแต่ในทางที่จะตั้งตนอยู่ในธรรม จะปฏิบัติธรรม จะพอใจธรรม จะเคารพพระธรรมอย่างสูงสุด

เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งอดีต ทั้งอนาคต ปัจจุบัน ล้วนแต่เคารพธรรม

ข้อความที่ได้พูดมาทั้งหมดนี้ ถือเป็นการชี้อยู่ทุก ๆ ข้อ ๆ เพราะเป็นวิธีที่จะทำให้ธรรมะเกิดขึ้น มีธรรมะ ได้รับผลแห่งธรรมะ โดยการกระทำที่ร่วมกัน โดยใช้หัวข้อสั้น ๆ ปาฐกถาธรรมครั้งนี้ว่า "ธรรมะโดยวิธีใดกัน?" ขอให้ท่านผู้ฟังเอาไปชนกันเข้ากับปาฐกถาธรรมครั้งแรกที่ว่า "ธรรมะทำไมกัน?" *ธรรมะคือ ระบบปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ* เดี๋ยวนี้เราก็ทำให้สำเร็จได้ตามนั้นโดยอุบายดังที่กล่าวมาแล้ว ว่าให้ถูกตรงตามกฎของธรรมชาติ ตรงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตรงตามกฎแห่งธรรมมีรายละเอียด ซึ่งเข้าใจว่าท่านทั้งหลายคงย่อมทราบกันอยู่เป็นอย่างดี

เดี๋ยวนี้เวลาแห่งการบรรยายของเราก็หมดแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงแค่นี้สำหรับครั้งนี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๓)

ธรรมะกับโลก จะไปด้วยกันได้หรือไม่ ?

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๑

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมในครั้งนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า *"ธรรมะกับโลกจะไปด้วยกันได้หรือไม่"* ขอให้จำไว้ในใจว่า เราได้พูดกันถึงเรื่องของธรรมะ, ประโยชน์ของธรรมะ, และวิธีที่จะทำให้ธรรมะมีขึ้นมาได้อย่างไร แต่แล้วก็น่าสังเวชที่ว่า ยังมีปัญหาเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้สำหรับคนส่วนใหญ่ ซึ่งยังสงสัยอยู่ว่า ธรรมะกับโลกมันจะไปด้วยกันได้หรือไม่? ดังที่อาตมาได้เคยเล่าให้ฟังมาแล้วว่า มีครูบาอาจารย์ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัย มาตั้งคำถามอย่างนี้กับอาตมา ว่าธรรมะกับโลกจะไปด้วยกันได้หรือไม่? ฟังแล้วก็น่าสะดุ้ง ฟังแล้วก็น่าสังเวช ฟังแล้วก็น่าร้องไห้

เมื่อพูดถึงปัญหา เราถือว่าโลกนี้กำลังมีปัญหา ปัญหาอย่างยิ่งก็คือไม่มีสันติภาพ มันอยู่กันด้วยวิกฤตการณ์ มีความเลวร้าย คือมีอาชญากรรมขึ้นทุกปี ทั้งในส่วนบุคคลหรือภายในบ้านเมือง ภายในครอบครัว มีอาชญากรรมใหญ่คือสงครามหรือมหาสงครามกำลังมีอยู่ และกำลังตั้งเค้าว่าจะขยายต่อไปอยู่ในโลก นี้เรียกว่าวิกฤตการณ์ ซึ่งเป็นตัวปัญหาที่มีอยู่ในโลก ทุกคนก็ไม่ต้องการจะมีวิกฤติการณ์ แต่ทำไมโลกนี้จึงมีวิกฤตการณ์มากขึ้น นี่แหละคือตัวปัญหา สมัยก่อนเขาเคยเชื่อกันมาว่า ธรรมะคุ้มครองโลก คุ้มครองสัตว์ คุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมะ โลกนี้ คือสัตว์เหล่านี้ ก็อยู่กันอย่างสงบเย็น เดี๋ยวนี้ทำไมมันหาความสงบเย็นไม่ได้ เพราะอะไรไม่คุ้มครอง? ถ้าคนโบราณเขาก็จะตอบว่า เพราะมันไม่มีธรรมะคุ้มครอง ส่วนคนเดี๋ยวนี้เขาไม่ถือว่าธรรมะจะคุ้มครองโลกได้ ถึงได้มีปัญหาว่าจะอยู่ด้วยกันได้หรือไม่ด้วยซ้ำไป

สมัยปัจจุบันนี้ มีบางลัทธิถือว่า ศาสนาเป็นยาเสพติดสำหรับทำให้มนุษย์มึนเมา เพราะไม่มีประโยชน์อะไร ถ้าศาสนาเป็นยาเสพติดเสียแล้ว ธรรมะก็ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะว่า สมบัติของศาสนาก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" นั่นเอง ไม่ว่าศาสนาไหนมีธรรมะเป็นสมบัติทั้งนั้น ธรรมะที่ตรงกันทุกศาสนาก็เช่นว่า ทุกคนมาจากที่เดียวกัน ล้วนแต่ว่าเป็นพ่อแม่เดียวกัน อย่างพุทธศาสนาก็ถือว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น มีปัญหา

อยู่ที่มีกิเลส เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากเหล่านี้ เราเป็นเพื่อนทุกข์กัน มีหัวอกอันเดียวกัน ชี้แจงกันแต่ในทางที่จะให้ร่วมมือกันแก้ปัญหาเหล่านี้ คือดับทุกข์ออกไปเสียให้หมดสิ้น ในที่สุดก็พบเหมือน ๆ กันหมดทุกศาสนาว่า **ความเห็นแก่ตัวนั่นแหละทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา** ความเห็นแก่ตัวเป็นสัญชาตญาณ แต่เราควบคุมไว้ไม่ได้ สัญชาตญาณก็เลยวิวัฒนาการไปในทางที่เป็นโทษ เมื่อเห็นแก่ตัวแล้วก็มีความโลภ มีความโกรธ มีความหลง ทำตัวเองนั่นแหละให้เดือดร้อน แล้วก็ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนยิ่งไปกว่าตัวเอง เพราะว่าเรามันเห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ผู้อื่น

ทุกศาสนาจะสอนให้กำจัดทำลายความเห็นแก่ตัวด้วยกันทุกศาสนา อาตมาขอท้าให้ไปค้นคิด ให้ไปพิสูจน์ดู ทดสอบดูว่าศาสนาไหนบ้างที่ไม่สอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว อาตมาจะเลยพูดเสียด้วยว่า ถ้าศาสนาไหนไม่สอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว แต่กลับไปสอนให้เห็นแก่ตัวแล้ว ก็เลิกความเป็นศาสนาเสียเถิด ศาสนานั้นยกเลิกได้ เดี๋ยวนี้เราไม่มี หาไม่พบว่าศาสนาไหนที่สอนให้เห็นแก่ตัว ล้วนแต่สอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงเสียด้วยกันทั้งนั้น เพื่อว่าเมื่อคนในโลกไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้ว เขาก็จะรักผู้อื่นได้ เขาก็จะช่วยเหลือกันได้ ไม่เอาเปรียบกันอย่างเลือดเย็น เหมือนอย่างที่กำลังมีอยู่ทั่วไปในโลกนี้ **ธรรมะคือความไม่เห็นแก่ตัว นี่จะคุ้มครองโลกได้**

เมื่อใดโลกเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว เมื่อนั้นก็วินาศ เดี๋ยวนี้ก็กำลังเอียงไปในทางเห็นแก่ตัวมากขึ้น อ้ายความวินาศมันก็ตั้งเค้าขึ้นมา โลกจะรอดอยู่ได้ก็เพราะธรรมะ ธรรมะในพระศาสนาคือความไม่เห็นแก่ตัว นี่จะเห็นชัดได้อย่างหนึ่งว่า โลกจำเป็นที่จะต้องมีธรรมะคือความไม่เห็นแก่ตัว หรือใครจะตั้งปัญหาถามขึ้นมาว่าธรรมะนี่มีสำหรับโลก หรือมีสำหรับอะไร? ท่านทั้งหลายก็มีเสรีภาพที่จะคิดตามความชอบใจว่า ธรรมะนี้มีสำหรับอะไร มีสำหรับใคร? มีสำหรับโลกหรือหาไม่? แต่ก่อนไม่มีปัญหาอย่างนี้ เดี๋ยวนี้มีปัญหาอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว เพราะว่าไม่สนใจธรรมะจนไม่รู้จักธรรมะ ปัญหามันก็เกิดขึ้นมาอย่างนี้ กระทั่งเกิดมีปัญหาเกิดขึ้นว่าธรรมะกับโลกนี้มันจะไปด้วยกันได้หรือไม่ คือหมายความว่าจะเป็นเครื่องคุ้มครองประคับประคองกันไป หรือว่าจะเป็นเครื่องขัดขวางทำลายล้างกัน

ข้อนี้มันมีคำพูดที่พูดกันโดยไม่รู้สึกตัว อย่างผิด ๆ ว่าธรรมะมันตรงกันข้ามกับโลก ถ้าพูดอย่างนั้นก็ขอให้เข้าใจว่ามันผิดไปอีกความหมายหนึ่ง ธรรมะมันก็ตรงกันข้ามกับโลกจริง แต่มันตรงกันข้ามไปในทางที่จะช่วยกันให้หมดปัญหา เมื่อโลกมันจะมุ่งไปในทางเลว ธรรมะก็มุ่งจะไปในทางดี ธรรมะมาหาโลกก็เพื่อจะให้โลกหยุดเลว เป็นไปในทางดี ถ้าพูดอย่างนี้ก็พูดได้ว่าธรรมะมันตรงกันข้ามกับโลก มันไปด้วยกันไม่ได้ แต่ความจริงมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น ในโลกนี้ต้องมีธรรมะเป็นเครื่องประคับประคองโลกให้เป็นไปแต่ในทางที่ถูกต้อง หรือ

ในทางที่ดี ธรรมะเข้ามาก็เพื่อควบคุมให้โลกเป็นไปด้วยดี ธรรมะก็เป็นไปกับโลกในทางที่จะทำโลกให้ดี ไม่ใช่มากัดกัน ไม่ใช่มาทะเลาะวิวาทกัน เหมือนกับความรู้สึกของคนบางคน ที่เขาเกลียดธรรมะ เขาหวังที่จะเอาเรื่องโลก ๆ เป็นเบื้องหน้า ก็เลยพาลหาเรื่องตามความรู้สึกของเขาว่า ธรรมะกับโลกนี้มัน ขวางกัน เพราะเขาไปมองในแง่ที่ว่า มันไม่ตรงกับความรู้สึก ของเขา

ขอให้เรามองกันเสียใหม่ ว่าธรรมะกับโลกนี้แม้มัน จะมีผล หรือว่ามีฤทธิ์มีเดชอะไรกันไป **คนละอย่าง แต่มันต้อง** ไปด้วยกัน ธรรมะคือสิ่งที่ทำให้ดี อ้ายโลกนี่ถ้าปล่อยไปตาม ความรู้สึกของโลกแล้ว มันมีแต่จะทำชั่ว เหมือนปลามันจะลง น้ำเรื่อย มันจะไม่ขึ้นบก นี้มันมีธรรมะเป็นเครื่องประคับ ประคองให้อยู่ในแนวทางที่มันถูกต้อง **เมื่อใดมีความสงบสุข เมื่อนั้นเป็นการกล่าวได้ว่า ธรรมะกับโลกนี้ได้สมัครสมาน** สามัคคีกันมาเป็นอย่างดี จึงมามีผลเป็นอย่างนี้ ดังนั้น จึงไม่ ควรจะมีปัญหาอย่างที่กำลังมีอยู่ว่า ธรรมะกับโลกจะเป็นไป ด้วยกันได้หรือไม่ ธรรมะสำหรับโลกหรือสำหรับอะไร

ทีนี้ เดี๋ยวนี้ เรามามองดูข้อเท็จจริงที่กำลังมีอยู่ในโลก ที่มันเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ลัทธิบางลัทธิถือว่าธรรมะไม่ จำเป็นสำหรับโลก ธรรมะเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของโลก เราไม่สามารถจะใช้ธรรมะแก้ปัญหาของโลก นี่เขาก็พูดกันไป พวกหนึ่ง แนวหนึ่ง ลัทธิหนึ่ง ส่วนอาตมานั้นก็ยังคงรูปเดิม

ว่าธรรมะนี้ต้องคู่กันกับโลก โลกขาดธรรมะไม่ได้ ธรรมะจะสามารถขจัดปัญหาของโลกโดยประการทั้งปวง ไม่ใช่ว่าธรรมะจะขจัดปัญหาไม่ได้ ความจริงมีอยู่ว่าเขาไม่รู้จักธรรมะ ไม่สามารถจะเอาธรรมะมาใช้สำหรับขจัดปัญหานั้นต่างหาก ถ้าธรรมะเข้ามาโดยแท้จริงแล้วจะแก้ปัญหาของโลกได้ในพริบตาเดียว โปรดพึงให้ดีว่า อาตมาพูดว่า "ในพริบตาเดียว" ชั่วตากระพริบครั้งหนึ่ง

จะขอพูดอย่างคำพูดก่อน ในการกระทำนั้นค่อยพูดกันทีหลัง ว่าในโลกนี้ ถ้าเลิกนายทุนใจร้ายกันเสีย มีเศรษฐีใจบุญ ในพริบตาเดียวนี้ โลกจะเป็นอย่างไร เราก็กำลังมีปัญหาว่านายทุนใจร้ายนี่สูบเลือดมนุษย์ จนคนยากจนต้องลุกขึ้นต่อสู้จะประหัตประหารกันให้เลือดท่วมโลก ถ้าเราหยุดนายทุนใจร้ายเสีย เปลี่ยนเป็นเศรษฐีใจบุญขึ้นมา มองดูคนยากจนเหมือนลูกเหมือนหลานนั่นจะแก้ปัญหาได้ในพริบตาเดียวหรือไม่

ทีนี้ที่ว่า จะเป็นเศรษฐีใจบุญขึ้นมาได้อย่างไร มันก็ต้องอาศัยธรรมะ ถ้ามีธรรมะมาจริง ธรรมะของศาสนาไหนก็ได้ จะเกิดเศรษฐีใจบุญ เศรษฐีใจบุญจะเต็มไปในโลก เช่นเดียวกับในยุคในสมัยที่ศาสนายังมีบารมี มีอิทธิพล มีรัศมีสำหรับส่องอยู่ในโลก คือว่าธรรมะเข้ามา คนยากจนที่บูชาอบายมุขนั้นเปลี่ยนเป็นชนกรรมาชีพชนิดสัตบุรุษเสีย ความทุกข์ยากก็จะหายไปภายในพริบตาเดียว

อาตมาพูดว่า หากคนยากจนที่บูชาอบายมุขนั้นหยุดตายเสีย แล้วก็เกิดใหม่เป็นชนกรรมาชีพที่เป็นสัตบุรุษ เดี๋ยวนี้คนยากจนยังบูชาอบายมุข ในพุทธศาสนาถือว่า ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงานนี้เป็นอบายมุข ใครไปทำเข้าก็จมอยู่ในอบาย คนยากจนยังบูชาอบายมุขอยู่ เราไม่มีการจัดการกระทำที่ถูกต้องให้คนยากจนสลัดอบายมุขทิ้งไปให้หมดสิ้น บางทีมีแต่จะเพิ่มอบายมุขให้ด้วยซ้ำไป ยังอยากจะขายเหล้าให้มาก ยังอยากจะขายบุหรี่ให้มาก ยังอยากจะขายล็อตเตอรี่ให้มาก อย่างนี้มันก็ทำให้คนยากจนสลัดอบายมุขไปไม่ได้ เราต้องการให้เขาเป็นชนกรรมาชีพที่เป็นสัตบุรุษ คือเว้นจากอบายมุขโดยประการทั้งปวง **ธรรมะเข้ามา อบายมุขหายไป** ความเป็นสัตบุรุษขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ สมัครสมานสามัคคี อดกลั้นอดทน มีสติปัญญาก็เข้ามา ปัญหาเกี่ยวกับคนยากจนก็จะหมดไปในพริบตาเดียว

ทีนี้จะมองให้กว้างกว่านี้ก็จะมองว่า **ให้เลิก "กามสุขัลลิกานุโยค" เสีย และลัทธิ "ทุนนิยม" ก็จะตายไปหมดจากโลก** คำว่า "กามสุขัลลิกานุโยค" เป็นศัพท์ เป็นคำที่รู้จักกันดีในพระพุทธศาสนา คือประกอบตนที่มัวเมาอยู่ในกาม บูชากาม ประกอบตนมัวเมาอยู่ในกาม ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ ทีนี้คนทั้งหลายกำลังชอบอย่างนี้ กำลังบูชาสิ่งที่เรียกว่ากาม ก็เป็นเหตุให้เกิดความคิด

ที่จะส่งเสริมแต่เรื่องกาม ใครมีสติปัญญาก็หาอำนาจ หากำลัง หาปัจจัย เพื่อประโยชน์แก่กามของตน เกิดลัทธิที่ใช้ทุนเป็นเครื่องมือสำหรับหาประโยชน์ให้แก่ตน เกิดลัทธิทุนนิยมขึ้นมาบ้าง

แม้แต่คนยากจนแท้ ๆ ก็ยังอยากจะเป็นนายทุน คนยากจนแท้ ๆ ก็อยากจะอยู่อย่างลัทธินายทุน เราจะเห็นได้ว่าแม้จะยากจนอย่างไร เขาก็พยายามที่จะให้มีอะไร ๆ อย่างที่พวกนายทุนเขามี คนจนก็กำลังทำอะไรคล้ายกันอยู่ในข้อนี้ ที่เราเรียกกันว่า "ความเจริญ" อย่างว่าเรามีไฟฟ้าใช้กันขึ้นมาในบ้านนอกคอกนาอย่างนี้ คนยากจนเขาก็อยากจะมีทีวี อยากจะมีตู้เย็น อยากจะมีสเตอริโอ ก่อนนี้เขาไม่มี เขาไม่เคยคิดจะมี พอมีไฟฟ้าขึ้นมาที่บ้านนอกคอกนา เขาก็ซื้อหาทีวี ตู้เย็น หรือสเตอริโอมา เขาไม่มีเงินพอ เขาก็ใช้ระบบ "อินสตอลเม้นต์" คือเก็บเงินผ่อนส่ง ระบบผ่อนส่งไม่มีที่บ้านนอกคอกนามาแต่ก่อน เดี๋ยวนี้ก็มี ทำให้เกิดเป็นหนี้เป็นสิน ทำให้เสียหายแก่การดำรงชีพ เป็นอบายมุขทางวิญญาณชั้นลึก มันสร้างปัญหาขึ้นมาใหม่อย่างนี้ที่ทำให้คนยากจนก็บูชา "กามสุขัลลิกานุโยค" อย่างนี้ก็ตกเป็นเหยื่อของคนที่มีอำนาจทุน หรือมีความผูกขาดเกี่ยวกับทุน แล้วจะไปโทษใคร มันเป็นเรื่องของการทำผิดต่อสิ่งที่เรียกว่า ธรรม

เราจะต้องเอาธรรมเข้ามาให้คนรู้จักสันโดษ ให้รู้จักเป็นอยู่โดยไม่บูชาส่วนเกิน ก็จะไม่มีปัญหาอย่างที่ว่านี้ ขอให้

รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "กามสุขัลลิกานุโยค" ซึ่งมีอยู่ในธรรมเทศนาข้อแรกของพระพุทธเจ้าที่เราเรียกกันว่า "ธัมมจักกัปปวัตตน-สูตร" เพราะพระองค์จะทรงแสดงธรรมแก่โลกเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บอกว่า อย่าไปแตะต้อง "กามสุขัลลิกานุโยค" กับ "อัตตกิลมถานุโยค" ถ้าเราเชื่อท่าน เราเลิก "**กามสุขัลลิกานุโยค**" เสีย ลัทธิ "**ทุนนิยม**" **ก็ตายไปจากโลกทันที** พวกนายทุนก็ตายไปจากโลกทันที เกิดเป็นเศรษฐีใจบุญขึ้นมาได้ไม่ยากเลย เพราะเราช่วยกันมองดูให้ดี ๆ จนเลิกกามสุขัลลิกานุโยค อันเป็นความผิดความเลวอุบาทวจัญไรข้อแรกนี้เสีย รวมความว่า เลิกกามสุขัลลิกานุโยคได้เมื่อไร ลัทธิทุนนิยมก็จะตายหมดไปจากโลกเมื่อนั้น เรียกว่าในพริบตาเดียว เพราะทำให้ปัญหานั้นหายไปได้

เดี๋ยวนี้มาเข้าใจกันเสียว่าศาสนาเป็นยาเสพติด ก็เลยไม่รู้จักว่าจะเลิกอ้ายคำว่ากามสุขัลลิกานุโยคกันไปทำไม กลับจะไปบูชากามสุขัลลิกานุโยค ศาสนาไม่ใช่ยาเสพติด ศาสนานั่นแหละจะเป็นเครื่องล้างยาเสพติด อะไร ๆ ที่เป็นยาเสพติดทุกอย่าง สิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้นจะล้างยาเสพติด ทั้ง ๆ ที่ศาสนาไม่ใช่ยาเสพติด แต่เป็นสิ่งที่จะทำลายล้างยาเสพติด **เรามารู้จักสิ่งที่เรียกว่าศาสนากันให้ถูกต้อง ไม่ใช่เห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งที่จะทำลายล้าง** ยาเสพติดทางวัตถุก็ดี ทางจิต ทางวิญญาณเช่นกามารมณ์ เป็นต้นก็ดี จะเลิกล้างเสียได้ก็เพราะความมีแห่งพระศาสนา นี่ไม่รู้จักศาสนาจึงเห็นว่าศาสนาเป็นยาเสพติด

เป็นคำกล่าวอย่างไม่ยุติธรรม ไม่มีเหตุผลที่จะกล่าวอย่างนั้น คนโง่เท่านั้นที่จะยอมเชื่อการกล่าวที่ไม่มีเหตุผล

อีกข้อหนึ่งที่มักจะอ้างก็ว่า หลายพันปีที่มีธรรมะมีศาสนามานี้ ทำไมโลกมันยังไม่ดีขึ้น อันนี้เรียกว่าพูดขู่ อย่างไม่รู้จะตู่กันอย่างไร ที่พูดว่ามีธรรมะมีศาสนาในโลกมาตั้งหลายพันปีแล้ว โลกนี้ก็ไม่ดีขึ้น ท่านลองคิดดู ข้อเท็จจริงแท้ ๆ มันมีอยู่ว่าที่โลกมันรอดมาได้ มีวัฒนาการขึ้นมาได้นี่ เพราะความมีแห่งธรรมะ มีธรรมะเจริญขึ้น มีสันติภาพมาในโลกตลอดเวลาจนกว่าอ้ายลัทธิวัตถุนิยมจะเกิดขึ้นมาในโลก แล้วมากลบเกลื่อนโอกาสที่โลกจะมีธรรมะเสียหมดสิ้น ก่อนมีวัตถุนิยม ซึ่งเป็นรากฐานของกามสุขัลลิกานุโยคนั้น โลกก็เคยมีสันติภาพอยู่กันโดยความสงบเย็น ชั่วร้อยกว่าปีมานี้ เท่าที่พอได้ยินได้ฟังกันอยู่นี้มันมีความสงบสุขสันติภาพมากกว่านี้ เดี๋ยวนี้มีความร้อนระอุเป็นไฟ เพราะมันมีสิ่งที่มาส่งเสริมกามสุขัลลิกานุโยค ให้ละทิ้งศาสนาเสีย สันติภาพก็มีมาเรื่อย ๆ ตลอดเวลาที่ธรรมะยังมีอยู่ในโลก พอโลกเหไปบูชาวัตถุนิยม เกลียดชังธรรมะ โลกก็เปลี่ยนเป็นวิกฤตการณ์ มีวิกฤตการณ์ถาวรยิ่งขึ้นทุกที วัตถุนิยมก็มีครอบงำโลก จนโลกนี้หลงไปในวัตถุนั้นแล้ว ก็ไม่ให้โอกาสแก่พระธรรม พระธรรมก็เลยไม่ได้ครองโลก นี่จะหาว่าธรรมะ ศาสนา มีมาในโลกตั้งหลายพันปีแล้ว โลกมันก็ไม่ดีขึ้น นี่มันไม่มีความจริง มันมีมาอย่างสงบสุขตลอดเวลายาวนานและเพิ่งมาเปลี่ยนกันเมื่อเร็ว ๆ นี้ จะเรียกว่าเมื่อวานนี้ก็ได้ คือ

เมื่อโลกเริ่มหันเหไปทางวัตถุนิยม ค้นคว้าแต่ทางวัตถุ เอาวัตถุเป็นหลัก เอาวัตถุเป็นประธานจนเรื่องของจิตเรื่องของวิญญาณหายไปไหนหมดก็ไม่รู้

ขอให้คอยสนใจดูกันให้ดี ๆ นี่คือข้อที่อาตมายืนยัน ว่าในพริบตาเดียวเราจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ ถ้าว่าธรรมะเข้ามาความจริงมีเหลืออยู่ แต่ว่าทำอย่างไรธรรมะจึงจะเข้ามา ก็ขอให้ย้อนไปพิจารณาข้อความที่ได้กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๒ ว่า ธรรมะจะกลับมาได้อย่างไร แต่ปัญหาเฉพาะหน้ามันมีอยู่ว่า เดี๋ยวนี้คนไม่สนใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ไม่ยอมสนใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรม ในโลกของวัตถุนิยมปัจจุบันนี้ คนหนุ่มคนสาวโดยเฉพาะ ไม่ยอมสนใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรม ไม่ยอมฟัง ไม่ยอมคิด ไม่ยอมนึกสำหรับสิ่งที่เรียกว่าธรรม แม้ว่าคนแก่ ๆ ที่มีสติปัญญาในโลกนี้มองเห็นว่าโลกกำลังจะวินาศแล้วเพราะความไม่มีธรรม ธรรมะควรจะกลับมา แต่แล้วเขาก็ทำไม่ได้ เพราะว่าคนทั้งหลายในโลก โดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาวนั้นไม่ยอมฟังสิ่งที่เรียกว่าธรรม ไม่ยอมจะสนใจ ไม่อยากจะแตะต้อง จะอุดหูโดยประการทั้งปวง สำหรับเรื่องของธรรมปัญหามันมีอยู่อย่างนี้แล้วจะไปโทษธรรม ไปโทษพระธรรมว่าไม่สามารถจะคุ้มครองโลกได้ แล้วถ้าอย่างไร พวกเราช่วยกันให้สุดฝีไม้ลายมือ ช่วยทำให้คนในโลกเกิดความสนใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรม พระธรรม คือพระศาสนา หรือพระเจ้า หรือ

พระเป็นเจ้ากันขึ้นมาใหม่ แล้วโลกนี้ก็จะเปลี่ยนได้ในพริบตาเดียว ตรงกันข้ามจากวิกฤตการณ์ที่กำลังหนาขึ้นมาในโลก

ความถูกต้องตามทางของธรรมนั้นมันไม่ใช่วัตถุนิยม แล้วก็ไม่ใช่จิตนิยม หรือมโนนิยม อย่างหลับหูหลับตา แต่ว่าเป็นความถูกต้องระหว่างวัตถุนิยมและจิตนิยม จึงจะเรียกว่า "ธรรม" อย่างที่ได้เคยกล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ว่าเป็น "มัชฌิมาปฏิปทา" นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" มันไม่เหวี่ยงซ้ายเหวี่ยงขวา ไม่สุดโต่ง ไม่ต้องทำลายฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ให้อยู่กันได้ทั้งสองฝ่าย เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูตามแนวนี้ ลองคิดดูตามแนวนี้ แล้วก็จะตอบปัญหาได้เองว่า ธรรมะมีไว้สำหรับอะไร ธรรมะมีไว้สำหรับโลกโดยตรง จะเห็นได้ว่า ธรรมะกับโลกนี้ต้องไปด้วยกัน มิฉะนั้นแล้วโลกนี้ก็จะวินาศ

สรุปความได้ว่า **ธรรมะต้องสำหรับโลก โลกจะเป็นโลกก็เพราะว่ามีธรรมะ** มันเหมือนกับร่างกายกับชีวิต มันจะต้องไปด้วยกัน มีร่างกายไม่มีชีวิตก็ไม่มีประโยชน์อะไร โลกนี้เหมือนกับร่างกาย ธรรมะเหมือนกับชีวิต โลกนี้ต้องเป็นไปด้วยกับธรรมะ มันจึงจะตลอดรอดฝั่ง ผ่านไปได้ ดังนั้นจึงไม่ควรจะมามีปัญหาว่า โลกกับธรรม หรือธรรมกับโลกนี้จะไปด้วยกันได้หรือไม่ ขอให้ปัญหาที่มันจะเชือดคอมนุษย์ให้ตายเกลี้ยงไปทั้งโลกนั้น ยุติกันเสียที คือไม่ต้องมาถามว่า ธรรมะกับโลกจะไปด้วยกันได้หรือไม่

เวลาสำหรับการบรรยายปาฐกถาธรรมก็หมดลงเพียงเท่านี้ อาตมาขอยุติการบรรยายครั้งนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๔)

ธรรมะ ในฐานะลัทธิการเมือง

พุทธทาสภิกขุ
สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๒๑
เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

ปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะ ในฐานะลัทธิการเมือง*" การกล่าวเช่นนี้เป็นที่เชื่อได้ว่าคนเป็นอันมากไม่ยอมเห็นด้วย คือ เขาถือกันว่า การเมืองก็เป็นอย่างหนึ่ง ธรรมะก็เป็นอย่างหนึ่ง ไม่อาจจะเนื่องกันหรือเป็นอันเดียวกันได้ เมื่อเข้าใจกันไปอย่างนี้ ก็ทำไมไม่ลองสังเกตดูต่อไปว่า เมื่อการเมืองลัทธิไหนปราศจากธรรมะแล้วมันจะเป็นอย่างไร การที่แยกธรรมะออกไปก็กลายเป็นเรื่องสกปรก ไม่ว่าการเมืองลัทธิไหน

ระดับไหน ของโลกในส่วนไหน คำว่า "การเมืองเป็นเรื่องสกปรก" นี้ เป็นเรื่องที่ยอมรับกันอยู่ คือหาความจริงใจต่อกันและกันไม่ได้ หาความจริงใจต่อสันติภาพของโลกทั้งโลกก็ไม่ได้ มุ่งหมายแต่จะหาประโยชน์เพื่อตน หรือพรรคพวกภาคีของตนเท่านั้น เมื่อปราศจากธรรมะเสียอย่างนี้แล้ว การเมืองก็เป็นเรื่องสกปรก

แม้จะมองเห็นอยู่อย่างนี้ แต่คนก็ยังพยายามแยกธรรมะออกจากการเมืองอยู่นั่นเอง เพราะว่านักการเมืองเหล่านั้นเล่นการเมืองเพื่อประโยชน์ส่วนตัว หรือพรรคพวกของตัว ไม่ได้เล่นการเมืองเพื่อประโยชน์แก่สันติภาพของมนุษย์ อาตมามีความเห็นว่า **ธรรมะเป็นลัทธิการเมืองลัทธิหนึ่ง** แม้จะเป็นลัทธิการเมืองของพระเจ้า ไม่ใช่ลัทธิการเมืองของคนธรรมดาสามัญ ก็ต้องถือว่าธรรมะเป็นลัทธิการเมืองลัทธิหนึ่ง ขอให้พยายามฟังดูว่าอาตมาจะกล่าวว่าอย่างไร

ท่านคงจะยอมรับในข้อที่ว่า แยกธรรมะออกเสียจากการเมืองแล้ว การเมืองก็เป็นเรื่องสกปรก อาตมากลับกล่าวว่าโดยที่จริงแล้ว **การเมืองเป็นธรรมะในความหมายหนึ่ง** การเมืองเป็นตัวธรรมะ นี่มันยิ่งกว่าที่จะพูดว่า *การเมืองก็เนื่องด้วยธรรมะ* ตอนนี้อาตมากำลังจะพูดว่าการเมืองเป็นตัวธรรมะเสียเอง

ถ้าจะเข้าใจข้อนี้กันให้ได้ ต้องทำความเข้าใจในคำว่า **ธรรมะ** ให้ถูกต้อง : ขอได้โปรดสนใจฟังสักหน่อยว่า คำว่า "ธรรมะ" นั้น มันหมายถึงอะไร :

คำว่า "ธรรมะ" ในภาษาบาลี หรือ "ธรรม" เฉยๆ ในภาษาไทยนั้น มีความหมายถึง ๔ ความหมาย เมื่อเอาภาษาบาลีเป็นหลัก ท่านควรจะทราบให้มากไปกว่านั้นว่า คำว่า "ธรรมะ" ในภาษาบาลีนั้น หมายถึงสิ่งทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไรนับไม่ไหว แต่ว่าสิ่งทุกสิ่งนั้น ถ้าจะเอามาจัดเป็นประเภทแล้ว ก็จะได้ตั้ง ๔ ประเภท หรือ ๔ พวกด้วยกัน อาตมาจึงว่าคำว่า "ธรรมะ" มีความหมายอยู่ ๔ ความหมาย

"ธรรมะ" ความหมายที่ ๑ หมายถึงตัวธรรมชาติทั้งหลาย จะเป็นธรรมชาติที่มีปรากฏการณ์หรือไม่มีปรากฏ-การณ์ก็ตาม คำว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เรียกเป็นภาษาบาลีว่า "ธรรมะ" หรือ "ธรรม" เฉยๆ ในภาษาไทย นี้คือความหมายของคำว่า "ธรรมะ" นี้เป็นความหมายที่ ๑ หมายถึง **ตัวธรรมชาติ**

"ธรรมะ" ใน**ความหมายที่ ๒** หมายถึง **กฎของธรรมชาติ** ที่ไหนมีธรรมชาติ ในธรรมชาตินั้นมีกฎของธรรมชาติควบคุมอยู่ หรือว่าธรรมชาติทั้งหลายได้เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือตามกฎของมันเอง กฎของธรรมชาตินี้เรียกว่า "ธรรม" หรือ "ธรรมะ" ในภาษาบาลี นี้เป็นความหมายที่ ๒

ความหมายที่ ๓ คำว่า "ธรรม" หมายถึง **หน้าที่อันถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ** ที่หมายถึงหน้าที่ที่สิ่งมีชีวิตจะต้องประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ นี้คือธรรมในความหมายที่ ๓

ความหมายที่ ๔ คือผลที่จะได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ จะเป็นผลทางโลก ทางธรรม ทางโลกียะ ทางโลกุตตระ หรืออะไรก็ตาม ผลทั้งหมดนั้นก็เรียกว่าผล ซึ่งเป็นธรรมะในฐานะที่เป็นผล

ถ้าสรุปความสั้น ๆ ก็พูดได้ว่า ธรรมะคือตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง ธรรมะคือ ตัวกฎของธรรมชาติ นี้อีกอย่างหนึ่ง ธรรมะคือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ นั้นอย่างหนึ่ง ธรรมะในฐานะที่เป็น ผลเอามาจากการปฏิบัติหน้าที่ นั้นอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็น ๔ อย่าง ทั้ง ๔ อย่างเป็นความหมายของคำว่า "ธรรม" เพียงคำเดียว เมื่อท่านรู้จักธรรมในความหมายทั้ง ๔ อย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" อย่างสมบูรณ์ คือสิ่งทุกสิ่งไม่ว่าจะมีกี่ร้อยกี่พันกี่หมื่นกี่แสนกี่ล้านกี่โกฏิสิ่ง มันรวมอยู่ใน ๔ ความหมายนี้ทั้งนั้น

มีความหมายไหนเล่าที่จะตั้งอยู่ในฐานะเป็นลัทธิการเมือง? ก็ลองไล่มาดูตามลำดับ ธรรมะในความหมายที่ ๑ ก็คือตัวธรรมชาติ ความหมายที่ ๒ คือกฎของธรรมชาติ ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ความหมายที่ ๔ คือผลที่จะได้รับจากหน้าที่ เรื่องมันก็จะไปลงอยู่ที่ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายจะต้องมีหน้าที่ที่จะต้องประพฤติกระทำให้ถูกตามกฎของธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด และความอยู่เป็นผาสุก

ทีนี้มาพูดถึง **คำว่า "การเมือง"** ในความรู้สึกของอาตมา : *การเมือง* คือ *การทำหน้าที่เพื่อให้โลกนี้เป็นอยู่อย่างผาสุกโดยไม่ต้องใช้อาชญา* การเมืองที่จะต้องใช้อาชญานั้น เป็นการเมืองที่ยิ่งกว่าสกปรก มันเป็นการเมืองที่หลอกลวง เป็นการเมืองของภูตผีปีศาจมากกว่า **การเมืองที่แท้จริงต้องเป็นการสร้างสันติภาพโดยไม่ต้องใช้อาชญา** หมายถึงใช้สติปัญญา ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันในหมู่สัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย เพื่ออยู่กันเป็นผาสุก สิ่งที่มีชีวิตมีหน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อให้อยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องขบกันกัดกัน ไม่ต้องทำลายล้างกันนี้ เรียกว่าไม่ต้องใช้อาชญา ธรรมะในความหมายที่ ๓ หมายถึงหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติโดยไม่ต้องใช้อาชญาแก่ฝ่ายใด

นี่....ขอให้เราคิดดูว่า **การเมืองก็คือ สิ่งที่มีความมุ่งหมายจะทำโลกให้มีสันติโดยไม่ต้องใช้อาชญา**

ธรรมะ ก็คือ **หน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติกระทำไปให้อยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องใช้อาชญา**

ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่า **การเมือง** นั้น ก็คือ **ธรรมะในความหมายที่ ๓ นั้นเอง** ขอเน้นลงไปที่คำนี้อีกครั้งหนึ่งว่า ธรรมะคือหน้าที่ที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะต้องประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ถ้าต้องการความอยู่กันเป็นผาสุกก็ต้องถูกต้องตามกฎของการอยู่กันเป็นผาสุก ต้องการให้มันเป็นทุกข์ก็ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎที่มันจะต้องเป็นทุกข์ แต่

เดี๋ยวนี้ไม่มีใครปรารถนาความทุกข์ เราก็ไม่ต้องพูดกันถึงกฎฝ่ายที่จะทำให้เกิดความทุกข์ เราจะมาพูดกันถึงกฎฝ่ายที่จะทำให้เกิดความเป็นสุข

ธรรมะคือหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อสันติภาพของโลก

การเมืองก็คือการกระทำเพื่อเกิดสันติภาพของโลก แล้วก็ต้องเป็นไปให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นธรรมะในความหมายที่ ๒

อาตมาเอ่ยถึงคำว่า *การเมืองของพระเจ้า* คำว่า "การเมืองของพระเจ้า" บางคนก็คงประหลาดใจ พูดกันเสียใหม่ก็ได้ว่า ท่านจงนึกถึงความหมายของธรรมะในความหมายที่ ๒ ว่า ธรรมะคือ *กฎของธรรมชาติ* เมื่อมาเห็นว่า *กฎของธรรมชาติมีอยู่ก่อนสิ่งใด จึงทำให้ธรรมชาติได้เกิดขึ้น* ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ โลกนี้โลกไหนก็ตาม เป็นตัวธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยกฎของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติจึงมีอยู่ก่อนสิ่งใด ทำหน้าที่ให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมา เพราะกฎของธรรมชาตินั่นเองมีค่าเท่ากันกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"

คำว่า **พระเจ้า** มีความหมายโดยทั่วไปคือ ผู้สร้างโลก ผู้ควบคุมโลก และผู้ทำลายโลกเสียเป็นคราว ๆ สร้างโลก ควบคุมโลก ทำลายโลก ในความหมายของคำว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป นั่นคือ **กฎของธรรมชาติ** มีอำนาจ มีความสามารถเท่ากับสิ่งที่เราเรียกกันว่า "พระเป็นเจ้า" การเมืองเป็นสิ่งที่

ตั้งไปเป็นกฎของธรรมชาติสังคม ก็เป็นสิ่งที่ต้องทำไปตามกฎของพระเป็นเจ้า จึงเรียกว่า *การเมืองอันบริสุทธิ์* นั้นต้องเป็นการ-เมืองที่เป็นไปตามกฎของพระเจ้า ยกพระเจ้าให้เป็นยอดสุดของนักการเมืองเสียได้เลย หมายถึงกฎของธรรมชาติที่จะจัดโลกให้เป็นอย่างไรก็ได้ เมื่อเราประพฤติให้ถูกต้องตามกฎของพระเจ้าในส่วนที่มีสันติภาพ โลกนี้ก็มีสันติภาพ เราจึงมีการเมืองชนิดของพระเจ้ากันดีกว่า พระเจ้าในที่นี้คือกฎของธรรมชาติในความหมายที่ ๒

เรื่องที่มันมีอยู่เกี่ยวกับภาษาก็ตรงนี้ อยากจะเล่าให้ฟังสักหน่อยว่า พวกฝรั่งเขาพูดว่า พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า คือไม่มีกอด (God) อาตมาบอกเขาในฐานะคนกันเองว่าพุทธศาสนาก็มีพระเจ้า และมีกอด พระเจ้าทุกภาวะของธรรมชาติ ในภาษาไทยเราเรียกว่า ภพ แต่เดี๋ยวนี้เราออกเสียงมันสั้นไปว่ากฎ เราลองออกเสียงให้ยาว คำว่า *กฎ* ก็กลายเป็น *กอด* เราก็เลยมีกอดก็ได้หัวเราะกันว่าในพุทธศาสนานี้ก็มี กอด คือพระเจ้า แต่เล็งถึงกฎของธรรมชาติที่เป็นธรรมะในความหมายที่ ๒

ขอย้ำอีกทีหนึ่งเดี๋ยวจะลืมกันเสียหมดว่า ธรรมในความหมายที่ ๑ คือตัวธรรมชาติ, ธรรมในความหมายที่ ๒ คือกฎของธรรมชาติ, ธรรมในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ, ธรรมในความหมายที่ ๔ คือ ผลจากหน้าที่นั้น พูดอย่างเปรียบเทียบก็ว่า ตัวธรรมชาติทั้งหลายเป็น *กายของพระเจ้า*, กฎของธรรมชาติเป็น *จิตของพระเจ้า*, หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ

นั้นคือ *พระประสงค์ข้อเรียกร้องของพระเป็นเจ้า*, ส่วนผลตามหน้าที่นั้น คือ *ผลที่พระเจ้าประทานให้* เราไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงความหมายของคำว่าธรรม ๔ ความหมายนี้เลย

คำว่า พระเจ้า ถ้ากล่าวอย่างบุคลาธิษฐาน พูดให้เป็นคน ก็เหมือนอย่างที่เขากล่าวกันในศาสนาต่าง ๆ ที่มีกอดอย่างเป็นคน ส่วนในพุทธศาสนานี้มีพระเจ้าอย่างธรรมาธิษฐาน คือกฎของธรรมชาติ เราก็เรียกว่า กฎ มีกฎเป็นพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นกฎ ใครอยากจะให้มันเป็นพระเจ้าอย่างบุคคลก็ออกเสียงให้ยาวว่า กอด ก็แล้วกัน จะเป็นพระเจ้าอย่างบุคคล ก็มีความหมายอยู่ที่สร้างโลก ควบคุมโลก ทำลายโลก จะเป็นความหมายอย่างธรรม เป็นนามธรรมก็เป็นสิ่งที่สร้างโลก ควบคุมโลก ทำลายโลก เรื่องมันก็เท่ากัน จะเป็น *พระเจ้าอย่างบุคลาธิษฐาน* หรือจะเป็น *พระเจ้าอย่างธรรมาธิษฐาน* มันก็ทำหน้าที่เหมือนกัน เป็นพระเจ้าอย่างแท้จริงได้ก็เพราะทำหน้าที่อันนี้ ท่านจะถือพระเจ้าอย่างบุคคลก็ได้ ถือพระเจ้าอย่างนามธรรมที่เป็นกฎของธรรมชาติก็ได้ แต่จะต้องให้รู้ว่าเป็นสิ่งสูงสุด ไม่ลำเอียงต่อใครเฉียบขาดในการทำหน้าที่ของตน พระเจ้าจึงออกกฎมาว่า สิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีหน้าที่โดยการสร้างสันติภาพให้แก่กันและกันโดยไม่ต้องใช้อาชญา จึงจะอยู่กันเป็นผาสุก

สิ่งที่เรียกว่าการเมือง ก็คือ ช่วยกันทำหน้าที่ให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลกนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชญา จึงจะเป็นการเมือง

บริสุทธิ์ เป็นการเมืองของพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นยอดสุดของนักการเมือง ถ้าเป็นการเมืองอย่างอื่นที่ผิดไปจากนี้แล้วก็เป็นการเมืองสกปรกแสนที่จะสกปรก มันก็กลายเป็นการเมืองของพวกภูตผีปีศาจ ไม่เกี่ยวกับพระเจ้า

ให้ท่านไปลองคิดดู ถ้าเราหวังจะเอาลัทธิการเมืองสร้างสันติภาพให้แก่มนุษย์ เราหลีกไม่พ้นที่เราจะเลือกเอาการเมืองตามแบบของพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นยอดสุดของนักการเมือง **ทุกคนจะต้องประพฤติให้ตรงตามความประสงค์ของพระเป็นเจ้าหรือกฎของธรรมชาติส่วนนี้** ในทุก ๆ ศาสนาจะมีหลักสำคัญเหมือนกันหมดอยู่อย่างหนึ่งคือ ให้ถือว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ทุกคนเป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ มีปัญหาอย่างเดียวกัน ทุกศาสนาจะเน้นถึงผู้อื่นยิ่งกว่าที่จะมาเน้นถึงแต่ตัวเอง สอนให้ทุกคนรักผู้อื่นยิ่งกว่าตัวเองบ้าง เท่ากับตัวเองบ้าง ล้วนแต่มุ่งหมายจะทำลายความเห็นแก่ตัว ให้เห็นแก่ผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งนั่นก็คือความหมายแห่งคำว่า "สังคมนิยม" คือ นิยมสังคม อย่ามานิยมตัวคนเดียว อาตมาอยากจะกล่าวชัดลงไปว่า ทุกศาสนามีวิญญาณแห่งสังคมนิยม ทุกศาสนามีพระเจ้าเป็นยอดสุดอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าพระเจ้าอย่างบุคคลก็ได้ พระเจ้าอย่างนามธรรมก็ได้ ก็คือ มีธรรมะเป็นสิ่งสูงสุด เพราะฉะนั้น **สังคมนิยมตามแบบของพระศาสดาทั้งหลาย** ต้องเป็นสังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ จึงมีความบริสุทธิ์อยู่ในตัวลัทธิ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่คน

ทุกคน โดยไม่ต้องใช้อาชญา จึงจะเรียกว่าสังคมนิยมตามแบบของพระเจ้า ถ้าจะพูดให้ชัดเป็นภาษาสั้นๆก็ว่า **ธรรมิกสังคม** คือ *สังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรม*

นี่แหละคือลัทธิการเมืองของพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นยอดสุดของลัทธิการเมืองชนิดนี้ อาตมาจึงพูดว่า ธรรมะในฐานะเป็นลัทธิการเมือง คือหมายถึงธรรมะในฐานะที่เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งเราต้องประพฤติกระทำตามกฎของธรรมชาติ เพื่อจะเกิดสันติภาพขึ้นมาในหมู่มนุษย์โดยไม่ต้องใช้อาชญา

ธรรมะในความหมายที่ ๓ นี้ จึงเป็นลัทธิการเมืองหนึ่งอยู่ในตัวมันเอง เป็นตัวธรรมะเสียเอง เป็นลัทธิการเมืองเสียเอง ไม่ต้องพูดว่าเกี่ยวเนื่องอย่างนั้นอย่างนี้กันก็ได้ *หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ* นั่นเป็นธรรมะ ธรรมะชนิดนี้คือ *ลัทธิการเมืองของพระเจ้า* หรือของมนุษย์ที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ในความหมายที่ว่า มีความถูกต้อง เรามีหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บตายด้วยกัน เราจึงควรทำความเข้าใจกันในข้อนี้ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันนี้ คือ ให้ธรรมะเป็นการเมือง ให้กฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้าผู้เป็น ยอดสุดของนักการเมือง การเมืองก็จะเป็นของพระเจ้า เป็นของธรรมะ

เราจงมารู้จักสิ่งที่เรียกว่าการเมืองในฐานะที่เป็นธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติด้วยกันอย่างนี้เถิด การประพฤติ

ธรรมก็จะเป็นการเมือง การเมืองก็จะเป็นการประพฤติธรรมะ ถ้ามิฉะนั้นแล้ว ก็จะเปิดโอกาสให้ภูตผีปีศาจซาตานพญามาร มาสิงเอาคือเอาประโยชน์แห่งตัวกูของกูเป็นสิ่งสูงสุด ไม่นับถือพระเจ้า ไม่นับถือกฎเกณฑ์ของธรรมะ เอาประโยชน์แห่งตัวกูเป็นสิ่งสูงสุด แล้วก็ดำเนินการเมืองไปตามเจตนารมณ์อันนั้น มันก็เป็นการเมืองของภูตผีปีศาจ ไม่เกี่ยวกับธรรมะ ถ้าการ-เมืองเกี่ยวกับธรรมะ มันก็เป็นการประพฤติธรรมะอยู่ในตัวการเมืองนั้นเอง

ขอให้นักการเมืองทั้งหลายทั้งโลกนี้มองเห็นธรรมะในฐานะเป็นลัทธิการเมือง หรือมองเห็นลัทธิการเมืองนั้นว่าเป็นตัวธรรมะโดยแท้จริง แล้วเราก็จะมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ธรรมะซึ่งจะขจัดกิเลสอันเป็นดังยาเสพติดทั้งหลายเสียได้นั้น ก็จะมาเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ธรรมะมิใช่สิ่งเสพติด แต่ธรรมะจะเป็นเครื่องกำจัดสิ่งเสพติด ดังนั้น การเมืองที่เป็นธรรมะ ธรรมะที่เป็นการเมืองนั้น จะทำโลกให้พ้นจากกิเลสความชั่วร้าย ความเลวทราม ความเห็นแก่ตัวกูของกูโดยส่วนเดียวนั้นออกไปเสียได้ เราก็จะได้อยู่กันในโลกของพระเจ้าอันแท้จริง ประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้องตามประสงค์ของพระเจ้าอันแท้จริง ไม่มีคำว่า "การเมืองเป็นเรื่องสกปรก" ในโลกของพระเจ้าชนิดนี้ เพราะว่าการเมืองนั้นเป็นเรื่องของความถูกต้อง ของความยุติธรรม ของความดีความงามสูงสุด กล่าวคือ การช่วยกันจัดให้โลกนี้มีสันติภาพ มีสันติสุขตลอดเวลาโดยไม่ต้อง

ใช้อาชญา คือไม่มีการทำอันตรายแก่กันและกัน ทั้งบนดินและใต้ดิน หรือโดยประการใด ๆ

ขอภาวนาให้ธรรมะปรากฏแก่จิตใจของคนทุกคนในโลกนี้ ครบถ้วนทั้ง ๔ ความหมาย และถือเอาความหมายที่ ๒ คือกฎของธรรมชาตินั้นเป็นพระเจ้า และถือเอาความหมายที่ ๓ หน้าที่ตามกฎธรรมชาตินั้นเป็นการเมืองของมนุษย์ที่จะต้องประพฤติให้ถูกตรงตามความประสงค์ของพระเป็นเจ้าอยู่ตลอดเวลา เราก็จะได้ชื่อว่าเป็น *มนุษย์* สมตามความหมายของคำ ๆ นี้ คือ *สัตว์ที่มีใจสูง* สูงอยู่เหนือปัญหาทุกอย่างทุกประการ ไม่เสียทีที่ว่าเป็นมนุษย์ และมีศาสนาสำหรับขจัดปัญหาทุก ๆ อย่างอันจะพึงมี อย่าเอ่ยชื่อถึงพระเจ้าแต่เพียงสักว่าปากเอ่ยชื่อ จงมีพระเจ้ากันให้จริง ๆ อ้อนวอนพระเจ้าด้วยการพยายามประพฤติปฏิบัติให้ดีให้งามให้ตรงตามหน้าที่ที่กฎของธรรมชาติมีอยู่แล้วอย่างไร ก็จะเป็นอันว่าเป็นมนุษย์ที่อยู่เหนือปัญหาได้ ก็ยึดถือธรรมะในฐานะเป็นลัทธิการเมืองดังที่กล่าวมา

เวลาสำหรับปาฐกถาธรรมในวันนี้ ก็หมดลงแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๕)

ธรรมะ ในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจ

พุทธทาสภิกขุ
สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๑
เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

ในการบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะ ในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจ*" บางคนที่ได้ฟังดังนี้ก็จะสงสัยแย้งว่ามันจะเป็นไปได้อย่างไร ? เศรษฐกิจเป็นเรื่องของโลก ธรรมะเป็นเรื่องของธรรม นี่ขอทำความเข้าใจกันว่า เมื่อมองดูในทรรศนะของพุทธบริษัทผู้ถือธรรมะเป็นหลักแล้ว ย่อมเห็นธรรมได้ในที่ทั่วไป แม้ในสิ่งที่เรียกกันว่าระบบเศรษฐกิจ ถ้าท่านยังจำความหมายของคำว่า "ธรรมะ" ในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ได้อยู่

ท่านจะต้องระลึกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า **ธรรม** นั้น คือ *ระบบปฏิบัติที่ถูกต้องต่อความเป็นมนุษย์ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา* เดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่า **เศรษฐกิจ** นั้นก็เหมือนกัน **คือสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำให้ถูกต้องตามขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา** โดยส่วนตัวก็ดี โดยสังคมที่เนื่องกันเป็นหมู่ก็ดี มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติระบบเศรษฐกิจให้ถูกต้อง ตามขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ดังนั้นเศรษฐกิจจึงเป็น "ธรรม" ในความหมายนี้ ข้อนี้ขึ้นอยู่กับการรู้ความหมายของคำทั้งสองคำนั้นอย่างสมบูรณ์ด้วย

ในคำว่า **ธรรม** มีความหมายเป็น ๔ อย่างดังที่กล่าวมาแล้วว่า หมายถึง **ตัวธรรมชาติ** หมายถึง **กฎของธรรมชาติ** หมายถึง **หน้าที่ตามธรรมชาติ** หมายถึง **ผลที่จะได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่** เดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่า *เศรษฐกิจ* นั้นก็คือ *หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ* และได้ผลอะไรมาก็เป็นผลทางเศรษฐกิจ คำว่าธรรมในความหมายที่ ๓ ก็เป็นหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ นี่คือใจความสำคัญ คำว่าธรรมมีความหมายอย่างนี้ เศรษฐกิจก็มีความหมายอย่างนี้ ถ้าท่านรู้ความหมายแห่งคำทั้งสองอย่างสมบูรณ์แล้วก็จะเห็นได้ว่ามันเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ปัญหามันจะเกิดขึ้นในข้อที่ว่า มีความถูกต้องหรือไม่ถูกต้องอย่างไรต่างหาก

เดี๋ยวนี้มองเห็นกันว่า เศรษฐกิจนั้นมันมีความมุ่งหมายที่จะใช้เป็นอุบายสำหรับครอบงำผู้อื่นด้วยเจตนาจะเอาเปรียบเป็นต้น ถ้าอย่างนี้แล้วมันไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่ธรรมะเสียแล้ว เพราะไม่มีความถูกต้อง เราจึงต้องมองความหมายของคำว่าเศรษฐกิจในทางที่ถูกต้องตามทางธรรม มันเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อสันติสุข สิ่งนั้นเรียกได้ว่าเป็นศีลธรรมหรือเป็นธรรม ในฐานะที่เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั่นเอง ความหมายของคำว่า *เศรษฐกิจ* มาตรงกับความหมายของคำว่า *ธรรม* ตรงที่ว่าเป็นการทำให้เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ

คำว่าเศรษฐกิจ ควรจะจำกัดความลงไปได้ว่า *การทำของน้อยค่าให้มากค่า* หรือ *ทำความไม่มีอะไรให้เกิดมีอะไรขึ้นมา* ถ้ามองกันในแง่นี้แล้วเราจะเห็นได้ว่า พระเจ้านั่นแหละเป็นยอดของนักเศรษฐกิจ เพราะว่าพระเจ้าสร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมาจากความไม่มีอะไร ใคร ๆ ก็รู้ว่าก่อนนี้มันไม่มีอะไร แล้วมันค่อยมีอะไรด้วยอำนาจของพระเจ้า ในนามของพระเจ้า ซึ่งพุทธบริษัทถือว่า กฎของธรรมชาตินั่นเองเป็นพระเจ้า เพราะว่าสามารถทำอะไรได้ทุกอย่าง กฎของธรรมชาติมีอยู่ก่อนธรรมชาติที่ปรากฏ ธรรมชาติต่าง ๆ เกิดขึ้นปรากฏขึ้นด้วยอำนาจของกฎธรรมชาติ เราจึงถือว่ากฎของธรรมชาติมีอยู่ก่อนสิ่งใด เช่นเดียวกับที่เขาถือกันว่า พระเจ้ามีอยู่ก่อนสิ่งใด พระ-เจ้าสร้างทุกสิ่งขึ้นมาจากความไม่มีอะไร ลงทุนด้วยความไม่มี

อะไร แล้วก็ได้มาทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างนี้เราจะไม่เรียกว่าพระ-เจ้าเป็นยอดของนักเศรษฐกิจได้อย่างไรกัน? กฎของธรรมชาติคือพระเจ้า เป็นยอดสุดของนักเศรษฐกิจ ถ้าพูดอย่างบุคคลก็เป็นยอดนักเศรษฐกิจ ธรรมะนี้ก็เหมือนกัน ทำของมีค่าน้อยให้มีค่ามาก เช่น ร่างกายนี้เป็นของเน่าเหม็นปฏิกูลด้วยซ้ำไปและมีค่าน้อย แต่ธรรมะก็จะทำให้ร่างกายนี้มีค่ามาก ถึงกับให้มีการบรรลุมรรคผลนิพพาน และธรรมะทั้งหลายก็คือการทำสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ให้มีประโยชน์ หรือถึงกับทำสิ่งที่เป็นโทษให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ไป ให้มันมีผลมีกำไรกี่มากน้อยท่านก็ลองคิดดู ระบบของธรรมะทำสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ให้กลายเป็นของมีประโยชน์ขึ้นมา หรือทำสิ่งที่เป็นโทษให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์

ดังนั้น **การดำเนินเศรษฐกิจในลักษณะที่ถูกต้องก็คือการประพฤติธรรม** หรือ *การประพฤติธรรมในกรณีนี้ก็คือ การดำ-เนินเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง* เจตนารมณ์ของธรรมะก็คือเจตนารมณ์ของเศรษฐกิจ เพราะมุ่งหมายจะทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้เป็นสิ่งที่มีค่ามาก มีค่าสูงสุดหรือถึงกับทำสิ่งที่ไม่มีค่าเลยให้มีค่าขึ้นมาได้หรือถึงกับทำสิ่งที่เป็นโทษให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ นี่คือ *เจตนารมณ์ของธรรมะ* ซึ่งควรจะเป็น *เจตนารมณ์ของสิ่งที่เรียกว่าเศรษฐกิจ*

อาตมาอยากจะกล่าวว่าธรรมชาติเป็นยอดนักเศรษฐกิจ ท่านจงเหลือบมองดูธรรมชาติทั่ว ๆ ไป มันปรุงแต่งกันอย่าง

นั้น ปรุงแต่งกันอย่างนี้ จนมีวิวัฒนาการงอกงามเป็นผลเป็นกำไร ไม่เคยมีโลกมนุษย์ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์อะไร ก็ทำให้มีขึ้นมาได้ มีกฎของธรรมชาตินั่นแหละเป็นกฎของเศรษฐกิจ ธรรมชาติมีกฎที่เป็นวิวัฒนาการ ทำให้สิ่งต่าง ๆ มีวิวัฒนาการเหมือนกับมีวิวัฒนาการในกระแสแห่งธรรมชาตินั้น เป็นกำไรเรื่อย ๆ ขึ้นมา นี้เรียกว่าธรรมชาติเป็นยอดนักเศรษฐกิจอยู่ในตัว ซึ่งเราควรจะมองดูให้เข้าใจแล้วก็ถือเอาเป็นตัวอย่าง มีกฎของธรรมชาติเป็นกฎของเศรษฐกิจ แล้วก็มีวิวัฒนาการซึ่งเป็นกำไรเรื่อยมา

เดี๋ยวนี้ มนุษย์นี่แหละมันเป็นมารร้ายที่ทำลายเศรษฐกิจของพระเจ้า หรือเศรษฐกิจของธรรมชาติ พระเจ้าธรรมชาติสร้างอะไรมา สร้างอะไรขึ้นในลักษณะที่เป็นเศรษฐกิจที่ดี คือมีวิวัฒนาการอันงอกงาม แล้วมนุษย์ก็คือมารร้ายทำลายสิ่งเหล่านั้นอยู่เรื่อย ๆ และรุนแรงยิ่งขึ้นในยุคสมัยที่มนุษย์เป็นวัตถุนิยม เราพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า ธรรมชาติได้ให้ทรัพยากรสำหรับเศรษฐกิจของมนุษย์อยู่เต็มโลก ในโลกนี้มีทรัพยากรอะไรบ้างเรานับไม่ไหว นี้ธรรมชาติให้มาสำหรับวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของมนุษย์ มนุษย์ทำลายมันเสียอย่างสัตว์อกตัญญูไม่รู้จักขอบใจธรรมชาติ มนุษย์ทำลายป่าไม้ซึ่งธรรมชาติให้มาสำหรับเป็นทุนหรือเป็นเดิมพัน สำหรับพัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่มนุษย์นั่นเอง มนุษย์ก็ยังทำลายมันได้ลงคอ ป่าไม้เป็นของโปรดปรานของพระพุทธเจ้า พระองค์

ประสูติใต้ต้นไม้ ตรัสรู้ใต้ต้นไม้ นิพพานอยู่ใต้ต้นไม้ ถือเอาต้นไม้เป็นที่บำเพ็ญเพียร เป็นของโปรดปรานของพระพุทธองค์อย่างสูงสุด การทำลายของโปรดปรานแห่งพระพุทธองค์อย่างสูงสุดเช่นนี้ มันเป็นการเหยียบย่ำจิตใจของพุทธบริษัทมากเกินไป เป็นบาปหรือเป็นบุญก็ไปคิดเอาเอง สัตว์อกตัญญูจะต้องวินาศเหมือนกับเนื้อสมันอกตัญญูในนิทานสอนเด็ก

ผู้ใหญ่อายุรุ่นอาตมาคงได้อ่านหนังสือนิทานสุภาษิตสอนเด็ก กล่าวถึงเนื้อสมันตัวหนึ่งเห็นนายพรานเดินมาแต่ไกลก็วิ่งเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในสุมทุมพุ่มไม้แห่งหนึ่ง นายพรานไม่เห็นเดินผ่านไป มันก็รอดชีวิตได้ แล้วมันก็ชะล่าใจกัดกินใบไม้ของสุมทุมพุ่มนั้นจนหมด พอนายพรานกลับมาก็เห็นแล้วก็ยิงตาย สมน้ำหน้าสัตว์อกตัญญู ธรรมชาติได้ให้ทรัพยากร ได้ให้เครื่องคุ้มครองป้องกันอะไรแก่มนุษย์อย่างครบถ้วน มนุษย์ก็ยังทำลายสิ่งเหล่านั้นได้ลงคอ

มนุษย์ทำลายธรรมชาติเพื่อผลอะไร? ลองคิดดู ถ้ามองดูจะเห็นข้อแรกที่สุดก็คือ เพื่อส่งเสริมความไม่มีศีลธรรมของตนเอง มนุษย์ทำลายธรรมชาติไปในทางที่ส่งเสริมกิเลส เอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเหยื่อของกิเลสเกินความจำเป็นที่มนุษย์ควรจะมี ไม่สำนึกถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น ที่พระเจ้าและธรรมชาติมอบให้มาก็เลยทำลายเสีย นับว่าเป็นการทำลายสิ่งซึ่งมีอยู่สำหรับตน ที่ตนควรจะพัฒนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็ทำลายเสีย

อย่างนี้เรียกว่าส่งเสริมความไม่มีศีลธรรมของตนเอง นั่นคือ ทำลายเสียซึ่งเศรษฐกิจทั้งทางวัตถุและทางวิญญาณทางทรัพยา-กรเสียหายไปในส่วนวัตถุ ทั้งจิตใจตกต่ำลงไปในส่วนวิญญาณ นั่นแหละคือการทำลายความเป็นมนุษย์ให้หมดมนุษยธรรม นั่นมันเป็นเศรษฐกิจหรือไม่ก็ลองคิดดู มันทำให้วินาศขาดทุน มันจะเป็นเศรษฐกิจขึ้นมาได้อย่างไร? ดังนั้น **เศรษฐกิจที่ปราศจากธรรม** ไม่เป็นธรรม นั่นคือสิ่งทำลายโลกเป็นเศรษฐกิจอยู่ชนิดหนึ่งประเภทหนึ่ง ซึ่งทำลายโลก สร้างวิกฤตการณ์อันยืดยาว และนำไปสู่ความวินาศในที่สุด เศรษฐกิจชนิดนี้ทำให้เฟื่อไปด้วยวัตถุ และก็หมดสิ้นไปแห่งค่าของความเป็นมนุษย์ในทางนามธรรม

ลองคิดดูถึงความเป็นมนุษย์ในทางนามธรรม ที่เราทำลายเสียด้วยความเฟื่อทางวัตถุ อาตมาอยากจะระบุว่าการที่ให้เพศหญิงหรือเพศมารดาเข้าไปทำงานเหมือนกับเพศชายนั้นคือเศรษฐกิจชนิดบ้าหลังของพวกปีศาจ เมื่อมารดาต้องไปทำงานอย่างบิดา เด็ก ๆ ก็ไม่มีใครดูแล เด็ก ๆ จะสูญเสียความเป็นมนุษย์ มนุษย์จะมีความเป็นมนุษย์น้อยลง เพราะไม่มีใครกล่อมเกลาวิญญาณของเด็กๆ เพราะมารดาต้องไปทำงานเสียอย่างบิดา ผลงานที่ได้มานั้นก็ไม่คุ้มกับผลเสียที่เด็ก ๆ ของเราไม่ได้รับการอบรมที่ถูกต้อง นี่เป็นการเสียหายมากเกินค่าของผลงานเป็นเงินเป็นทอง ที่ว่ามารดาจะต้องออกไปทำงานอีกสักแรงหนึ่ง นี่มันเป็นลัทธิเศรษฐกิจที่มองกันแต่ในทางวัตถุอย่างเดียว

เศรษฐกิจของลัทธินายทุนนั้น เพ่งผลแต่ในทางวัตถุอย่างเดียว มองเห็นแต่วัตถุอย่างเดียว บูชาวัตถุอย่างเดียว ทำไมไม่ดูให้ดีว่า นั่นแหละ คือ ไดอะเล็คติค มะทีเรียลิสซึม (Dialectic Materialism) ทำไมไม่มองในด้านจิตด้านวิญญาณ เมื่อถือวัตถุเป็นใหญ่แล้ว มีความเพ้อทางวัตถุแล้ว ยิ่งทำไปก็ยิ่งเพิ่มความเห็นแก่ตน แล้วในที่สุดเราจะอยู่กันอย่างไร? อาตมาขอให้ลองคิดดู

มนุษย์ทำลายเศรษฐกิจของพระเจ้าของธรรมชาติทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ทำลายทางวัตถุ เช่นทำลายป่าไม้ ที่ได้พูดว่า ตัดต้นไม้ ๑ ต้นแล้วปลูกใหม่ทดแทน ๑๐ ต้น นี่มันมีแต่ตัวหนังสือ เท่าที่สังเกตเห็นอยู่มันมีแต่ตัวหนังสือ แล้วป่าไม้ก็ถูกทำลายไป ๆ สำหรับการอบรมจิตใจให้สงบอย่างมนุษย์นั้นไม่ถือกันเสียว่ามันเสียเวลา มันทำให้เสียเศรษฐกิจทางวัตถุของเขา เพราะเขาเห็นแก่วัตถุ ไม่เห็นแก่จิตใจ เขาเกลียดชังการอบรมจิตใจว่าเป็นการทำให้เสียเศรษฐกิจทางวัตถุ นั่นคือการทำลาย *ความเป็นมนุษย์* อันมีค่าสูงให้หมดไป แล้วมานับถือวัตถุเป็นผลที่ได้ เอามาเปรียบเทียบกันดู มันเปรียบเทียบกันไม่ได้

ขอให้คิดดูให้ดีเถิดว่า การทำลายค่าทางจิตใจแล้วไปเห็นแก่ค่าทางวัตถุนี้ มันเป็นระบบเศรษฐกิจอะไรกัน? ระบบเศรษฐกิจของอะไร? ของอวิชชา หรือว่าของวิชชา ของเทวดา หรือว่าของภูตผีปิศาจ?

กฎทางเศรษฐกิจ ที่เราจะถอดออกมาได้จากพระเจ้าหรือกฎของธรรมชาตินั้นมีอยู่ อาจจะถอดออกมาได้เป็นรูปแบบอันหนึ่งว่า **ไม่มีการเอาส่วนเกินด้วยการเห็นแก่ตัว** การเอาส่วนเกินเป็นการผิดกฎของธรรมชาติ ผิดหลักเศรษฐกิจของธรรมชาติ ข้าราชการชั้นผู้น้อยเงินเดือนไม่พอใช้หนี้ มันเกิดจากการเป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน มันผิดกฎเศรษฐกิจของธรรมชาติหรือของพระเจ้า พอหยุดส่วนเกินที่เห็น ๆ กันอยู่นั้นเสีย ก็จะไม่มีอะไรที่ทำให้เสียเศรษฐกิจ ถ้าเราหยุดส่วนเกินกันเสียประเทศไทยนี้จะไม่มีการขาดทุนเศรษฐกิจแก่ประเทศไหนอีกต่อไป เพราะว่าส่วนที่มันใช้จ่ายไปเพื่อส่วนเกินนั้นมันมีมาก คำว่า "เกิน" นี่หมายถึงเอามากินมาใช้กันอย่างเกิน แต่ถ้าในฝ่ายผลิตฝ่ายสร้างสรรค์ขึ้นมา เราจะไม่ถือว่ามีส่วนเกิน เราจะผลิตให้มากที่สุดเต็มความสามารถที่จะผลิตได้ ครั้นได้มาแล้วไม่กินเกิน ไม่ใช้เกิน ให้มันเหลืออยู่มาก ๆ แล้วเอาส่วนที่เหลือนี่ไปช่วยผู้อื่น หรือไปพัฒนาโลกเป็นส่วนรวม **นี่แหละคือหลักเศรษฐกิจของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ** ที่เป็นกฎอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดสันติภาพแก่มนุษย์ ไม่มีการเอาส่วนเกิน

เหมือนกับถูกเศรษฐกิจของพระเจ้า ของธรรมชาติ เราจะเห็นได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วไม่มีอะไรที่เอาส่วนเกิน ทำให้อยู่ด้วยกันได้อย่างสบาย มนุษย์ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีโอกาสที่จะเอาส่วนเกิน ไม่มียุ้งมีฉางที่จะใส่ส่วนเกิน สัตว์

เดรัจฉานไม่มียุ้งไม่มีฉางก็ไม่เอาส่วนเกิน ต้นไม้ต้นไร่ก็กินอาหารเท่าที่จำกัดหรือจำเป็น มันไม่เอาส่วนเกิน หญ้าบอนก็ไม่เอาส่วนเกิน ดังนั้น มันจึงอยู่ด้วยกันได้ มันจึงเฉลี่ยกันอยู่ได้ มันทำให้เกิดสันติภาพ

ถ้าเราไม่ทำผิดเศรษฐกิจ ในข้อนี้ คือแต่ละคนไม่เอาส่วนเกินแล้ว ก็จะไม่เกิดกิเลสที่เห็นแก่ตัว คนมั่งมีกับคนยากจนจะอยู่กันได้ คนโง่กับคนฉลาดก็อยู่ร่วมกันได้ คนแข็งแรงกับอ่อนแอก็อยู่ร่วมกันได้ เหมือนที่เราเห็นได้ว่า ในป่าดงต้นไม้ใหญ่สูงก็อยู่ร่วมกันได้กับต้นไม้ที่เล็กลงมา กระทั่งเถา-วัลย์กระทั่งหญ้าบอนกระทั่งตะไคร่ แม้ที่สุดตะไคร่น้ำมันก็อยู่ร่วมกันได้ เพราะมันไม่รุกล้ำกันในเรื่องเศรษฐกิจคือส่วนเกิน มันทำให้มีอะไร ๆ มากขึ้น ๆ ถ้ามนุษย์อันธพาลไม่เข้าไปเกี่ยวข้องแล้ว วิวัฒนาการเหล่านั้นก็ยังจะคงอยู่ คือ ในป่าก็ยังจะเต็มไปด้วยป่าไม้ที่อยู่กันได้ตั้งแต่ไม้สูงสุดจนถึงตะไคร่น้ำ ในทะเลมันก็จะมีปลา เป็นทะเลเหมือนสมัยก่อน เหมือนสมัยปู่ย่าตายาย มันเพิ่งจะหมดไปในเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง ในป่าก็ยังมีเสือมีกวาง มีสัตว์อื่น ๆ เต็มไปหมด มันอยู่กันได้โดยไม่มีอะไรสูญพันธุ์ เดี๋ยวนี้มันเพิ่งสูญพันธุ์เมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง นี่แหละคือการที่มนุษย์ผู้มีเศรษฐกิจมากด้วยกิเลสมุ่งหมายแต่เรื่องส่วนเกินจนเสียหลักเศรษฐกิจของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ จึงถูกพระเจ้าหรือธรรมชาติลงโทษให้มีวิกฤต-การณ์เดือดร้อนระส่ำระสายอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่วิวัฒนา-

การไปในทางดี มีแต่วิวัฒนาการไปในทางยุ่งเหยิงระส่ำระสาย ยิ่งเจริญยิ่งมีตัณหา ยิ่งอยู่ด้วยกันด้วยความทนทรมาน

หลักเศรษฐกิจของพระพุทธเจ้าโดยตรง ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ อุโบสถศีล ถ้าบุคคลถืออุโบสถศีล ไม่มีการเอาส่วนเกิน ศีลข้อกาเม เปลี่ยนเป็น อพรหม หมายความว่า กิจกรรมทางเพศนั้นไม่จำเป็นต้องทำทุกวัน เว้นเสียบางวัน เว้นเสียให้มากก็ยังได้ ศีลอุโบสถองค์ที่ ๖ นั้น ไม่กินอาหารส่วนเกินโดยเวลา ด้วยคุณลักษณะ โดยวิธี อะไรก็ตามอย่าให้มันเกิน, ศีลข้อ ๗ อย่าบำรุงบำเรอร่างกายด้วยส่วนเกิน ฟ้อนรำขับร้องประโคมดีดสีตีเป่า ประดับประดาตกแต่งนี้มันเกิน ข้อ ๘ อย่ามีเครื่องใช้ไม้สอยให้มันเกิน บ้านเรือนก็อย่าให้มันเกิน ให้มันอยู่แต่ที่พอดี ๆ นี้คือ **หลักเศรษฐกิจในอุโบสถศีล จะช่วยบุคคลไม่ต้องเดือดร้อนด้วยเศรษฐกิจ** แต่คนก็เห็นว่าเป็นของครึไป ไม่มีใครสนใจ เพียงแต่ประเทศไทยถืออุโบสถศีลกันบ้างเท่านั้น ก็จะไม่มีการขาดดุลย์การค้ากับประเทศอื่นอีกต่อไป

นี่แหละ ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดูเถอะ ว่าธรรมะในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจนั้นมันเป็นอย่างไร? มันจริงหรือไม่? ถ้าหมายถึงเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยธรรมที่จะสร้างสันติสุขให้แก่บุคคลแต่ละคน จะสร้างสันติภาพให้แก่โลกทั้งโลกเป็นส่วนรวมแล้ว ธรรมะเป็นระบบเศรษฐกิจอย่างยิ่ง เป็นระบบของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ ใครจะเรียกว่าพระเจ้า

อย่างบุคคลก็ได้ มีความหมายอย่างเดียวกับกฎของธรรมชาติที่จะสร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นมา และควบคุมสิ่งทั้งปวงให้อยู่ ให้เป็นไปในลักษณะที่วิวัฒนาการ โดยถือเอามนุษยโลกนี่แหละเป็นหลัก ว่าทีแรกมันไม่มีอะไร แล้วก็มีขึ้นมา ๆ จนมากมายเต็มไปอย่างน่าชื่นใจ แล้วมนุษย์อันธพาลสมัยนี้ก็ทำลายล้างสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป โดยไม่มีระบบเศรษฐกิจอย่างของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ ขอให้พิจารณาดูกันเสียใหม่ก็พอจะเข้าใจได้ว่า ระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมะ หรือเนื่องกับธรรมะเท่านั้นที่ จะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก ให้อยู่กันได้เป็นผาสุกทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เหมือนกับว่าต้นไม้สูงสุดก็อยู่กันได้กับตะไคร่น้ำ อย่างนี้เป็นต้น

เวลาที่กำหนดให้หมดแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายเรื่อง "ธรรมะในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจของพระเจ้า" ไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๖)

ธรรมะ ในฐานะระบบการศึกษา

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๒๑

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนที่มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การแสดงปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า *"ธรรมะในฐานะระบบการศึกษา"* ขอซ้อมความเข้าใจอย่างเดียวกับครั้งที่แล้ว ๆ มาอีกครั้งหนึ่ง ว่าอาตมาได้กล่าวว่าธรรมะในฐานะที่เป็นตัวระบบการศึกษา ไม่ใช่ว่าธรรมะมีอยู่อย่างหนึ่งไม่เอามาผนวกเข้าด้วยกัน อย่างนี้ก็ไม่ใช่ แต่ว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นตัวระบบการศึกษาเสียเอง

ถ้าท่านผู้ฟังยังจำเรื่องธรรมะ ๔ ความหมายได้ ก็ย่อมเข้าใจได้ทันที ที่ว่า ธรรมะในฐานะที่เป็น *ตัวธรรมชาติ* นั้นอย่างหนึ่ง, ธรรมะในฐานะที่เป็น *กฎของธรรมชาติ* นั้นอย่างหนึ่ง, ธรรมะในฐานะเป็น *หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ* นั้นอย่างหนึ่ง, ธรรมะที่เป็น*ผลเกิดจากหน้าที่นั้น* อีกอย่างหนึ่ง; รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน. ทั้ง ๔ อย่างนี้ก็เรียกว่าธรรมะเสมอกัน หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติก็คือธรรมะ ทีนี้ **การศึกษานั่นแหละเป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ** ดังนั้น ตัวการศึกษาจึงเป็นตัวธรรมะเสียเอง สิ่งเดียวจะเรียกชื่อว่า "ธรรมะ" ก็ได้ จะเรียกว่า "การศึกษา" ก็ได้

ธรรมะในฐานะระบบการศึกษา ต้องทำให้ธรรมะกับการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกัน เช่นเดียวกับที่เคยกล่าวมาแล้วว่า การเศรษฐกิจ ก็คือธรรมะ อย่างนี้เป็นต้น ข้อนี้หมายความว่า ถ้าเราประพฤติถูกต้องตามความมุ่งหมายอันแท้จริงของสิ่งเหล่านั้นแล้ว มันก็กลายเป็นธรรมะไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมืองหรือเรื่องเศรษฐกิจ แม้แต่เรื่องของสงคราม ถ้าทำอย่างถูกต้องตามเหตุผล มันก็กลายเป็นศีลธรรมไป ดังนี้

ทีนี้ "การศึกษา" เป็นอย่างไร ในปัจจุบันเราควรจะรู้ให้ลึกลงไปว่า การศึกษานั้นโดยเหตุผลทางธรรมชาติ หรือโดยกฎของธรรมชาติแล้ว ต้องมีอยู่อย่างน้อย ๓ ระบบ :

การศึกษาระบบที่ ๑ ทำให้คนรู้หนังสือ มีความเฉลียวฉลาด อย่างที่เรียกกันว่า "พุทธิศึกษา" อะไรทำนองนั้น

การศึกษาระบบที่ ๒ คือทำให้มีอาชีพ ให้รู้อาชีพ รวมหัตถศึกษา พลศึกษา อะไรอยู่ในความหมายนี้

การศึกษาระบบที่ ๓ นั้น คือ เรื่องทางจิตทางวิญญาณ เพื่อคนนั้นที่มันรู้หนังสือดีแล้ว ให้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ก็คือมีธรรมะนั่นเอง การศึกษาระบบที่ ๓ นี่เป็นเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ทางธรรมะ ทางศีลธรรม แล้วแต่จะเรียก

การศึกษาระบบที่ ๓ ก็คือตัวธรรมะ แต่ว่าในโรงเรียนในการจัดการศึกษาในโลกปัจจุบันนี้เขาตัดออกไปเสีย ยังเหลืออยู่เพียง ๒ ระบบ คือทำให้รู้หนังสือ เฉลียวฉลาด และให้รู้อาชีพ เรื่องจิตเรื่องวิญญาณคือ เรื่องธรรมหรือทางศาสนานั้นเขาเพิ่งตัดออกไปเสียโดยสิ้นเชิงเมื่อเร็ว ๆ นี้ ประเทศที่นำหน้าเขาตัดก่อน ประเทศที่ตามก้นก็ตัดตามหลัง จนในระบบการศึกษามีเหลืออยู่เพียง ๒ อย่าง คือ ให้รู้หนังสือและให้ฉลาด ให้มีอาชีพ แต่ไม่มีเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ คือไม่มีเรื่องธรรมะ เมื่อไม่มีเรื่องธรรมะนี่ มันมีปัญหาขึ้นมาทันที ว่าคนเหล่านั้นมันจะอยู่ในฐานะอย่างไร

มีหลักมาแต่ดึกดำบรรพ์ ก่อนพุทธกาลก็ได้ เกี่ยวกับธรรมะที่ทำความแตกต่างจากมนุษย์ ให้แตกต่างไปจากสัตว์ ขอให้ลองพึงดูให้ดี ใครจะค้านหลักเกณฑ์นี้บ้าง "*อาหารนิทฺทาภยเมถุนญฺจ สามญฺญเมตฺตปฺปสุภิ นรานํ* – การหาอาหารกินก็ดี การแสวงความสุขจากการนอนก็ดี การรู้จักขี้ขลาดหนีภัยก็ดี

การประกอบกิจกรรมระหว่างเพศก็ดี เหล่านี้มีได้เสมอกันทั้งคนและสัตว์" "*ธมฺโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส ธมฺเมน หีนา ปสุภิสมานา* – ธรรมะเท่านั้นที่จะทำให้เกิดความผิดแปลกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ ถ้าปราศจากธรรมะเสียแล้ว คนก็เสมอกันกับสัตว์" เพราะเหตุที่ว่ามาแล้ว คือเพียงแต่รู้จักกินอาหาร รู้จักนอน รู้จักหนีภัย รู้จักประกอบกิจกรรมทางเพศนี่น่ะ มันมีเหมือนกันทั้งคนและสัตว์ ธรรมะเท่านั้นที่เพิ่มเข้ามา ให้คนมันผิดแผกแตกต่างกับสัตว์ ใครค้านข้อนี้บ้าง ใครไม่ยอมรับหลักเกณฑ์อันนี้บ้าง ก็ลองไปคิดดูเองเถอะ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าเราจะต้องศึกษาธรรมะ มันจึงจะผิดแผกแตกต่างกับสัตว์

ถ้าจะให้เรียนแต่หนังสือ เฉลียวฉลาด รู้จักแต่ประกอบอาชีพ นี่มันไม่มีธรรมะ มันก็ยังไม่แตกต่างจากสัตว์ แม้ว่ามีอะไรที่ว่าเป็นอย่างคน ก็ยังมีความหมายอย่างเดียวกับสัตว์ ฉะนั้น จะดูกันต่อไปว่า การมีการศึกษาเพียง ๒ ระบบแรกนั้น มันไม่พอสำหรับความเป็นมนุษย์ โลกนี้ไม่มีความเป็นมนุษย์ การศึกษาก็เสียเปล่าหรือสูญเปล่า คือไม่สร้างความเป็นมนุษย์ขึ้นมาเพื่อให้มีสันติภาพได้

จริยศึกษาที่เราพูดถึงกันแต่ชื่อ มันยังไม่พอที่จะสร้างสันติภาพ ไม่พอที่จะสร้างสันติสุขส่วนบุคคล ไม่มีพอที่จะสร้างสันติภาพส่วนสังคม เรามีจริยศึกษากันแต่สักว่าชื่อ มันไปเทียบกันไม่ได้กับการศึกษาให้รู้หนังสือ และให้ประกอบ

อาชีพ ดังนั้น ในการศึกษาจึงยังไม่ได้ผลดังความมุ่งหมายของการศึกษาที่แท้จริง คือต้องครบทั้ง ๓ ระบบ การศึกษาที่ไม่สมบูรณ์นี้ มันก็ไม่ให้ผลเต็มที่ เพราะฉะนั้น จึงยังมีการสูญเปล่าในโลกนี้เกี่ยวกับการศึกษา มนุษย์ไม่ได้รับประโยชน์จากการศึกษาพอที่จะสร้างสันติสุขหรือสันติภาพในโลกได้ **การศึกษาจึงสูญเปล่าในส่วนที่ไม่ทำให้เกิดสิ่งที่จำเป็นที่จะแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้**

การสูญเปล่านั้น มีตั้ง ๒๐-๓๐ รายการ เราลองมาพิจารณากันดูจะรู้สึกว่าน่าตกใจ การศึกษาที่ขาดธรรมะหรือศีลธรรมนั้น เป็นการศึกษาสูญเปล่าเสียเปล่า ไม่สร้างความเป็นมนุษย์ขึ้นในโลกนี้ได้ **การสูญเปล่าอย่างแรก** ก็จะระบุว่าเรามีการศึกษาที่เรียกกันว่าก้าวหน้า ทั่วทั้งโลกเอาอย่างกันเป็นแถวไปเลย แต่แล้วมันก็มี **ปัญหาเรื่องยาเสพติด** คนที่ผ่านการศึกษามาแล้วยังโง่ถึงขนาดที่ไปเสพยาเสพติด บูชายาเสพติด หลงยาเสพติด ไม่ใช่แต่พวกฮิปปี้ แม้แต่พวกนักศึกษาในโรงเรียน ในเมืองไทย ในวิทยาลัย กระทั่งในมหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ ก็ปรากฏว่าพากันติดยาเสพติด นี่เป็นการศึกษาสูญเปล่า คือไม่ป้องกันไม่ให้คนโง่ถึงกับไปบูชายาเสพติด ถ้าการศึกษามันถูกต้อง เด็กของเราก็ต้องไม่เป็นทาสของยาเสพติดแล้วก็ไม่เกิดปัญหาขึ้นมาทั้งโลกที่ต้องช่วยกันปราบปรามยาเสพติด

การสูญเปล่า ถัดมาก็มีเช่น ปัญหาคอรัปชั่น ยังมีคอรัปชั่นทั่วไปในโลก ทั้งระดับต่ำๆ และระดับชาติ เพราะการศึกษามันไม่มีธรรมะ คนยังมีจิตทรามพอที่จะทำคอรัปชั่น ยังมี ปัญหาอันธพาล ทั่วไป โดยเฉพาะอันธพาลทางเพศที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ แม้ในเมืองใหญ่ๆ ในมหานครใหญ่ๆ ของโลก มันก็มีอันธพาลอย่างนี้ ตามถนนหนทางก็ยังมีอันธพาลอย่างนี้ ไม่ต้องพูดถึงประเทศไทยที่ว่ายังด้อยพัฒนา ประเทศที่เรียกตัวเองว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้ว มันก็ยังมีอันธพาลอยู่ทั่วไป ยังมีภัยสังคม เกิดมาจากคนร่ำรวย คนมีอำนาจวาสนา ล้วนแต่ผ่านการศึกษามาแล้ว มันยังไม่พอ มันก็เป็นภัยสังคม เด็กๆ ของเรายังรู้จักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์น้อยไป แม้ในประเทศที่ไม่มีกษัตริย์ มันก็รู้จักชาติหรือศาสนาน้อยเกินไป มันจึงต้องการจะเปลี่ยนชาติ มันจึงเห็นศาสนาเป็นยาเสพติด ไม่มีประโยชน์อะไร อย่างนี้เป็นต้น ถ้าการศึกษาสมบูรณ์ ปัญหาจะไม่เกิดขึ้นแก่เยาวชนในเรื่องที่เกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ดูกันง่ายๆ อีกทีหนึ่งก็ว่าในสภาผู้แทนมันมีสมาชิกผู้แทนที่ดุร้าย รวน มันขว้างปาทำอันตรายกัน ขว้างกันด้วยอะไรก็มีในสภาผู้แทนในประเทศที่ว่ามีเกียรติในโลก ในประเทศไทยก็มีผู้แทนชนิดนี้เหมือนกับขี้เมา มันก็มีการเลือกผู้แทนตามสินจ้าง ตามพรรคพวก ไม่เลือกผู้แทนด้วยจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย

การศึกษามันไม่พอ มันก็ทำความเข้าใจกันไม่ได้ระหว่างนายทุนกับชนกรรมาชีพ คือคนมั่งมีกับคนยากจนทำความเข้าใจกันไม่ได้ จนเกิดความคิดว่าต้องทำลายกันเสียข้างหนึ่ง นี่แหละมันเป็นเรื่องโง่-เขลาที่สุด กฎของธรรมชาติมันบังคับให้มีการแตกต่างกันในหมู่บุคคล เหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากน้อย มันช่วยไม่ได้มันต้องมี เพราะฉะนั้นเราต้องทำให้สิ่งที่มันแตกต่างกันนี้น่ะ ให้มันอยู่กันได้ เช่นต้นไม้สูงใหญ่อย่างนี้ก็เหมือนกับนายทุน กับตะไคร่ตามโคนต้นไม้นั้นก็เหมือนกับชนกรรมาชีพ ทำไมมันอยู่กันได้ ถ้าตัดต้นไม้นั้นเสีย ตะไคร่ตามโคนต้นไม้นั้นก็ถูกแดดเผาตายหมด มันก็อยู่ไม่ได้ มันต้องมีนายทุนสำหรับทำให้กรรมกรมีงานทำ แต่แล้วมันต้องมีการศึกษาดีพอที่จะรักใคร่กันและอยู่กันได้ ตะไคร่หรือเฟิร์นตามโคนต้นไม้นี้ก็ทำให้ดินดี ต้นไม้ใหญ่ก็จะสบาย ต้นไม้ใหญ่ก็มุงแดดให้เฟิร์นหรือตะไคร่นั้นได้อยู่สบายกัน ทีนี้การศึกษามันไม่พอที่จะทำให้มนุษย์มองเห็นอย่างนี้ มันก็เกิดลัทธิบ้า ๆ บอ ๆ อะไรกันก็ไม่รู้ ที่ต่างฝ่ายต่างจะทำลายกัน นั่นแหละการศึกษามันสูญเปล่า

แม้ที่สุดแต่เรื่องสิทธิมนุษยชนที่เป็นเรื่องดีก็ยังพูดกันไม่รู้เรื่อง ยังทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชนอยู่จนกระทั่งวันนี้ อ่านหนังสือพิมพ์ดูก็รู้ว่าการศึกษามันไม่พอ มนุษย์มันยังโง่ มันยังไม่รู้จักค่าของสิทธิมนุษยชน แล้วจะไปโทษใคร

ยังมีการขูดรีดของผู้ผลิต ได้โอกาสเมื่อไรผู้ผลิตมันก็ขูดรีด มันมีการขูดรีด นายทุนได้โอกาสเมื่อไรนายทุนมันก็ขูดรีด ไม่มีความซื่อตรงกันในระหว่างมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกัน เพราะฉะนั้นประเทศไทยประสบปัญหาหนัก ไม่มีความซื่อตรงในหมู่สมาชิกที่จะประกอบกิจกรรมอะไรก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสหกรณ์ เรื่องสหกรณ์นี้เป็นหลักที่ดีที่สุดที่จะช่วยมนุษย์ให้ได้ตรงตามหลักของพระพุทธศาสนา แต่เราตั้งสหกรณ์ไม่ได้ เพราะคนมันจิตทราม มันพร้อมที่จะคดโกง มันจะเป็นสหโกง มันจะร่วมกันโกงเป็นสหโกง สหกรณ์มันเลยตั้งไม่ได้ นี่แหละการศึกษามันสูญเปล่าถึงขนาดที่ไม่สร้างพลเมืองที่มีจิตใจสูงพอที่จะทำสหกรณ์ หรือทำอะไรกันได้ คือมันยังไม่สามัคคีกัน แม้ระดับในหมู่บ้านก็ยังไม่สามัคคีกัน ถ้าขยายระดับไปถึงประเทศ มันก็ยังไม่สามัคคีกัน มันยังมีทะเลาะวิวาท เพราะมีจิตไม่ประกอบไปด้วยธรรม การศึกษายังไม่ทำให้คนรู้จักค่าของความสามัคคี จึงขอถือว่า นี้เป็นการศึกษาที่สูญเปล่า

ประชาชนยังทำลายทรัพยากรของประเทศชาติ ของธรรมชาติ ทำลายสัตว์วอดวาย ทำลายป่าไม้วอดวาย ทำลายห้วยหนองคลองบึงบาง จนใช้ประโยชน์ไม่ได้ ไม่รู้จักรักษาสมบัติสาธารณะ ก็กลายเป็นคนอันธพาลทำลายประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม มันจึงยากจน มันมีอาชีพที่ด้อยมาก ยังไม่ละทิ้งการขี้เกียจทำงาน เกลียดการงาน หนักนักก็ไม่เอา

ไม่อยากทำงาน ทุกคนนั่นแหละน่ะ ไม่อยากทำงาน ทำงานโดยความจำเป็นบังคับเท่านั้น นี่แหละการศึกษามันไม่พอ ไม่ทำให้เขารู้จักแสวงหาความสุขในตัวการงาน ถ้ามีธรรมพอ มีศีลธรรมพอมันจะรู้สึกเป็นสุขเมื่อทำงาน ไม่ใช่รู้สึกเป็นสุขเมื่อได้เงินมาเพื่อไปซื้อหากามารมณ์ หาสิ่งบำรุงบำเรอจึงจะเป็นสุข นั่นมันเรื่องของกิเลสของภูตผีปีศาจ มันไปมีความสุขเมื่อใช้เงินบำรุงบำเรอเนื้อหนัง ถ้าเป็นสัตบุรุษในพุทธศาสนาก็จะรู้สึกเป็นสุขเมื่อได้ทำงาน กำลังทำงานอยู่แม้ไม่ได้เงิน ยังไม่ถึงวันเงินเดือนออก ก็จะเป็นสุขพอใจในการงาน เคารพการงาน เคารพตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้ ว่าเราเป็นคนดี เราเป็นคนทำความดีอยู่ มีความสุข ในการได้ทำความดี ถ้าการศึกษามันพอ ก็จะอบรมให้เด็ก ๆ เป็นอย่างนี้ คือรู้สึกเป็นสุขเมื่อยังเล่าเรียนอยู่ เท่ากับเป็นการงานเหมือนกัน ไม่ต้องไปกินไปเล่น ไปบำรุงกิเลสที่ไหนจึงจะมีความสุข

เดี๋ยวนี้เรามีสิ่งประเล้าประโลมใจยั่วให้เพลิดเพลินมากเกินไปจนท่วมการงาน คนทำการงานแต่น้อย แล้วก็ไปแสวงหาสิ่งประเล้าประโลมใจมากเกินไป ก็เลยนิยมกันให้เป็นไปในทางชอบสิ่งประเล้าประโลมใจ มีจิตทราม ชอบจัดงานที่โป้ งานที่บาป ชอบเรื่องโป้ จิตมันทรามถึงขนาดนั้น เพราะการศึกษามันไม่พอ การศึกษามันไม่ได้ประกอบด้วยธรรมทำให้คนเหล่านี้เป็นทาสของอายตนะ คือเป็นทาสของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กิเลสครอบงำแล้ว เด็ก ๆ เหล่านี้ ก็ไม่

เคารพครูบาอาจารย์ ไม่เคารพบิดามารดา เด็กเดี๋ยวนี้หายากแล้วที่จะใช้คำว่า "คุณครู" มันเรียก "ครู" เฉยๆ บางทีมันเรียกอ้ายเรียกอีก็มี ไม่รู้สึกว่าบิดามารดาเป็นผู้ให้ชีวิตหรือมีบุญคุณ มันไม่ได้เคารพ

เด็กสมัยนี้มันไม่มีคำว่า "บาป" เด็กสมัยก่อนนั้นพอได้ยินคำว่า "บาป" มันสะดุ้ง เด็กสมัยนี้พอได้ยินคำว่า "บาป" มันแลบลิ้นหลอก สมัยอาตมาเป็นเด็ก ๆ ได้ยินคำว่า "บาป" อย่างนี้สะดุ้ง เด็กสมัยนี้ไม่สะดุ้งเมื่อได้ยินคำว่า "บาป" ใครบอกว่าบาป มันก็แลบลิ้นหลอก เด็ก ๆ ก็ไม่เคารพบิดามารดาครูบาอาจารย์

ผู้สอนศาสนาแต่สมัยโบราณนั้นเป็นพระตามวัด หรือพระจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัย ในเมืองฝรั่งแต่ก่อนนี้พระจัดทั้งนั้น พระจัดนั่นเขาจัดเพื่อบูชาคุณของพระเจ้า เดี๋ยวนี้คนชาวบ้านจัด จัดเพื่อเอาเงินเดือน เขาจัดการศึกษาเพื่อบูชาพระเจ้านั้นพวกหนึ่ง พวกหนึ่งจัดการศึกษาเพื่อเอาเงิน เอาเงินเดือนเป็นต้น แล้วมันจะเหมือนกันได้อย่างไร เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็นเรื่องทำลายศีลธรรม ขจัดศีลธรรมออกไปจากการศึกษา จึงมีความงมงายในหมู่คนที่เรียกว่า "มีการศึกษา"

ในกรุงเทพฯ นี่เองมันก็ยังมีเรื่องงมงาย ในคราวหนึ่งแตกตื่นเรื่อง "ปี่มะ" ใครเกิดปีมะจะต้องตาย วุ่นวายกันใหญ่ทั้งบ้านทั้งเมือง มันยังมีได้ในลักษณะอย่างนี้ การศึกษาไม่

พอแล้ว การคิดมันก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้แก่กิเลส ไม่มีธรรมะแล้วมันก็เห็นแก่กิเลส เดี๋ยวนี้เกิดประเพณีสกปรกขึ้นมา งานศพอย่างนี้สกปรกที่สุด กินเหล้าเมายา ฆ่าสัตว์ งานกฐินก็ชวนกันเล่นไพ่ งานบวชนาคก็คือโอกาสที่จะเมา นี่มันสร้างประเพณีสกปรกขึ้นมา เพราะการศึกษามันไม่พอ มันมีเสนียดแก่สังคม คือการจัด การหลอกลวง ทรงเจ้าเข้าผี อลัชชีอะไรก็ตาม หลอกลวงคน ไม่มีความซื่อตรงต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอะไรถ้าเป็นเรื่องทางธรรมศาสนาก็ไม่มีสาระ มีแต่พิธีรีตองสักแต่ว่าทำเท่านั้น หรือทำเกินไปก็ไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะฉะนั้น คนจึงเลวลง มีการลักเล็กขโมยน้อย กระทั่งถึงการปล้นกัน แล้วก็หลงในส่วนเกิน กินเกิน แต่งเนื้อแต่งตัวเกิน นุ่งห่มเกิน เครื่องใช้ไม้สอยเกิน อะไรๆก็เกิน มันก็มีกิเลสหนา นี่เรียกว่า "การสูญเปล่าของการศึกษา" เพราะการศึกษาไม่เนื่องด้วยธรรม ไม่เอาตัวธรรมมาเป็นระบบของการศึกษา

การศึกษาที่ประกอบไปด้วยธรรม นี่จะแก้ปัญหาที่เลวร้ายเหล่านี้ได้หมด ไม่มาสร้างปัญหาให้แก่มนุษย์ในโลกด้วยเรื่องยาเสพติด คอรัปชั่น อันธพาล ภัยสังคมอะไรต่างๆนั้นที่กำลังเป็นอยู่ ขอให้ดูอีกทีว่า "ธรรมะในฐานะที่เป็นระบบการศึกษา" นั่นแหละคือ ของจริงของธรรมชาติ โดยกฎของธรรมชาติ แล้วมันต้องรู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ รู้แล้ว แล้วก็ทำถูกปัญหาก็ไม่เกิดขึ้น เดี๋ยวนี้

เราทำผิดหมด เพราะเรามีการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ คือไม่เป็นธรรมะ ไม่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ถึงจะจัดอย่างไรมันก็ไม่ได้รับผลดี แม้แต่หนังสือมันก็ไม่รู้ ไม่ดีไปกว่าเก่า แม้แต่อาชีพมันก็ไม่ทำให้คนเราเป็นสัตบุรุษที่ไว้ใจได้ ยิ่งรวยก็ยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งคดโกงกันเป็นการใหญ่

เพราะฉะนั้น เราจะต้องศึกษาธรรมในความหมายที่ ๓ คือ *หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ*

อาตมาขอทบทวนอีกทีว่า สมัยก่อนโน้น การศึกษานี่มันแฝดอยู่กับศาสนา ก็พระเป็นผู้จัดการศึกษา ในเอเซียก็ดี ในยุโรปก็ดี ที่ไหนก็ดี พระเป็นผู้จัดการศึกษา ในสมัยดึกดำบรรพ์มันแฝดกันมาเรื่อย ๆ ต่อมาการศึกษาตกมาอยู่ในมือของชาวบ้านมากขึ้น ๆ ชาวบ้านก็แยกการศึกษาออกมาจากการศาสนา ที่สุดก็แยกศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา โดยเห็นว่าเป็นคนละเรื่องนี่...การแยกศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา "เซคิวเล่อะไร้เซชั่น (Secularization)" หรือ "เซคิวเล่อะริซึ่ม" (Secularism) นี่น่ะ ขอคัดค้าน อาตมาขอคัดค้านอย่างเต็มที่ เพราะมันเป็นเรื่องบ้าที่แยกการศึกษาออกจากศาสนา หรือแยกการศาสนาออกไปจากการศึกษา อาตมาขอคัดค้านเต็มที่ ขอให้เรากลับไปมี **กระทรวงธรรมการ** กันใหม่แทนคำว่า "กระทรวงศึกษาธิการ" คนที่มีอายุหลายสิบปีหน่อยก็จะทราบได้ หรือเคยเห็นมาว่า ก่อนนี้เขามีกระทรวงธรรมการ ไม่มีกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

เพิ่งเปลี่ยนทีหลัง แต่ก่อนเรียกว่ากระทรวงธรรมการ จัดการศึกษาแฝดกันไปกับการศาสนา และยกเอาการศาสนาเป็นใหญ่ จึงให้ชื่อกระทรวงนี้ว่า "กระทรวงธรรมการ" ไปเปิดดูหนังสือเอกสารเก่า ๆ จะพบ "กระทรวงธรรมการ" ตอนนั้นยังแฝดกันอยู่ยังเป็นอันเดียวกันอยู่ ในระหว่างการศึกษากับการศาสนา นี่เราทำผิดหรือทำถูก เราเคยถูกแล้วเรากลับมาผิดหรือไม่ ก็ลองคิดดู อาตมาขอยืนยันว่า "ธรรมะในฐานะที่เป็นระบบการศึกษา" นั่นแหละจะช่วยโลกได้ กลับการศึกษาในฐานะเป็นธรรมะ กลับธรรมะให้เป็นการศึกษาเสีย สิ่งเลวร้ายเป็น ๒๐ – ๓๐ ประการอย่างที่กล่าวมาเมื่อตะกี้นี้ มันก็จะไม่มี

นี่...ขอให้เอาไปพิจารณากันดูเถิด ว่าธรรมะนั้นจำเป็นอย่างไร จำเป็นถึงกับว่า ทำให้มนุษย์ไม่ต้องเป็นสัตว์ ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เพราะสิ่งเดียว "การศึกษา" คือเพียงแต่ให้เขารู้หนังสือ มีความเฉลียวฉลาด และประกอบอาชีพเก่งนั้น มันไม่ทำให้พ้นจากความเป็นสัตว์ไปได้ มันจะเห็นแก่ตัวมากขึ้นเพราะไม่มีธรรมะ แล้วมันก็เบียดเบียนตนเอง มันก็เบียดเบียนผู้อื่น แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร

โลกนี้มีวิกฤตการณ์อันถาวร มันไม่มีสันติภาพก็เพราะว่าการศึกษามันสูญเปล่า มันไม่เป็นการศึกษา คือมันไม่เป็นธรรมะอยู่ในตัวระบบการศึกษา คนจึงมีความเห็นแก่ตัว เมื่อเกิดโลภะ โทสะ โมหะ มันก็เบียดเบียนตนเอง มันก็เบียดเบียนผู้อื่น หาความสงบสุขไม่ได้ ไปลองศึกษาดูให้ดี ๆ จะ

เห็นได้ว่า ทุกหนทุกแห่งทั่วไปในโลกนั่นแหละ ก่อนนี้เขาเป็นสุขกันมากกว่านี้ มีมนุษย์ที่เมตตาอารีรักใคร่กันมากกว่านี้ อยู่กันอย่างสบายกว่านี้ เดี๋ยวนี้จัดการศึกษาวิ่งก้าวหน้าไปหาอะไร ไปหาความพินาศ เพราะมันศึกษาชนิดที่เปิดโอกาสให้เกิดความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ ไม่ควบคุมความเห็นแก่ตัว ขอให้จัดการศึกษาในฐานะที่เป็นธรรมะ จัดธรรมะให้เป็นระบบการศึกษา ที่นี้มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง นี่...ขอให้พิจารณา อาตมาขอยืนยันอย่างนี้ หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะสนองความต้องการอันนี้ด้วยการรับไปพิจารณาดู

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๗)

ธรรมะ ในฐานะระบบการดำเนินชีวิต

พุทธทาสภิกขุ
สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๒๒
เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรม ในวันนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะ ในฐานะระบบการดำเนินชีวิต*" คือกำลังบอกว่า *ธรรมะ*กับ*ระบบการดำเนินชีวิต*นั้นคือสิ่งเดียวกัน เมื่อพูดว่า "การดำเนินชีวิต" ก็ดูเป็นสำนวนคำประพันธ์ แต่เชื่อว่าคงฟังกันออก คงเข้าใจได้ว่าหมายถึงอะไร เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมก็ดี หรือแม้แต่โดยชีววิทยาก็ดี ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ดำเนินเรื่อย หมายถึงเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป เหมือนกับสังขารทั้งหลายอื่นที่มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง มันก็ดำเนิน

เรื่อย ชีวิตมีการดำเนินในตัวมันเอง เราในฐานะที่เป็นมนุษย์ก็ควบคุมระบบการดำเนินชีวิตนั้นให้เป็นไปอย่างถูกต้อง กล่าวคือให้มันเป็นการดำเนินไป ๆ

ระยะนี้ยังเป็นระยะปีใหม่อยู่ ขอให้นึกถึงข้อที่ว่าเรามักจะพูดกันว่า ปีใหม่ได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกรอบหนึ่งแล้วก็ส่งความสุขกัน หมายความว่า ปีใหม่เวียนมาครบรอบวงหนึ่งทุก ๆ ปี มันก็เวียนเป็นวงรอบ ๆ เหมือนเอาเชือกมาขดเป็นวง ๆ แล้วก็รวบไว้เป็นขด อย่างนี้เรียกว่า มันไม่ได้ดำเนินไป มันมีการขด มันอยู่นิ่งอย่างนี้ จะอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกให้มาช่วยเท่าไหร่ ก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่าชีวิตมันไม่ได้ดำเนินไป มันเหมือนกับขดเชือกล่ามควายที่โยนทิ้งอยู่ที่ตรงนี้เป็นขด ๆ มันมัวแต่ขดเป็นรอบ ๆ นี้ เราจะต้องทำให้มันเป็นการเดินไป ๆ เป็นช่วง ๆ เหมือนกับหลักกิโลเมตรที่มีอยู่ข้างถนน มันบอกว่ากี่กิโลเมตรแล้ว ๆ มันก็ไปกันเรื่อยไป อย่างนี้มันจึงจะได้ เมื่อมันเป็นไปในลักษณะที่ถูกต้องแล้ว มันก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวมันเอง มันก็จะช่วยได้โดยไม่ต้องอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไหนมาช่วยอีก

ขอให้เราถือเป็นหลักว่า เหมือนกับเราเดินทาง พอเราเหนื่อยเราก็ต้องหยุดพัก พอหายเหนื่อยเราก็เดินต่อไปอีก มีลักษณะเป็นการดำเนินชีวิตอย่างนี้ ปีเก่าเราก็เดินมาเหนื่อยก็หยุดพักส่งท้ายปีเก่า หายเหนื่อยแล้วก็เดินต่อไป นั่นเป็น

เรื่องของปีใหม่ นี่คือการดำเนินชีวิตในความหมายธรรมดา สามัญที่เราพอจะมองเห็นกันได้ อาตมาจะต้องขอย้ำอีกครั้ง หนึ่งว่า การดำเนินชีวิตนั้น มันเป็นตัวธรรมะอยู่ในการดำเนิน นั้นแล้ว อย่าแยกออกเป็น ๒ เรื่อง ว่าดำเนินชีวิตแล้วก็ ประกอบไปด้วยธรรม นั่นก็ถูก ถูกอย่างยิ่งด้วยเหมือนกัน แต่ อาตมาต้องการมากกว่านั้น คือ **ต้องการให้มันเป็นตัวธรรมอยู่ใน ตัวชีวิตที่กำลังดำเนินไปนั่นเอง**

ขอเตือนให้ระลึกถึงธรรมที่มีอยู่หลายความหมาย ความ หมายที่ ๓ หมายถึง *หน้าที่ที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูก ต้องตามกฎของธรรมชาติ* ชีวิตมีหน้าที่ที่จะต้องเป็นไปอย่างถูก ต้องตามกฎของธรรมชาติ นี่คือปัญหาสำคัญ เมื่อมีการดำเนิน ชีวิตก็หมายความว่ามีการทำหน้าที่ การดำเนินชีวิตนั้นถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาตินั่นก็เป็นตัวธรรม เป็นตัวธรรมะอันสูง สุด อันศักดิ์สิทธิ์ อันประเสริฐอยู่ในตัวมันเอง คือเป็นการ ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ถูกต้อง เดี๋ยวนี้เราไม่รู้ว่าเรา เกิดมาทำไม ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมมันก็ไม่รู้ว่าจะเดินไปทางไหน ท่านทั้งหลายที่กำลังฟังอยู่นี่เคยสนใจบ้างหรือเปล่าว่า เราเกิด มาทำไม ถ้าไม่ได้สนใจ ก็คงจะไม่รู้ว่าจะดำเนินชีวิตไปทาง ไหน ทิศไหน มีจุดจบที่สุดกันที่ตรงไหน

มันน่าสังเกตอยู่สักอย่างหนึ่งว่า ตั้งแต่โรงเรียนอนุบาล ขึ้นไปจนกระทั่งถึงมหาวิทยาลัยอันสูงสุดในโลก ไม่เคยพูด ไม่ เคยสอน ไม่เคยชี้แนะกันถึงข้อที่ว่า เกิดมาทำไม อาตมาเชื่อ

ว่าเป็นอย่างนี้ ท่านทั้งหลายที่ทราบเรื่องดีก็ลองช่วยกันสอบสวนดู ว่าตั้งแต่โรงเรียนอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัยก็ไม่เคยพูดกันว่า เกิดมาทำไม ไม่อยู่ในหลักสูตรที่จะสอนให้รู้ว่าเกิดมาทำไม เด็ก ๆ ของเราก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม เขาก็เอาแต่ตามใจชอบของเขา ไม่ต้องสนใจว่าจะไปถึงวัตถุประสงค์ปลายทางอย่างไร เดี๋ยวนี้เขาชอบอย่างไร กิเลสของเขาชอบอย่างไร เขาก็ทำอย่างนั้น โดยไม่ต้องศึกษาสอบสวนว่า มันจะผิดหรือมันจะถูกอย่างไร

มีมากคนทีเดียวเขาไม่ยอมรับรู้ในข้อนี้ ไม่รับรู้ในข้อที่ว่า เราจะต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม เขาแก้ตัวว่าฉันไม่ได้มีหลักฐานหรือมีเจตนาที่จะเกิดมา ฉันไม่รับรู้ ฉันไม่รับผิดชอบในข้อนี้ เพราะฉะนั้น ฉันรู้สึกว่าอร่อย พอใจอย่างไร ก็ขวนขวายอยู่กับสิ่งนั้น ก็เลยลงมติว่าเกิดมาเพื่อสิ่งนี้ คนประเภทนี้ตกเป็นทาสของกิเลส ตกเป็นทาสของเนื้อหนัง วนเวียนอยู่ที่ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานเพลิดเพลินในโลกนี้ เหมือนกับเชือกที่มันขดกันเป็นวงรอบ ๆ นอนขดอยู่นั่นเอง ปีใหม่มันก็ไม่แปลกไปกว่าปีเก่า เพียงแต่ว่า กินให้มาก เล่นให้มาก สนุกสนานเล่นกันให้มาก มันก็เป็นปีใหม่แล้ว นี่อยากจะเรียกว่ามันเป็นชีวิตที่ตายด้าน ชีวิตที่ขดวงเหมือนกับขดเชือกล่ามควายตามทุ่งนา โยนทิ้งอยู่อย่างนั้น ก็ไปดูที่ว่า มันจะดำเนินอย่างไร คนเหล่านี้ปล่อยให้ชีวิตเป็นไปตามอำนาจของกิเลส

แม้เป็นนักการเมือง ท่านก็ไม่รู้จะนำโลกไปไหน นักการเมืองไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม เขาก็ไม่รู้ว่าจะนำโลกไปไหน ในที่สุดก็นำโลกไปตามความต้องการของตน นำโลกไปเพื่อประโยชน์ของตน มันจะถูกหรือมันจะผิด ไม่รับผิดชอบ เอาได้ประโยชน์ของตนเป็นเรื่องถูกต้อง ก็เรียกว่ามันไม่มีจุดหมายปลายทาง มันก็วนซ้ำอยู่เหมือนกับขดเชือกอยู่ที่นี่เหมือนกัน โลกนี้ไม่ประสบสันติภาพตามความมุ่งหมายของการเมือง ก็เพราะว่านักการเมืองทั้งหลายไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมนั่นเอง ถ้าเขารู้ว่าเกิดมาทำไม เขาก็คงจะพาโลกนี้ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือสันติภาพอันถาวรของมนุษย์ได้ เดี๋ยวนี้มันกำลังมีแต่วิกฤตการณ์อันถาวร วิกฤตการณ์อันซ้ำซากเหมือนกับขดเชือกนั่นเอง ไม่มีจุดหมายปลายทาง

ทีนี้เราก็จะมาพูดกันถึงจุดหมายปลายทาง อะไรเป็นจุดหมายปลายทาง อาตมาก็จะตอบอย่างกำปั้นทุบดินว่า จุดหมายปลายทาง นั้นก็คือ ภาวะที่หมดปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังมีเต็มอยู่ในโลกเวลานี้ โลกเวลานี้เป็นปัญหาเป็นวิกฤตการณ์อย่างไร ถ้าวิกฤตการณ์เหล่านั้นหมดไป นั่นแหละคือจุดหมายปลายทาง เราทำอย่างนี้กันหรือเปล่า เราทำเพื่อวัตถุประสงค์อันนี้กันหรือเปล่า พูดให้น่าฟังสักหน่อยก็ต้องพูดว่า เรามีสันติภาพทั้งของตนเองและของผู้อื่นเป็นจุดหมายปลายทาง คนทุกคนในโลกนี้มีความเป็นมนุษย์เต็มที่ มีความหมายแห่งความเป็นมนุษย์เต็มที่ คือแปลว่าสัตว์ที่มีจิตใจสูง อยู่เหนือปัญหา อยู่

เหนือความทุกข์ ไม่ใช่ว่าเป็นสัตว์ที่จะมาวนเวียนอยู่ที่นี่ มาวนเวียนอยู่ที่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เป็นขดๆเหมือนกับขดเชือกล่ามควายอยู่นี่ มันก็ไม่ประสบสันติภาพอันถาวร เพราะเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินั้น มีแต่ยุให้เห็นแก่ตัว ทุกคนก็เห็นแก่ตัว เพราะทำไปเพื่อประโยชน์ของตัว มันก็รุกล้ำสิทธิของผู้อื่น

ข้อที่ว่าเราเคารพสิทธิมนุษยชนในโลกไม่ได้ แม้แต่ร้องตะโกนกันให้เสียงแห้งเสียงแหบจนคอแตก ทำลายไป มันก็ไม่มีการเคารพสิทธิมนุษยชนในโลกนี้ได้ เพราะว่าเราไปวนอยู่ที่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ซึ่งเป็นการกระทำให้จิตใจนี้เมามัวเห็นแก่ตัว เขาก็เลยต้องมีความเห็นแก่ตัว เมื่อเห็นแก่ตัวมันก็เกิด *ความโลภ* จะเอามากๆ เมื่อมีความเห็นแก่ตัว ไม่ได้อย่างที่ตัวต้องการก็เกิด *ความโกรธ*, เพราะการที่เป็นอยู่อย่างนี้ก็คือ *โมหะ* คือความหลงอยู่ในตัวมันเอง ถ้าเราไม่เห็นแก่ตัวก็ต้องเห็นแก่ผู้อื่น มันก็เกิดความรักแบบสากล คือรู้สึกรักเพื่อนมนุษย์ทุกคน เพราะทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ไม่มีกู ไม่มีมึง ไม่มีฝ่ายกู ไม่มีฝ่ายมึง นั่นแหละจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ต้องขึ้นไปจนถึงนั่น ก็เรียกกันว่าศาสนาพระศรีอาริย์ก็ได้

ถ้าเป็นศาสนาพระศรีอาริย์จริง ต้องไม่มีกู ไม่มีมึง อย่างที่พระคัมภีร์กล่าวไว้ว่า ถ้าลงจากบ้านลงไปสู่ท้องถนนก็

จำไม่ได้ว่าใครเป็นใคร เพราะมันดีเหมือนกันหมด มันเป็นพวกเดียวเหมือนกันหมด แต่เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วจึงจะค่อยรู้ว่านี่บุตร นั่นภรรยาของเรา สามีของเรา มันดีเหมือนกันหมดถึงอย่างนี้ นี่เรียกว่าผลของการที่เราไปถึงจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์

ทีนี้ก็จะพูดต่อไปถึงการที่**จะถึงจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์ได้อย่างไร?** เมื่อกล่าวตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือสิ่งที่เรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** ทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทานี้แบ่งแยกออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ *มัชฌิมาปฏิปทาส่วนปัจเจกชน* ส่วนบุคคลเป็นคน ๆ ไป กับ *มัชฌิมาปฏิปทาในส่วนสังคม* รวมกันทั้งหมดเป็นหมู่ ๆ

เดี๋ยวนี้เราไม่มีมัชฌิมาปฏิปทา คือมีแต่ขาด มีแต่เกิน หรือว่ามันเป็นเรื่องขาดเรื่องเกิน มันไม่พอเหมาะพอดีอยู่ที่ตรงกลาง ว่าที่จริงแล้วมันก็ไม่มีใครขาดแหละ มันมีแต่เกินทั้งนั้น ในเรื่องขาดนี่ไม่มีใครชอบ มันจึงไม่มีใครขาด มีแต่คนมุ่งหมายเกิน หรือว่าถ้าจะขาดไปมันก็เพราะว่าเขาไปตั้งความปรารถนาไว้เกิน คือมันมากเกินไป คนจนคนต่ำต้อยก็พยายามจะทำให้ขึ้นหน้าคนมั่งมี มีลักษณะที่จะขี่ตามช้างกันอยู่ทั่ว ๆ ไป อย่างนี้ก็พิจารณาดูว่ามันจะขาดหรือจะเกิน ถ้ารู้สึกว่าขาดนั่นก็เพราะว่ามันตั้งความปรารถนาไว้เกินไป มันก็ไม่ได้เต็มตามที่ปรารถนา แต่ความปรารถนานั้นมันก็เกินไป แม้จะมีความพยายามที่เกิน มันก็ไม่ได้ตามที่ตัวปรารถนา

เดี๋ยวนี้เรามีการกินที่เกิน การนุ่งห่มที่เกิน ที่อยู่อาศัยเครื่องใช้ไม้สอยที่เกิน มีการประเล้าประโลมตนที่เกิน เรื่องกินเกินนี้ ก็เห็นได้กันอยู่ทุกคนแล้ว อาตมาไม่ต้องอธิบาย เพราะท่านทั้งหลายจะรู้ดีกว่าอาตมาเสียอีกว่าเรากำลังกินในลักษณะที่เกิน ดีเกิน แพงเกิน มากเกิน บ่อยเกิน อะไรก็ล้วนแต่เกิน จะนอนอยู่แล้วก็ยังจะกิน เครื่องนุ่งห่มเกิน นี่ก็ไปยอมเสียแพง ๆ ที่ทำให้มีลวดลายสีสันอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งมันก็ต้องแพง เครื่องใช้ไม้สอยเกิน ก็คือต้องให้มันดีที่สุด ที่กิเลสมันต้องการ ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้สอยมันก็ต้องให้อยู่ในงบประมาณที่ตัวมี มีรถยนต์ ๒ คันไม่พอ ต้อง ๓ คัน ๔ คัน รถยนต์ราคาหมื่นไม่ได้ ต้องแสน แสนไม่ได้ ต้องล้าน มีเครื่องประเล้าประโลมใจที่เกิน ต้องมีฟ้อนรำขับร้องดนตรีการเล่นต่าง ๆ ที่เป็นข้าศึกแก่กุศล นี่ก็เกินสำหรับทำให้วินาศแล้วก็มีลูบทาประดับประดาตกแต่ง ซึ่งมันไม่จำเป็นจะต้องทำ นี่มันอยู่ด้วยการเกิน ถ้าเป็นมัชฌิมาปฏิปทา มันไม่ต้องเกิน มันต้องพอดีพอเหมาะ แล้วมันจะเกิดเป็นความถูกต้อง ๘ ประการขึ้นมา ที่เรียกชื่อว่า "อริยมรรคมีองค์แปด"

"อริยมรรคมีองค์แปด" คือ ความคิดเห็นถูกต้อง, ความปรารถนาถูกต้อง, การพูดจาถูกต้อง, การงานถูกต้อง, การดำรงชีวิตถูกต้อง, การพากเพียรถูกต้อง, สติถูกต้อง สมาธิถูกต้อง; เป็นความถูกต้อง ๓ ประการ มีองค์แปดประการขึ้นมา เป็นหนทางอันเป็นสายกลาง จะเรียกว่ามี ศีล สมาธิ

ปัญญาก็ได้ใน ๘ ประการนั้น เพื่อเป็นการทำให้หมดปัญหา ทางกายวาจาก็ไม่ผิดพลาด ทางจิตก็ไม่มีผิดพลาด ทางสติปัญญา ความคิด ความนึก ก็ไม่มีความผิดพลาด เป็นการดำเนินชีวิตชนิดที่ไม่มีปัญหาใดๆ จะเกิดขึ้นสำหรับทรมานใคร ไม่ทรมานตนเอง ไม่ทรมานผู้อื่น อย่างนี้เรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทาส่วนบุคคล** เป็นการดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง

มัชฌิมาปฏิปทาส่วนสังคม ก็คือไม่มีซ้าย ไม่มีขวา ไม่มีมึง ไม่มีกู มีแต่เรา อาตมาสังเกตดูพฤกษาชาติในดงทึบมันอยู่กันอย่างไม่มีมึง ไม่มีกู ไม่มีซ้าย ไม่มีขวา มีแต่เรา ต้นไม้ขนาดยักษ์อยู่ได้กับพวกตะไคร่โคนต้นและเฟิร์นเล็กๆ ก็ขึ้นงามอยู่ที่โคน มันไม่เป็นข้าศึกแก่กัน ทั้งๆที่มันมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันเหลือประมาณ ในดงทึบนั้น ต้นไม้ใหญ่ก็อยู่กับตะไคร่ หญ้าบอน เฟิร์นที่โคนต้น ถ้าต้นไม้ใหญ่ถูกโค่นลงไป แดดก็แผดเผาพวกเฟิร์น หรือตะไคร่เหล่านั้นแห้งตายหมด หรือถ้าไม่มีเฟิร์น หรือตะไคร่เหล่านี้ ก็ไม่มีความชุ่มชื้นพอที่จะให้ต้นไม้ยักษ์นั้นใหญ่โตเติบโตได้ นี่มันอยู่กันพอดีอย่างนี้ ทั้งๆที่มันมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงมาก

ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงนั้นมันเป็นสิ่งที่ต้องมี มีโดยกฎของธรรมชาติ นี่ช่วยไม่ได้มันต้องมี กฎของกรรมมันก็ต้องมี ต้องมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง แต่มันอยู่กันได้เพราะการมีธรรม มีธรรมะ คือมันประสมประสานกัน มันอาศัยซึ่งกันและกัน

มนุษย์ก็อยู่โดยมีธรรมะ อยู่กันได้ทั้ง ๆ มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากัน

ต่อมามนุษย์ได้ละทิ้งธรรมะ ละทิ้งศาสนา มันจึงเกิดคนที่เห็นแก่ตน เอาเปรียบคนอื่น เกิดเป็นคนร่ำรวยแข็งแรง มีอำนาจวาสนาขึ้นมา มันกลายเป็น **นายทุนกระดาษซับ** คือ ซับเอาประโยชน์ของคนอื่นมาหมดจนแห้ง เพิ่งเกิดนายทุนกระดาษซับขึ้นมาในโลกนี้ใหม่ ๆ หยก ๆ มนุษย์ละทิ้งศาสนา ละทิ้งธรรม เศรษฐีใจบุญแต่กาลก่อน ก็หายหน้าไปหมด **ลัทธิชนกรรมาชีพอันโหดร้าย** ที่จะทำลายล้างนายทุนก็เกิดขึ้นมาเพราะว่าได้เกิดนายทุนที่มีขึ้นมาจากการละทิ้งศีลธรรม คนจนก็ต้องละทิ้งศีลธรรมเพื่อทำการต่อสู้

อุบัทวะนี้เพิ่งเกิดเมื่อมนุษย์ละทิ้งศาสนา ละทิ้งธรรมะ ถ้ามนุษย์ยังมีธรรมะ ยังมีศาสนา ลัทธินี้ไม่อาจจะเกิด

ขอให้พิจารณาดูให้ดี นายทุนคิดว่าจะครองโลก มันก็บ้าพอดูอยู่แล้ว แต่ถ้ากรรมกรคิดจะครองโลก มันก็คงจะบ้ามากขึ้นไปกว่านั้นอีก *นายทุนครองโลก* ก็คิดจะกอบโกยถึงที่สุด *กรรมกรครองโลก* ก็คิดจะกอบโกยเพื่อตัวเอง แล้วก็กลับเป็นนายทุนในที่สุด ฉะนั้น **ธรรมะครองโลกดีกว่า จะมีความถูกต้องเหมาะสมทั้ง ๒ ฝ่าย** คือทั้งฝ่ายนายทุนและทั้งฝ่ายกรรมกร ความเหลื่อมล้ำจะไม่มีปัญหา : นายทุนกับกรรมกรก็จะอยู่กันได้ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างรู้ชัดในข้อเท็จจริงที่ว่า *มันต้องอาศัยกัน*

และกัน มีธรรมะเป็นเครื่องทำความอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าไม่มีกรรมกร นายทุนก็ทำอะไรไม่ได้ ไม่มีแรงงาน ถ้าไม่มีนายทุนกรรมกรก็ไม่มีงานอะไรทำ มันเป็นการช่วยกันให้ทำตามที่ตัวประสงค์ หรือสมความประสงค์ได้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย โดยต้องอาศัยกันและกันอย่างนี้ มิฉะนั้นก็จะตายทั้ง ๒ ฝ่าย

นี่เรียกว่า เราจะต้องแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูงให้ได้ ให้มันอยู่ได้เหมือนกับที่ว่าในโลกนี้มันต้องมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงตามธรรมชาติ ในทะเลปลาใหญ่ปลาเล็กอยู่ได้ด้วยกันจนเต็มทะเลเกือบจะไม่มีน้ำ เพิ่งหมดไปเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง ในป่าในดงมีทั้งเสือและกวางเกลื่อนไปหมด มันเพิ่งหายไปเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง ถ้าปล่อยตามธรรมชาติถึงแม้ว่ามันจะมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงอย่างไร มันก็อยู่กันได้นี่เรียกว่ามันจะต้องอยู่กันอย่างมีธรรมะ อยู่กันอย่างเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย

ในที่สุดนี้ จะขอพูดถึงสิ่งที่พูดกันมากสักสิ่งหนึ่งคือสิ่งที่เรียกว่า **"เอกลักษณ์ไทย"** *เอกลักษณ์ไทย* นั่นแหละคือ*วิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งพระศาสนา ที่ออกมาเป็นวัฒนธรรมไทย* เอกลักษณ์ไทย คือการอยู่กันอย่างเพื่อนมนุษย์อย่างเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย นี่คือเอกลักษณ์ไทย เอกลักษณ์ไทยไม่ใช่ลายกนกไทย ไม่ใช่เพลงไทย ไม่ใช่ดนตรีไทย ไม่ใช่โขนไม่ใช่รำไทย หรืออะไรต่าง ๆ ที่เขาชอบเรียกกันว่าเอกลักษณ์ไทย เอกลักษณ์ไทยต้องเป็นการอยู่กันได้แม้มีความเหลื่อมล้ำ

ต่ำสูงอย่างที่ปู่ย่าตายายของเราเคยอยู่กันมา ปู่ย่าตายายของเราไม่ยอมรับว่าเพลงไทย ดนตรีไทย โขน ละคร รำไทย นั้นเป็นเอกลักษณ์ไทย ท่านยังจะถือว่า *ค่ำเช้าเฝ้าสีซอ เข้าแต่หอล่อกามา* นี่มันคนบ้า คนที่ทำความฉิบหายมากกว่า มันต้องอยู่ด้วยจิตใจที่มีความสะอาด มีความสว่าง มีความสงบ ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ที่เนื้อที่ตัว นี่แหละคือเอกลักษณ์ไทย

คนไทยยิ้มเสมอ เพราะว่ามีธรรมอยู่ในเนื้อในตัวอยู่ในใจ ดลบันดาลออกมาทางสีหน้า ทำให้คนไทยยิ้มเสมอ ปู่ย่าตายายที่เป็นคนไทยแท้ มีความเชื่อตัวเอง คือเชื่อธรรม มีการบังคับตัวเองให้อยู่ในธรรม มีการเคารพตัวเอง เพราะมีธรรมไม่แพ้พวกฝรั่ง พวกฝรั่งที่เขาเพิ่งมาสู่ตะวันออกใหม่ๆ เขาคุยโอ่ในเรื่องความเชื่อตัวเอง (Self Confidence) การบังคับตัวเอง (Self Control) การเคารพตัวเอง (Self Respect) คนก็ไปเรียนเมืองนอกเมืองนาสมัยโน้น จบมหาวิทยาลัยกลับมาแล้วก็พูดกันถึงเรื่องความเป็นสุภาพบุรุษ พูดกันแต่เรื่องการเชื่อตัวเอง เคารพตัวเอง บังคับตัวเอง เดี๋ยวนี้ไม่ได้ยิน

ผู้สูงอายุคงจะจำได้ ว่าเมื่อเราเด็กๆ นั้นได้ยินคำนี้มากเหลือเกิน เดี๋ยวนี้ไม่ได้ยิน พอฝรั่งเปลี่ยนกลายเป็นตัวอย่างแห่งความไม่มีสิ่งเหล่านั้น คือไม่เชื่อตัวเอง ไม่เคารพตัวเอง ไม่บังคับตัวเอง มาแสดงแต่ความนิยมทางวัตถุ เทคโนโลยีทางวัตถุเราก็ตามก้นเขา ดังนั้นเราก็หมดความเป็นไทย หมดเอกลักษณ์ไทย ไม่มีอะไรจะเป็นเอกลักษณ์ไทยจริงๆ เหลืออยู่

นอกจากดนตรีไทยเป็นต้น อย่างนี้มันไม่ช่วยประเทศชาติได้ มันไม่ช่วยผดุงความเป็นไทยให้มันมีอยู่อย่างรอดหรือเป็นอิสระได้ ขอให้เราฟื้นเอกลักษณ์ไทยให้กลับมา ให้มีการดำเนินชีวิตที่ประกอบไปด้วยธรรม มีธรรม คือความประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็จะอยู่กันอย่างเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายกัน แม้จะเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันอย่างไร ก็ยังอยู่กันได้เหมือนต้นไม้ในดงทึบ ต้นไม้ขนาดยักษ์ยังอยู่ได้กับหญ้าบอนต้นเพี้รนและตะไคร่ โดยไม่ต้องมีปัญหามนุษย์จะเลวกว่าพฤกษาชาติอย่างนี้ได้อย่างไร

นี่แหละคือวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิต มันไปสู่จุดๆหนึ่งที่เรามีสันติสุขมีสันติภาพอันถาวร ไม่มีปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ไม่มีความผิดพลาดในเรื่องกิน จนเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เพราะเห็นแก่ตัวเกินนี่เรียกว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นระบบการดำเนินชีวิต ขอให้เรามีชีวิตที่เป็นการดำเนิน อย่าให้เป็นเหมือนเชือกล่ามควายขาดทิ้งอยู่ที่นี่

เวลาสำหรับปาฐกถาธรรมหมดแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๘)

ธรรมะ ในฐานะระบบการพัฒนามนุษย์

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒
เวลา ๐๘.๐๐–๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมครั้งนี้ อาตมาจะกล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะ ในฐานะระบบการพัฒนามนุษย์*" นี่เป็นการแสดงว่า มนุษย์ต้องมีการพัฒนา เพื่อความเป็นมนุษย์ที่เต็มตามความหมายของคำ ๆ นี้ และ *ธรรมะเป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์* ธรรมะที่จะเป็นเครื่องพัฒนามนุษย์นี้หมายถึงธรรมะที่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ อาตมาขอรบกวนท่านทั้งหลาย ทบทวนเรื่องธรรมะใน ๔ ความหมายไว้เรื่อย ๆ ไปว่า

ธรรมะ ความหมายที่ ๑ คือ ตัวธรรมชาติ
ธรรมะ ความหมายที่ ๒ คือ กฎของธรรมชาติ
ธรรมะ ความหมายที่ ๓ เป็นหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ
ธรรมะ ความหมายที่ ๔ คือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น

ธรรมะในความหมายที่ ๓ คือ หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาตินั่นเองที่จะเป็นเครื่องพัฒนามนุษย์

ตั้งแต่โบราณกาลมา ท่านมีเครื่องวัดมนุษย์กันด้วยธรรมะ ดังที่มีคำกล่าวไว้แต่โบราณว่า สัตว์กับคนเสมอกันในการกินอาหาร การหลับนอน การขี้ขลาดหนีภัย และการประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ ใน ๔ อย่างนี้ ไม่มีทางที่คนจะดีไปกว่าสัตว์ได้ ยิ่งทำให้มากสูงขึ้นไปก็ยิ่งจะเลวกว่าสัตว์ คือจะลำบากมากกว่าสัตว์ มีความทุกข์มากกว่าสัตว์ แต่ว่ามีสิ่งที่จะทำให้คนดีกว่าสัตว์ สิ่งนั้นก็คือ "ธรรมะ" นั่นเอง ดังนั้นเราจึงถือว่า **ธรรมเป็นเครื่องพัฒนามนุษย์**

การพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มีมนุษยธรรมเต็มที่จนเป็นมนุษย์ที่เต็มตามความหมายของความเป็นมนุษย์นั้น อาตมาอยากจะให้มีการเปรียบเทียบกัน โดยถ้อยคำที่ใช้กันมาสำหรับการศึกษามนุษย์ ถ้อยคำ ๓ คำที่ใช้กันอยู่ว่ามนุษย์นี้เป็น **สัตว์เศรษฐกิจ**, มนุษย์นี้เป็น **สัตว์สังคม**, มนุษย์นี้เป็น **สัตว์การเมือง** เป็นคำที่พูดกันมาตั้งแต่โบราณกาล ในความหมายครั้ง

โบราณนั้น หมายเพียงแต่ว่า *มนุษย์นี้หลีกไม่พ้นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การสังคม* และ*การเมือง* ดังนั้นจึงจัดมนุษย์ให้เป็น *สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม และสัตว์การเมือง* เพื่อให้สนใจในสิ่งทั้ง ๓ นี้ แล้วประพฤติกระทำกันให้ถูกต้อง

ครั้นมาบัดนี้ มนุษย์ก็เป็นสัตว์การเมือง สัตว์สังคม สัตว์เศรษฐกิจ จนเลยเถิด มันเกิดเป็น ๒ ความหมายว่า ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง ในความหมายเก่าบรมโบราณ ครั้งสมัยพวกกรีกคิดค้นปรัชญาการเมืองนั้น มันความหมายหนึ่ง ครั้นมาถึงปัจจุบันนี้มันเป็นอีกความหมายหนึ่ง เป็นความหมายปัจจุบัน คือ เดี๋ยวนี้ เป็นสัตว์เศรษฐกิจกันจนเลยเถิด จนเป็นอันตราย เป็นสัตว์สังคม เป็นสัตว์การเมืองกันจนเลยเถิด จนเป็นอันตราย ไม่เพียงแต่ว่าสนใจในสิ่งทั้ง ๓ นี้ และประพฤติอยู่อย่างถูกต้องและพอดี

เช่น *ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ ในสมัยก่อน*ก็ช่วยกันทำให้เศรษฐกิจอยู่ในรูปแบบที่ถูกต้อง ในลักษณะที่มัธยัสถ์ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้น มาบัดนี้มันเปลี่ยนรูปจากมัธยัสถ์มาเป็นคนที่กอบโกยไว้ให้มาก เพื่อใช้โดยไม่ต้องมัธยัสถ์ เกิดการคุมพวกหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้นจนกระทั่งว่า คำว่า "เศรษฐกิจของโลก" นั้นน่ะคือสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวที่สุด เป็นสิ่งที่กวนโลกให้ไม่มีความสงบสุข นี่คำว่าสัตว์เศรษฐกิจแห่งยุคปัจจุบัน มีความหมายเป็นอย่างนี้ไปเสีย

คำว่า "*สัตว์สังคม*" ก็เหมือนกัน ในยุคปัจจุบันนี้ก็หมายเตลิดถึงการนิยมมาตรฐานใด ๆ ที่นิยมกันทั้งโลก ทำให้เกิดเป็นแฟชั่นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาเป็นต้น มีสถานเริงรมย์ที่ก้าวหน้า ปลุกให้เกิดกิเลสมากจนไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ภาพยนตร์ก้าวหน้าจนเพียงแต่ดูโปสเตอร์โฆษณานั้น มันก็ทำลายศีลธรรมของเด็ก ๆ หมดสิ้น ไม่ต้องไปดูตัวจริง เพียงแต่ดูภาพโฆษณาเท่านั้น ก็ทำลายศีลธรรมของเด็ก ๆ หมดอย่างว่า...แฟชั่นทั้งหลาย ไม่ใช่แต่เฉพาะเรื่องนั้นเรื่องนี้ ดูมันเป็นไปเสียทุกเรื่อง อะไรที่นิยมกันว่าโก้ ว่าหรู ว่ามีเกียรติเป็นของคนชั้นสูงชั้นดี ก็นิยมกระทำอย่างที่เป็นแฟชั่นตามที่สังคมเขานิยมกัน จนกระทั่งเด็กวัยรุ่นของเรา หรือแม้แต่ครูหนุ่มครูสาว ก็สาละวนแต่จะเปิดดูแค็ตตาล๊อกกางเกงยีนส์มากกว่าจะเปิดดูตำรับตำราวิชาศีลธรรมสำหรับสอนเด็ก สัตว์สังคมมีความหลงใหลสังคมถึงขนาดนี้แล้ว มนุษย์จะเต็มไปด้วยมนุษยธรรมกันได้อย่างไร ? ขอให้ลองคิดดู

มาถึง*สัตว์การเมือง* ไม่เพียงแต่เราจะสนใจให้การเมืองเป็นไปในลักษณะที่สร้างสรรค์สันติภาพ เดี๋ยวนี้สัตว์การเมืองมันเลยเถิดจนถึงกับว่า ใช้การเมืองเป็นเครื่องมือกอบโกยประโยชน์ แม้ว่าจะทำได้ดีจนถึงขนาดที่แย่งกันผลัดกันครองเมืองได้ด้วยกันทุกพวก มันก็ทำให้มนุษย์เต็มไปด้วยมนุษยธรรมไม่ได้ ความหลงใหลในเรื่องของการเมืองมันเลยเถิดไปกว่าระดับที่ควรจะเป็นอย่างนี้

ทีนี้ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจก็ดี ความเป็นสัตว์สังคมก็ดี ความเป็นสัตว์การเมืองก็ดี แม้จะวิวัฒนาก้าวหน้าไปอย่างไร มันก็ไม่ทำให้มนุษย์นี้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและเต็มเปี่ยมได้ มันยังคงเป็นสัตว์อยู่นั่นเอง จึงขอให้เปรียบเทียบดูว่าความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมืองตามความหมายเก่าโบราณนั้นเป็นอย่างไร ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร ยิ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง ตามความหมายปัจจุบันนี้แล้ว ยิ่งไม่เป็นมนุษย์ จะยิ่งเป็นสัตว์มากขึ้น แล้วจะมีสันติภาพอย่างมนุษย์กันในโลกนี้ได้อย่างไร? คือ มันจะมีกันหรือยัง ก็ขอให้ลองคิดดู

อาตมาเห็นว่า จะต้องมีคู่ตรงกันข้าม ตรงกันข้ามกับสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม และสัตว์การเมือง มาเป็น *สัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา กับสัตว์สันติภาพ* ความเป็นสัตว์ทั้ง ๓ นี้ แม้จะยิ่งมากเท่าใด ยิ่งเข้มข้นเท่าใด ก็ไม่มีการเพื่อจนถึงทำให้สูญเสียความเป็นมนุษย์ แต่กลับสามารถทำความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง และทำให้สมบูรณ์ได้

ความเป็นสัตว์ศีลธรรม ยิ่งมีศีลธรรมมากก็ยิ่งดี *ความเป็นสัตว์ศาสนา* ก็ยึดถือศาสนา เกรงกลัวพระเจ้า ตั้งตนอยู่ในทางที่ถูกต้อง ยิ่งมีมากก็ยิ่งดี *ความเป็นสัตว์สันติภาพ* นี้ไม่ต้องพูด ยิ่งมีมากก็ยิ่งดี นี่แหละคือ ตัวธรรมะที่จะใช้ในการพัฒนามนุษย์

ความมีศีลธรรม มีศาสนา จนเป็นสัตว์มีศีลธรรม เป็นสัตว์ศาสนา นี่แหละเป็นธรรมส่วนเหตุ ประพฤติกันแล้ว ก็จะได้เกิดผล คือ มีสัตว์สันติภาพ สันติภาพเป็นธรรมะตัวผล หากมีธรรมะทั้งตัวเหตุและตัวผล ก็ทำให้มนุษย์เรามีความเป็นมนุษย์ที่ประกอบอยู่ด้วยมนุษยธรรมโดยสมบูรณ์

ทีนี้อยากจะขอให้มองให้เห็นต่อไปอีกว่า โดยที่แท้ในส่วนลึกนั้น เรื่องเศรษฐกิจก็เป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องสังคมก็เป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องการเมืองก็เป็นเรื่องศีลธรรม *เราประพฤติเศรษฐกิจ* ก็มุ่งหมายจะให้มนุษย์ได้รับประโยชน์ อยู่กันเป็นผาสุก ไม่ใช่เพื่อให้เกิดวิธีการสำหรับจะเอาเปรียบกัน ดังนั้น เศรษฐกิจที่ทำไปโดยถูกต้อง มันก็เป็น**ศีลธรรมในแขนงหนึ่ง** *เรื่องสังคม*ก็เหมือนกัน ถ้าประพฤติกระทำไปโดยถูกต้อง สังคมก็จะมีความสงบสุข ระบบการประพฤติในสังคมก็เป็น**ศีลธรรมในความหมายหนึ่ง** *เรื่องการเมือง*ก็อย่างเดียวกันอีก ถ้ามีการเมืองที่ถูกต้องตามที่ควรจะเป็น กล่าวคือ การเมืองที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมแล้ว **การเมืองนั้นๆ ก็เป็นศีลธรรม** แม้ที่สุดแต่การทำสงคราม ถ้ากระทำด้วยเหตุผล กระทำอย่างประกอบด้วยธรรม มีสิทธิในการที่จะป้องกันตัวแล้วทำสงคราม อย่างนี้เป็นต้น การทำสงครามนั้นก็ยังจัดว่าเป็นศีลธรรมได้ แม้จะไม่ใช่เรื่องสูงสุดเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน มันก็เป็น**ศีลธรรมอยู่ในความหมายหนึ่ง** ในระบบหนึ่ง ดังนั้น จึงไม่ต้องพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องสังคม และเรื่องการเมือง ที่ว่ามันจะไม่

เป็นศีลธรรม ถ้าเราจัดสิ่งทั้ง ๓ นี้เสียให้ถูกต้อง คือ เศรษฐกิจถูกต้อง สังคมถูกต้อง การเมืองถูกต้อง มันก็จะเกิดสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา และสัตว์สันติภาพมาทันที นี่แหละคือความเต็มของความเป็นมนุษย์ คือมนุษย์กลายเป็นสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา และสัตว์สันติภาพ

ทีนี้ก็จะดูพวกเราชาวไทยโดยเฉพาะจะไม่พูดถึงคนทั้งโลก ว่า การที่เราจะทำตนให้เป็นสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา สัตว์สันติภาพ ขึ้นมานี้ เป็นสิ่งที่น่าพิจารณา*ลักษณะเดิมแท้แห่งคนไทยเรา* อาตมาอยากจะพูดเป็นหัวข้อล่วงหน้าก่อนว่า **ขอให้เอกลักษณ์ไทยเดิมแท้กลับมาเท่านั้น สิ่งทั้ง ๓ ที่แท้ก็จะกลับมาจะเกิดขึ้น** เอกลักษณ์ไทยที่เดิมที่แท้กลับมาแล้ว ก็จะเกิดสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา และสัตว์สันติภาพ

ขอให้นึกดูให้ดี ๆ ว่า บรรพบุรุษของเราท่านมีเอกลักษณ์ไทยของท่านอย่างไร? ท่านมีเอกลักษณ์ในข้อที่ว่า มีการเป็นอยู่ในสังคมนี้ด้วยความรู้สึกว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น" *ระบบสังคมของท่าน*ก็ตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น" *ระบบการเมืองของท่าน*ก็ตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น" จนเป็นเหตุให้ยิ้มเสมอ ซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของไทยว่า "ยิ้มเสมอ" เหมือนกับในศาสนาของพระศรีอาริย์ คนมีหน้ายิ้มกันจนจำไม่ได้ว่าใคร

เป็นใคร เพราะว่ามันก็เหมือนกันหมด การที่ตระหนักในความเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั่นแหละทำให้เป็นรากฐานของความมีศีลธรรม ความมีระบบสังคมที่น่าชื่นใจ ความมีระบบการเมืองที่ปลอดภัย

ถ้าดูไปก็จะพบว่า บรรพบุรุษของเรามีความ *เชื่อตัวเอง เคารพตัวเอง บังคับตัวเอง* โดยหลักศีลธรรม การเป็นอย่างนี้มันครึคระนักหรืออย่างไร? ซึ่งคนสมัยนี้จะเหมาไปเสียว่ามันครึ-คระเป็นเต่าล้านปี ทั้งที่นี่แหละคือตัวศีลธรรม ที่เราจะต้องช่วยกันพยายามให้กลับมา เพื่อเป็นรากฐานของประชาธิปไตยอันแท้จริงและยืดยาว บรรพบุรุษไทยของเราไม่มีอบายมุขและไม่หลงใหลในส่วนเกิน ไม่มีปัญหาคอรัปชั่น ไม่มีปัญหายาเสพติด ไม่ต้องมีนายทุนที่ดูดทรัพย์หรือขูดรีด ปัญหาคอรัปชั่น ยาเสพติด การดูดทรัพย์ขูดรีดนี้ เพิ่งมีเมื่อสัตว์ทั้ง ๓ ได้ทำให้เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง คือ สัตว์เศรษฐกิจ สังคม และสัตว์การเมืองยุคหลังนี้เอง จึงทำให้เกิดอุปัทวะทั้ง ๓ ขึ้น ถ้าตั้งอยู่ตามระบบเดิม คือ มีความเป็นสัตว์ศีลธรรม เป็นสัตว์สังคม เป็นสัตว์สันติภาพแล้ว ปัญหาเหล่านี้มีไม่ได้ มันน่าละอายใจที่ว่า ยิ่งจัดการศึกษาให้โลกเจริญ โลกยิ่งเต็มไปด้วยคอรัปชั่นและปัญหายาเสพติด และเศรษฐกิจขูดรีดเป็นไปทั้งโลก

ฉะนั้น จึงขอให้เราพยายามเอาเอกลักษณ์ไทยที่เดิมและที่แท้กลับมา คนไทยก็จะเป็นสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา

และสัตว์สันติภาพ อย่าได้ไปหลงเรื่องลายไทย เพลงไทย รำไทย โขน ว่าเป็นเอกลักษณ์ไทยเลย ยังเลยไปถึงแมวไทย ปลากัดไทย ไก่ชนไทย ว่าเป็นเอกลักษณ์ไทยไปเลย นั่นมันเป็นเรื่องวัตถุมากเกินไป ไม่อาจจะช่วยแก้ปัญหาในทางมนุษยธรรม มีแต่จะเพิ่มความเป็นสัตว์ทั้ง ๓ คือ สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์การเมือง และสัตว์สังคม นี่... ถ้ามันมากเกินไปอีก จะกลายเป็นปัจจัยแห่งสิ่งที่บรรพบุรุษของเรารังเกียจกันนักหนาในข้อที่ว่า "ค่ำเช้าเผ้าสีซอ" เป็นต้น เรามามีเอกลักษณ์ที่ตรงตามพระพุทธประสงค์ ที่บรรพบุรุษของเราได้พยายามยึดถือกันมาเป็นหลักว่าเป็นเอกลักษณ์ไทยกันเถิด

ขออธิบายอีกสักนิดหนึ่งว่า เอกลักษณ์ไทยไม่ใช่เรือนทรงไทย หากแต่ว่าอ้ายร้านหม้อน้ำที่ตั้งอยู่หน้าบ้าน ม้าตักบาตรที่ตั้งอยู่หน้าบ้านปลูกฝังลงไปในดินเป็นการถาวรนั่นแหละเอกลักษณ์ไทย บ้านเรือนทรงไทยไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย แต่หม้อน้ำที่ตั้งให้คนกินตลอดเวลา ม้าตักบาตรปักฝังลงไปตายตัวในแผ่นดินตรงหน้าบ้านนั้น คือเอกลักษณ์ไทยที่บรรพบุรุษของเราได้กระทำกันมา บรรพบุรุษของเรา ถึงวันทำบุญ ไปวัดก็หาบไปเต็มหนัก เพราะว่าเอาไปเผื่อสุนัขด้วย ไม่ใช่เพื่อเอาไปทำบุญทำทานถวายพระอย่างเดียว ดังนี้ มันทำให้จิตใจเต็มไปด้วยเมตตา เต็มไปด้วยมนุษยธรรม เป็นการยึดหลักที่ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย กันทุกแง่ทุกมุม

ประเทศไทยเราเป็นประเทศพุทธบริษัท ซึ่งแปลว่า "ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน" เอกลักษณ์ไทยจะต้องตั้งรากฐานอยู่บนความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ที่ตรงตามพระพุทธประสงค์ ความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง ที่เต็มปรี่ไปด้วยความเห็นแก่ตัวนั้น ไม่มีลักษณะแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานเหลืออยู่เลย และคำว่า "ไทยๆ" นี้ แปลว่า "อิสระ" คือ อิสระจากกิเลส และความชั่วที่เป็นผลของกิเลส ถ้าเป็นทาสของกิเลสและความชั่วที่เป็นผลของกิเลสแล้ว ก็ไม่มีเอกลักษณ์ไทยเหลืออยู่แต่ประการใด เพราะฉะนั้น *การที่ลุ่มหลงไปทางที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง อย่างในยุคนี้นั้น ไม่มีเอกลักษณ์ไทย* เหลืออยู่แต่ประการใด แล้วจะเป็นไทยได้อย่างไร ? นี่กล่าวเฉพาะคนไทย

เมื่อพูดถึงความเป็นมนุษย์ทั่วไปทั้งโลก ก็มีลักษณะอย่างเดียวกันอีก คือว่า อย่าได้เป็นสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง ที่ตั้งรากฐานอยู่บนความเห็นแก่ตัว ไม่มีความเคารพตัว คือยอมให้กิเลสมามีอำนาจ ไม่มีความละอายในการประพฤติกระทำเช่นนั้น ไม่บังคับตัวให้อยู่ในร่องรอยของพระศาสนา ซึ่งทุกศาสนาก็สอนเหมือนกันหมด โดยเฉพาะในข้อที่ว่า "ทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน" เราต้องรับใช้พระเจ้า คือความถูกต้อง ไม่รับใช้กิเลส เดี๋ยวนี้ทั้งโลกเป็น *สัตว์เศรษฐกิจ* มากเกินไปจนรับใช้กิเลส เป็น *สัตว์สังคม* มากเกินไปจนรับใช้กิเลส เป็น *สัตว์การเมือง* มากเกินไป

จนเป็นทาสของกิเลส ขออย่าได้มัวแต่เป็นสัตว์ทั้ง ๓ นั้นอีกต่อไปเลย มาเป็นสัตว์ทั้ง ๓ อีกอย่างกันดีกว่า

สัตว์ทั้ง ๓ คือสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง ตามแบบที่ขึ้นสมองจนเป็นทาสของกิเลสไปทุกแง่ทุกมุมนั้นเปลี่ยนมาเป็นสัตว์ทั้ง ๓ นี้ คือ สัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา สัตว์สันติภาพ กันเถิด ยิ่งเป็นสัตว์ทั้ง ๓ นี้เท่าไร ก็ยิ่งเป็นมนุษย์เต็มที่มากขึ้นเท่านั้น ยิ่งเป็นสัตว์ทั้ง ๓ นั้นมากเท่าไร ก็ยิ่งไม่เป็นมนุษย์มากขึ้นเท่านั้น ก็ยิ่งจะสูญเสียความเป็นมนุษย์โดยสิ้นเชิง นี่แหละคือ **"ธรรมะในฐานะระบบพัฒนามนุษย์"** มนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาให้มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ คือ มีมนุษยธรรม

ธรรมะในฐานะระบบพัฒนามนุษย์นี้ ทำให้มนุษย์หมดปัญหาของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ยังมีแต่วิกฤตการณ์ถาวรอยู่เพียงใด มนุษย์ก็ยังมีปัญหาอยู่เพียงนั้น มีปัญหาหมายความว่ามีความทุกข์ทรมาน และเพิ่มพูนกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ทรมานมากยิ่งๆขึ้นไป ไม่เรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ที่พัฒนา กลับถอยหลังลงไปเป็นสัตว์ตามคำที่เราใช้เรียกกันมาแต่เดิม สัตว์เศรษฐกิจว่า"เอโคโนมิค แอนิมอล"(Economic Animal)สัตว์สังคมว่าโซเซียล แอนิมอล (Social Animal) สัตว์การเมืองว่า โพลิติค แอนิมอล (Politic Animal) ไพเราะหรือไม่ไพเราะ? น่าจะรู้สึกกันอย่างไร มันเป็นแอนิมอล (Animal) ชนิดที่ไม่มีทางที่จะเป็นมนุษย์ แต่ถ้ามันเป็นสัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา สัตว์สันติ

ภาพ นี่ไม่มีคำใช้มาก่อนอาตมาว่าเอาเอง แม้จะเรียกว่า "สัตว์" ในเบื้องต้น แต่มันคงเป็นสัตว์ไม่ได้ มันจะกลายเป็นมนุษย์ขึ้นมา มันเป็นสัตว์ในความหมายพิเศษ จะเป็นสัตว์โลกอย่างมนุษย์รู้สึกว่า "สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" คือ มันเป็นสัตว์ที่จะวิวัฒนาการสูงขึ้นมาถึงยอดสุดของสัตว์ สัตว์เดรัจฉานเป็นสัตว์ในระดับต่ำ มนุษย์เป็นสัตว์ในระดับสูง คือ เป็นมนุษย์ที่มีการพัฒนาถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะต้องอาศัยธรรมะแต่เพียงอย่างเดียว คือเป็นธรรมะในความหมายที่ ๓ ได้แก่ *หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติให้ถูกตรงตามกฎของธรรมชาติ* ที่มีอยู่ว่า *ประพฤติอย่างไรแล้วจึงจะมีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์นั้น*

เวลาสำหรับบรรยายก็หมดแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๙)

ธรรมะ ในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ไทย

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๒

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวในหัวข้อว่า **"ธรรมะในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ไทย"** คงจะมีผู้สงสัยว่า *ธรรมะไหนกันที่จะเป็นเอกลักษณ์ไทย อาตมาตอบว่าธรรมะที่เป็นหัวใจของทุก ๆ ศาสนา ได้แก่ธรรมะที่ว่า ความรักผู้อื่น*

ตอนนี้ต้องทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่า **ทุกศาสนามีหัวใจของการสั่งสอนอยู่ที่ให้รักผู้อื่น** อย่างในบางศาสนาจะว่า "รักเขาเหมือนกับที่พระเจ้ารักเรา" หรือจะพูดอย่างพุทธศาสนาก็ว่า

"รักเขายิ่งกว่าตัวเรา" เหมือนพระโพธิสัตว์รักผู้อื่นยิ่งกว่าตัว รวมความแล้วก็คือ *การรักผู้อื่น* เพราะว่าทุกศาสนาต้องการจะกำจัดความเห็นแก่ตัว คือ สอนให้รักผู้อื่น เมื่อรักผู้อื่นก็กำจัดความเห็นแก่ตัวอยู่โดยอัตโนมัติ

สำหรับพุทธบริษัทชาวไทยเรานั้น ได้รับการอบรมสั่งสอนมาตลอดเวลาว่า ให้ให้ทาน ให้รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนาอยู่เป็นนิจ

ขอให้สนใจคำว่า "เมตตาภาวนา" ให้เจริญเมตตาภาวนาอยู่เป็นนิจ ให้ทำจิตประกอบไปด้วยเมตตา รักใคร่ผู้อื่นสัตว์อื่น ถึงกับว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น : ให้ทาน ก็สงเคราะห์ผู้อื่นและรักผู้อื่น, รักษาศีล ก็เพื่อไม่กระทบกระทั่งผู้อื่น เพราะรักผู้อื่น, ยิ่งเมื่อมีความรักผู้อื่นอยู่แล้ว มันก็เป็นการปฏิบัติครบทุกหัวข้อหรือทุกแง่ทุกมุม มีความรักผู้อื่นอยู่เป็นนิจ จนเป็นนิสัยของคนไทยที่เรียกว่า ดินแดนคนยิ้ม เป็นเมืองแห่งคนยิ้ม ยิ้มเพราะเมตตารักใคร่ซึ่งกันและกัน จะเป็นแขกแปลกหน้ามา หรือเป็นคนกันเองบ้านเดียวกันก็ยิ้มเสมอ ไทยเรารับการอบรมมาอย่างนี้ จึงเกิดมีนิสัยยิ้มเสมอ

เราได้รับการศึกษาให้รักผู้อื่นจนเกิดเป็นธรรมเนียมขึ้นมาเองว่า ถ้าใครมีเงินเหลือใช้ก็สร้างวัด แม้สร้างวัดให้เด็ก ๆ เขาวิ่งเล่น มันก็เพื่อรักผู้อื่น ถ้ามีเงินเหลือใช้ก็ไปสร้าง

ศาลาเป็นทาน ให้การพักผ่อนแก่คนเดินทาง สมัยอาตมาเป็นเด็กยังเคยเห็นศาลาชนิดนี้ บางแห่งมีข้าวสารมีปลาแห้งมีอะไรไว้ครบถ้วน นี้เรียกว่าผู้ที่ร่ำรวยแล้วมีเงินเหลือก็สร้างวัด ไม่ได้เอามาบำรุงเพิ่มสถานอาบอบนวดหรือกิจกรรมอบายมุขอันใหญ่โตมโหฬารอย่างใดอย่างหนึ่ง นี่แหละคือนิสัยสันดานแห่งความรักผู้อื่นของคนไทยเรา เดี๋ยวนี้เราก็ยอมรับผู้ลี้ภัยสงครามหรือภัยการเมืองเอาไว้เกือบจะเต็มบ้านเต็มเมือง ทำไปได้ก็ได้อาศัยที่ว่าเรามีนิสัยรักผู้อื่น ผ่อนผันแก่ผู้อื่น เสียสละแก่ผู้อื่น คนร่ำรวยก็อยู่อย่างเป็นเพื่อนกับคนยากจน ที่เรียกว่าพ่อเลี้ยง

มีคำเรียกที่ว่า "พ่อเลี้ยง" ถ้าเป็นความหมายที่ถูกต้องบริสุทธิ์แล้วก็ไม่ใช่นายทุนกระดาษซับ *นายทุนกระดาษซับ* กับ *พ่อเลี้ยง* นี้จะต้องต่างกันอย่างตรงกันข้าม อันหนึ่งเป็นมิตรกับคนจน อันหนึ่งไม่มีทางที่จะเป็นมิตรกับคนจน เพราะว่าไม่ได้รักผู้อื่น

ขอให้สนใจความที่คนไทยเรามีความรักผู้อื่น อยู่ในสายเลือด เพราะมีพระพุทธศาสนาอยู่ในสายเลือด เพราะมีธรรมะอยู่ในพระพุทธศาสนาที่ตระหนักว่าให้รักผู้อื่น มีการรักผู้อื่นเป็นรากฐานของศีลธรรมทั้งปวง อาตมาขอร้องให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณากันโดยละเอียดสักหน่อย อย่าเห็นเป็นเรื่องไร้สาระ คือ *มีเพียง "รักผู้อื่น" คำเดียวเท่านั้นแหละพอ มันพอไปทุกอย่างทุกประการ ในการที่จะแก้ปัญหา อันเกี่ยวแก่สันติสุขและ*

สันติภาพของคนเรา : รักผู้อื่นคำเดียวมันก็ทำให้มีศีล ๕ บริสุทธิ์ เมื่อรักผู้อื่นแล้วจะไปฆ่า ไปทำอันตรายเขาได้อย่างไร มันทำไม่ได้ ศีลข้อที่ ๑ ก็สมบูรณ์ เมื่อรักผู้อื่นแล้วจะไปขโมยหลอกลวงยักยอกเขาได้อย่างไร ศีลข้อ ๒ ก็สมบูรณ์ เมื่อรักผู้อื่นแล้วจะไปประพฤติผิดในกาม ล่วงละเมิดของรักของใคร่ของผู้อื่นเขาได้อย่างไร มันก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ ศีลข้อ ๓ ก็สมบูรณ์ เมื่อรักผู้อื่นแล้วก็ไปโกหกหลอกลวงเขาไม่ได้ ศีลข้อ ๔ ก็สมบูรณ์ เมื่อรักผู้อื่นแล้วก็ไปดื่มไปกินของเมาที่เป็นที่ตั้งแห่งการประทุษร้ายผู้อื่น ก็เลิกกินของเมา ศีลข้อ ๕ บริสุทธิ์บริบูรณ์เต็มตามที่ปรารถนา เดี๋ยวนี้รักษาศีล ๕ กันเท่าไร ๆ ศีล ๕ มันก็ไม่บริบูรณ์ ไม่เกิดขึ้นได้ด้วยซ้ำไป เพราะมันไม่มีการรักผู้อื่นเป็นต้นทุน

ขอให้นึกถึงคำว่า "รักผู้อื่น" เป็นศีลข้อเดียว แล้วมันก็ทำให้ศีล ๕ ข้อ ๑๐ ข้อ หรือกี่ร้อยข้อบริบูรณ์ได้ ลองคิดดู

๑. เมื่อรักผู้อื่นแล้วก็จะมีส่วนเกินไว้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ใช้เกินกินเกิน นี่เป็นเหตุให้มีส่วนเกินสำหรับจะช่วยเหลือผู้อื่น เดี๋ยวนี้เราเกือบจะไม่มีใครที่นึกถึงผู้อื่นเลย ไม่เตรียมส่วนเกินไว้สำหรับช่วยเหลือผู้อื่น

๒. เมื่อรักผู้อื่นแล้วก็ทำคอร์รัปชั่นไม่ได้ การทำคอร์รัปชั่นนี้ ต้องเป็นการเสียหายแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

๓. รักผู้อื่นแล้วก็เป็นอันธพาลไม่ได้ อันธพาลเต็มไปทั่วบ้านทั่วเมือง กลางวันแสก ๆ ในนครหลวงก็ยังมีอันธพาล

ทารุณโหดร้ายเหลือประมาณอย่างน่าขยะแขยง นี่ก็เพราะว่ามันไม่มีความรู้สึกรักผู้อื่น ไม่เคยรักเพื่อนมนุษย์เลย

๔. เมื่อรักผู้อื่นแล้วมันก็ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวทีสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง เดี๋ยวนี้ไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกันและกันเลย เพราะมันไม่เคยรักใคร

๕. เมื่อรักคนอื่นแล้ว ก็พร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถึงกิจกรรมอันเป็นประโยชน์อย่างที่สุดแก่มนุษย์ เช่นเดี๋ยวนี้มีกิจกรรมสหกรณ์มันเป็นไปไม่ได้ เพราะไม่มีใครรักใคร พร้อมที่จะเป็นสหโกงอยู่ตลอดเวลา

ขอให้ดูให้กว้างออกไปจะพบว่า พวกเรานี้ขาดสันติภาพ ทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม นี่ก็เพราะว่าขาดความรักผู้อื่นเพียงข้อเดียวเท่านั้น ถ้ารักผู้อื่นแล้วก็ทำสันติสุขให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและเป็นส่วนรวม เดี๋ยวนี้เต็มไปด้วยการทะเลาะวิวาท เป็นวิกฤตการณ์ถาวรในโลก องค์การสหประชาชาติก็ไม่ประสบความสำเร็จในอุดมคติ องค์การสหประชาชาติไม่มีเวลาทำให้ใครรักกันได้ เพราะว่าองค์การสหประชาชาติเองติดธุระแต่จะปรองดองเกลี้ยกล่อมการทะเลาะวิวาทให้คืนดีกัน แล้วก็ทำไปได้อย่างกับจับปูใส่กระด้ง คือมันไม่มีที่สิ้นสุด เพราะพื้นฐานของมนุษย์มันขาดความรักผู้อื่น

ถ้าแต่ละชาติแต่ละประเทศ มีความรักผู้อื่น ตามเจตนารมณ์แห่งศาสนาของตนๆแล้ว องค์การสหประชาชาติไม่ต้องมีก็ได้ เพราะไม่มีใครเบียดเบียนใคร กิจกรรมอย่างอื่นขององค์การสหประชาชาติที่ยังเป็นไปไม่ได้ ก็เพราะมูลเหตุอันเดียวกัน คือขาดความรักผู้อื่น กล่าวคือความรักสากลในหมู่มนุษย์นั่นเอง

ทีนี้ เรามาพิจารณากันดูถึงเอกลักษณ์ไทย หรือความเป็นไทยกันบ้าง *คำว่า "ไทย"* แปลว่า "อิสระ" มีความเป็นอิสระ *คำว่า "ธรรม"* มันก็หมายถึงความเป็นอิสระ ความถูกต้อง ความดี ความจริง ความยุติธรรม หรือความเป็นธรรม หมายถึงการเป็นอิสระจากกิเลส คำว่า "ไทย" กับคำว่า "ธรรม" มีความหมายหรือใจความสำคัญตรงกันที่ว่าเป็นอิสระ เพราะฉะนั้น ธรรมะจึงเป็นเอกลักษณ์ของไทย ไทยเป็นอิสระจากกิเลส คือความเห็นแก่ตัว ถ้าไทยตกอยู่ใต้ความเห็นแก่ตัวก็ไม่ใช่ไทย เพราะไม่เป็นอิสระ คำว่าไทยต้องเป็นอิสระ อิสระจากความเลว ความชั่ว จากกิเลส จากความเห็นแก่ตัว ดังนั้น คนไทยจึงอาจรักผู้อื่น สามารถรักผู้อื่น และได้รักผู้อื่น คือรักซึ่งกันและกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์ไทย คือยิ้มเสมอ *รวมความว่า "รักผู้อื่น" คือเอกลักษณ์ไทย*

เราอย่าไปเอาอะไรบางอย่าง ที่ไม่ใช่เอกลักษณ์ของไทยมาเป็นเอกลักษณ์ไทย ต้องขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า บ้านเรือนทรงไทยไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย แต่ร้านหม้อน้ำตั้งให้คนกิน

หน้าบ้าน ม้าตักบาตรถาวรปักแน่นอยู่ในแผ่นดิน *นั่นแหละคือเอกลักษณ์ไทย เป็นสัญญลักษณ์ของการรักผู้อื่น* เครื่องลายไทยและศิลปไทย เพลงไทย ดนตรีไทย อะไร ๆ ต่าง ๆ ก็ไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย เพราะมันยังไม่แสดงลักษณะของการรักผู้อื่น รำไทย เช่น โขน ไปพิจารณาดูที่โขน หน้าตาอย่างตัวโขน ตัวเอกของโขน เช่นทศกัณฐ์ยังงี้ มันจะรักใครได้ และมันจะอยู่ในลักษณะที่ใครจะรักหรือน่ารักสำหรับใคร เพราะฉะนั้นเราก็ต้องเพ่งเล็งถึง *เอกลักษณ์ไทย คือความเป็นอิสระจากกิเลส ที่เป็นเหตุให้ไม่รักกัน* คือความเห็นแก่ตัวนั่นแหละมันทำให้ไม่รักกัน ถ้าไม่เห็นแก่ตัวมันก็รักกัน

ดูกันง่าย ๆ ง่ายที่สุด แม้แต่ว่าให้ลูกกินนมกระป๋องนี่ไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย เอกลักษณ์ไทยลูกมันต้องกินนมแม่อย่างนี้ แม่มันเห็นแม้แก่อะไรก็ไม่รู้ มันไม่อยากให้ลูกกินนม ต้องให้กินนมกระป๋อง เด็ก ๆ มันก็เลยไปรักกระป๋อง มันไม่รักหัวอกแม่ มันอาจจะรักกระป๋องนมหรือขวดดูดนม ไม่เคยรักหัวอกแม่ แล้วปัญหามันเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง ก็ขอให้คิดดูให้ดี

เกี่ยวกับความรัก นี่จะ *ต้องมองกันให้ถึงที่สุดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ารักผู้อื่นก็หมดความเห็นแก่ตัว* มันรักผู้อื่นถึงที่สุดได้โดยอัตโนมัติ เมื่อหมดความเห็นแก่ตัว หรือเมื่อหมดความเห็นแก่ตัว ความรักผู้อื่นก็จะเกิดขึ้น ถึงที่สุดได้โดยอัตโนมัติ ความรักผู้อื่นมันขึ้นอยู่กับการทำลายความเห็นแก่ตัวนี้ หมดความเห็นแก่ตัวอย่างนี้ หมดตัวนั่นแหละคือรักผู้อื่น พระ

เมตตาคุณของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระเมตตาคุณชนิดที่ไม่มีตัวตน ของบุคคลผู้ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวตน เมื่อหมดความยึดมั่นถือตัวถือตน จึงจะรักผู้อื่นถึงที่สุด พระเมตตาของพระองค์จึงเป็นอย่างอนัตตา คือไม่มีตัวตน สำหรับจะยึดถือหรือสำหรับจะเห็นแก่ตน เมื่อเรามาพิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า อ้ายความเห็นแก่ตนนี้เป็นศัตรูของมนุษย์นั่นเอง

อาตมาอยากจะขอย้ำถึงสัตว์ ๓ ชนิดที่เอ่ยถึงมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อนอีกทีหนึ่งว่า สัตว์ ๓ ชนิดนั้น ชนิดไหนมันมีเอกลักษณ์ไทย?

สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์สังคม สัตว์การเมือง นี่มีเอกลักษณ์ไทยไหม?

สัตว์ศีลธรรม สัตว์ศาสนา สัตว์สันติภาพ ๓ ตัวนี้มีเอกลักษณ์ไทยไหม?

มีอยู่เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๓ ตัว ชุดไหนมีเอกลักษณ์ไทย ทำไมต้องเรียกว่า*สัตว์เศรษฐกิจ?* เพราะมันเห็นแก่ประโยชน์ตัวมากเกินไป ทำไมเรียกว่า*สัตว์สังคม?* เพราะมันเห็นแก่ความหรูหราเด่นในสังคมมากเกินไป ทำไมจึงเรียก*สัตว์การเมือง?* เพราะมันใช้วิธีการเล่ห์เหลี่ยมในการกอบโกยมากเกินไป อย่างนี้มันไม่เป็นเอกลักษณ์ไทยได้ เพราะเอกลักษณ์ไทยต้องชนะความเห็นแก่ตัว ต้องเห็นแก่ผู้อื่น

เราจะพูดกันในแง่การเมืองกันบ้างว่า **ประชาธิปไตยที่ถือตัวใครตัวมัน นั่นไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย** เอาไปเสียให้พ้น ยังจะอ้างสิทธิไม่ได้ว่าเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ถ้าเป็นของเสมอกันมันก็ไม่ใช่สำหรับตัวใครตัวมัน แต่สำหรับจะมาเป็นตัวตนแห่งความรักซึ่งกันและกัน การแบ่งพรรคเพื่อแก่งแย่งกันไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย การแบ่งพรรคอะไร ชนิดไหนที่เพื่อแก่งแย่งกันก็ไม่ใช่เอกลักษณ์ไทย **การรักผู้อื่น ถ้าให้รู้จักปรองดองในการดำเนินงานของหมู่คณะนั่นแหละเป็นเอกลักษณ์ไทย**

โลกกำลังมีการศึกษาผิดพลาดที่ทำให้เกิดประชาธิปไตยชนิดตัวใครตัวมัน แทนที่จะมีความรักอย่างสากล ดูกันในแง่ของธรรมชาติบ้างก็ได้ว่า เรามีสัญชาตญาณแห่งการอยู่กันเป็นหมู่ ท่านที่ได้ศึกษาชีววิทยาเกี่ยวกับสัญชาตญาณของสัตว์แล้วก็ได้รับการอธิบายชี้แจงมาอย่างชัดแจ้งแล้วว่า สัตว์นี้มีสัญชาตญาณแห่งการอยู่กันเป็นหมู่ ไม่ยกเว้นแม้แต่สัตว์มนุษย์ สัตว์ก็ยังมีความจำเป็นที่ต้องอยู่กันเป็นหมู่จนติดเป็นนิสัย นี้เป็นสัญชาตญาณ เพราะฉะนั้นเราจะต้องมีความรักกันในระหว่างหมู่ เช่น เรามีหน้าที่ที่จะต้องอยู่ร่วมกันโดยสันติ เพราะว่าเรามีสัญชาตญาณแห่งการอยู่กันเป็นหมู่ เพราะฉะนั้น *เราจึงมีหน้าที่ที่จะต้องอยู่ร่วมกันโดยสันติ* อยู่ในแง่ของธรรมชาติที่มันบังคับไว้อย่างเฉียบขาดว่าเราต้องรักผู้อื่น ให้ถือว่าความ*รักผู้อื่น*

เป็นธรรมะสูงสุดสำหรับมนุษย์ยิ่งกว่าคำว่า *ไม่เบียดเบียนกัน* เสียอีก

เราเคยได้ยินแต่คำว่า "อหิงสา" ความไม่เบียดเบียนนี้เป็นธรรมะสูงสุดสำหรับมนุษย์ อาตมาบอกว่า สู้ความรักผู้อื่นไม่ได้ **ความรักผู้อื่นเป็นธรรมะสูงสุดสำหรับมนุษย์** สูงยิ่งไปกว่าอหิงสาเสียอีก เพราะ *คำว่าอหิงสา* ซึ่งแปลว่าไม่เบียดเบียนนั้น มันก็ไม่แน่ว่าจะช่วยผู้อื่นหรือไม่ เพียงแต่ไม่เบียดเบียนก็แล้วกัน แต่ถ้าพูดว่า *รักผู้อื่น* แล้ว มันก็ต้องช่วยผู้อื่น รักผู้อื่น จึงดีกว่าเพียงแต่ว่าไม่เบียดเบียน ขอให้มองให้เห็นแจ้งและยอมรับว่าธรรมสูงสุดสำหรับมนุษย์นั้นคือความรักผู้อื่น มาฝึกฝนบทเรียนรักผู้อื่นกันเดี๋ยวนี้เถิด *ตามหลักของพระพุทธศาสนามีอยู่เป็นแบบฉบับเป็นหลักอยู่ทีเดียว เรียกว่าเมตตาอัปปมัญญา*

ท่านทั้งหลายลองมาสำรวมจิตใจสงบเงียบเพ่งไปทางทิศ *เบื้องหน้า* ว่า ไม่มีสัตว์ใดผู้ใดเป็นเวรเป็นภัยกับเรา มีแต่ความเป็นมิตร เขาก็รักเราด้วยจิตด้วยใจ แล้วก็ส่งจิตเพ่งไปทาง *เบื้องหลัง* ทิศเบื้องหลังไม่มีสัตว์ใดผู้ใดเป็นเวรเป็นภัยกับเรา มีแต่ผู้ที่เรารักอย่างสุดชีวิตจิตใจ, แล้วก็ส่งจิตเพ่งไป *เบื้องซ้าย* ทางทิศเหนือ เพราะไม่มีสัตว์ใดผู้ใดเป็นเวรเป็นภัย มีแต่ผู้ที่เรารักกันอย่างชีวิตจิตใจ แล้วก็ส่งจิตแผ่ไปทางทิศใต้ทาง *เบื้องขวา* เพราะไม่มีสัตว์ใดผู้ใดเป็นเวรเป็นภัย มีแต่ผู้ที่รักใคร่กันอย่างชีวิตจิตใจ แล้วก็ส่งจิตไป *เบื้องบน* เพราะไม่มีสัตว์ใดผู้

ใดเป็นเวรเป็นภัยแก่เรา มีแต่ผู้ที่เรารักอย่างสุดชีวิตจิตใจ แล้วก็เพ่งลงไปใน *เบื้องต่ำ* เพราะไม่มีเวรภัยกับใคร มีแต่ผู้ที่เรารักอย่างเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ทิศไหนที่มีใครเป็นผู้ระแวงระหองระแหงเกลียดชังอะไรกันอยู่ ก็เพ่งจิตส่งไปทางทิศนั้นให้มาก ๆ เป็นพิเศษกว่าทิศอื่น นี่แหละเรียกว่าบทเรียนสำหรับฝึกในการรักผู้อื่น เรามาฝึกกันดูเดี๋ยวนี้ ก็จะได้ชื่อว่ามีเอกลักษณ์ไทยถึงที่สุด *นั่งแผ่เมตตาไปรอบด้านด้วยความรักผู้อื่นไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณนี่แหละเอกลักษณ์ไทย* คือ ความรักผู้อื่น ธรรมะในฐานะเป็นเอกลักษณ์ไทยคือธรรมะข้อที่ว่า "ความรักผู้อื่น" ซึ่งเป็นหัวใจของศาสนาทุกศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้ว

คำว่า "รักผู้อื่น" นี้ เป็นธรรมะในความหมายที่ ๓ ของธรรม ๔ ความหมายที่พูดกันมาเรื่อย ๆ

ธรรมะที่ ๑ คือ ตัวธรรมชาติ

ธรรมะที่ ๒ คือ กฎของธรรมชาติ

ธรรมะที่ ๓ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ

ธรรมะที่ ๔ คือ ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ

ความรักผู้อื่น นี้คือธรรมะในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ที่มนุษย์หรือสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายจะต้องประพฤติให้ถูกตามกฎของธรรมชาติ การรักผู้อื่นคือเป็นการทำให้ตรงตามกฎของธรรมชาติที่มีไว้สำหรับมนุษย์โดยเฉียบขาด ทุกคนก็ต้องการ

สันติภาพ ไม่ว่าใครก็ต้องการสันติภาพ แม้แต่คอมมิวนิสต์เขาก็ตะโกนว่าต้องการสันติภาพ จะจัดโลกให้มีสันติภาพ ใครก็ต้องการสันติภาพ ทั้งส่วนตัวและส่วนผู้อื่น

เราจะมาจัดโลกให้มีสันติภาพกันอย่างไร ? ตามวิธีของพุทธบริษัท ก็คือ ปลูกฝังความรักผู้อื่นให้อยู่กันได้โดยไม่มีความแตกแยก แม้จะเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันอย่างไร ก็ต้องให้อยู่กันได้ รักผู้อื่นหมายความว่า มันจะรักกันและกันจนกลายเป็นคนคนเดียวกันไป แม้จะสูงต่ำกันอย่างไรมันก็อยู่ด้วยกันได้ ตะไคร่น้ำเขียว ๆ ตามโคนต้นไม้ก็อยู่กันได้กับต้นไม้ยักษ์สูงเทียมเมฆ ท่านลองคิดดูว่า ต้นไม้ยักษ์สูงเทียมเมฆก็อยู่ร่วมกันได้แบบสหกรณ์กับตะไคร่น้ำเขียว ๆ ตาม เปลือกของมัน ตามโคน ตามราก นี่คือความรักที่ถูกต้องตามความหมายของคำว่า "ความรัก" ซึ่งเป็นตัวเหตุปัจจัยสำหรับจะอยู่ด้วยกันและกันได้ นับวันจะกลายเป็นคนเดียวกัน

เราไม่มีเวลาทะเลาะกันอีกแล้ว เราต้องมารักกันเดี๋ยวนี้ เพื่อความเป็นมนุษย์จะได้มีสมบูรณ์ เราจงเกิดมาให้เป็นมนุษย์ และได้พบกับพระพุทธศาสนากันเถิด อย่าเกิดมาเป็นเพียงคนที่ไม่รู้จักรักผู้อื่น เอกลักษณ์ไทยคือการรักผู้อื่น เพราะมันเป็นไทยเป็นอิสระจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว ถ้ายังเป็นทาสเพราะความเห็นแก่ตัวแล้วก็เป็นไทยไปไม่ได้

ขอท่านที่รักความเป็นไทย อยากจะเรียกตัวเองว่าเป็นไทย จงทำตนให้เป็นไทยด้วยการกำจัดความเห็นแก่ตัว แล้วก็

สรุปอย่างสั้นที่สุดว่า จงเกิดมาเป็นมนุษย์ที่ได้พบคำสั่งสอนของศาสนาทุกศาสนา คือ "รักผู้อื่น" อย่าได้เกิดมาเป็นแต่เพียงคนที่มีแต่ความเห็นแก่ตนไม่รู้จักรักผู้อื่น อย่าถือเอาสิ่งใดเป็นเอกลักษณ์ไทย จงเพ่งเล็ง *จุดเดียวนี้* เถิดว่า *เอกลักษณ์ไทยย่อมแสดงถึงลักษณะแห่งความรักผู้อื่น* ถ้าปราศจากวี่แววนิมิตของความรักผู้อื่นแล้วไม่มีความเป็นเอกลักษณ์ไทย เพราะมันเป็นขี้ข้ามันเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ขอให้พุทธบริษัทชาวไทยเราทั้งหลายจงมีเอกลักษณ์ไทย เพื่อความเป็นไทยของตน สมแก่ความเป็นพุทธบริษัทไทยจงทุก ๆ คน

เวลาสำหรับบรรยายหมดลงแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาพิเศษ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

(ถ่ายทอดทุกสถานี ครั้งที่ ๑๐)

ธรรมะ ในฐานะที่เป็นตัวแท้ของศาสนา

พุทธทาสภิกขุ

สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

แสดงออกอากาศ วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๒๒

เวลา ๐๘.๐๐ – ๐๘.๓๐ น.

ท่านสาธุชนที่มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "*ธรรมะในฐานะที่เป็นตัวแท้ของศาสนา*" คงจะมีหลายท่านมีความฉงนว่าอะไรเป็นตัวแท้ของศาสนา ทำไมต้องมีตัวแท้ของศาสนา? นั่นแหละคือปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้เพียงพอ และจะได้ทำความเข้าใจกันในวันนี้

ตัวแท้ของศาสนาอยู่ที่ไหน? จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ตัวแท้ของศาสนามิได้อยู่ที่ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล หรือแม้แต่ศาสนธรรมที่ชอบเรียกกัน สิ่งเหล่านั้นเป็นอุปกรณ์สร้าง เป็นที่ตั้งที่อาศัย เป็นผู้ดำเนินงาน หรือเป็นระเบียบงานที่จะต้องดำเนินบ้าง จนกว่าจะเกิดผลเป็น *ตัวแท้* ของสิ่งที่เรียกว่า "ศาสนา" ขึ้นมา

ศาสนวัตถุ วัตถุศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา วัตถุที่เป็นสัญญลักษณ์ของพระศาสนา กระทั่งสถานที่ที่เกี่ยวกับศาสนาเหล่านี้ก็ยังไม่ใช่ตัวแท้ของศาสนา *เป็นเพียงที่ตั้งที่อาศัย* อันประกอบเป็นส่วนภายนอก วัตถุศักดิ์สิทธิ์ เช่นพระเครื่องที่แขวนคอเป็นต้น ก็ยังไม่ใช่ตัวแท้ของศาสนา แต่อาจจะ*ใช้เป็นอุปกรณ์* สำหรับเข้าถึงตัวแท้ของศาสนาก็ได้

สำหรับศาสนพิธี ศาสนกิจ นี่มันก็เป็นเรื่องของพิธี เรื่องของกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ศาสนาตัวแท้อยู่ที่ตรงไหนก็จะต้องคอยดูกันต่อไป

ที่เรียกกันว่า "*ศาสนบุคคล*" บุคคลที่เกี่ยวกับศาสนา มีพระผู้ปฏิบัติ มีเจ้าหน้าที่ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับศาสนา แม้แต่คนเฝ้าวัดเฝ้าศาลามันก็ยังรวมอยู่ใน "ศาสนบุคคล" ไม่ใช่ตัวแท้ของศาสนา

แม้แต่ *ศาสนธรรม* ที่เป็นตัวหลักวิชา หรือเป็นรูปของการปฏิบัติที่ปฏิบัติอยู่ นี่ก็เป็นเรื่องวิชา เป็นเรื่องการปฏิบัติเพื่อให้ลุถึงตัวแท้ของศาสนา

ทีนี้ตัวแท้ของศาสนาอยู่ที่ไหน ? จะเอาอะไรเป็นหัวใจ ของศาสนา หรือเป็นจุดศูนย์กลาง (Nucleus) ของสิ่งที่เรียกว่า "ศาสนา"? ข้อนี้จำเป็นต้องดูให้ลึกเข้าไปเป็นชั้น ๆ เพื่อให้เข้าถึงหัวใจหรือตัวแท้ของศาสนา

อาตมาอยากจะกล่าวบทนิยามให้เป็นที่ทราบกันเสียก่อนว่า *"ตัวความถูกต้องที่มีอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่ประพฤติปฏิบัติพระศาสนาทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของมัน"* โปรดสังเกตว่า อาตมาระบุไปยัง *ตัวความถูกต้อง* ที่มีอยู่ที่ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นแก่ชีวิตซึ่งได้ประพฤติปฏิบัติพระศาสนา ได้มีความถูกต้องอันสืบเนื่องกันไปทุกๆ ขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ

ทีนี้ปัญหาก็จะเกิดขึ้นมาว่า อะไรคือความถูกต้อง? ความถูกต้องในที่นี้ถือตามหลักของพระศาสนา หรือพระพุทธ-ศาสนาโดยตรง ไม่ใช่ความถูกต้องตามหลักปรัชญา หรือหลักตรรกวิทยา ซึ่งฝากไว้กับเหตุผลแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ เดี๋ยวนี้เราจะเอาตัว *ความถูกต้องที่ปรากฏอยู่แก่ชีวิตจิตใจ ที่มีการประพฤติปฏิบัติพระศาสนามาเป็นอย่างดีแล้ว*

จำเป็นจะต้องขอทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า "ธรรม" หรือ "ธรรมะ" อีกครั้งหนึ่ง เพราะว่า *ตัวความถูกต้อง*นี้เป็น *ตัวธรรมะ* ซึ่งมีความหมายอยู่ถึง ๔ ประการ

ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติ

ธรรมะ คือ ตัวกฎของธรรมชาติ

ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ
ธรรมะ คือตัวผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ถูกต้อง
ตามกฎของธรรมชาติ

เดี๋ยวนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้วว่า มี *การปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ* ก็เกิดธรรมในความหมายที่ ๔ คือ "*ผลแห่งการปฏิบัติตามหน้าที่*" ในที่นี้หมายถึงความถูกต้องที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติหน้าที่ ความถูกต้องนั้นปรากฏอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่เคยโง่ เคยหลง เคยเลว เคยระทมทุกข์ต่าง ๆ มา มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ตรงกันข้าม เพราะมันมีตัวความถูกต้อง

คำว่า "ถูกต้อง" ตามหลักของพระพุทธศาสนา นั้น *หมายถึง* ลักษณะที่ไม่ทำให้เกิดปัญหาแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น; ถูกต้องต่อการที่จะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา ทั้งแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น เมื่อมีการพิสูจน์ความมีประโยชน์เป็นอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า "ความถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา" ไม่ต้องใช้หลักปรัชญา หลักตรรกวิทยาใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้ามันไม่เกิดความทุกข์ขึ้นแก่ตัวผู้นั้น และไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นแก่ผู้อื่นที่เนื่องกันละก็เรียกว่า "ความถูกต้อง"

ถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา กามสุขัลลิกานุโยค อัตตกิลมถานุโยค อันเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา คือ *ไม่มาก ไม่เกิน ไม่เอียง* ไปทางกามสุขัลลิกานุโยค ไม่เอียงไป

ทางอัตตกิลมถานุโยค คือ ไม่เปียกแฉะ แล้วก็ไม่ไหม้เกรียม นี้คือความหมายของมัชฌิมาปฏิปทา

หรือ ถูกต้องตามกฎของปฏิจจสมุปบาท ซึ่งหมายถึง การ*ขจัดเสียได้ หรือป้องกันเสียได้* ซึ่งกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่จะทำให้เกิดทุกข์ จึงเกิดทุกข์ไม่ได้แก่ตัวผู้นั้น แล้วก็ไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์แก่บุคคลอื่นได้ นี่จึงจะเรียกว่า "ความถูกต้อง" ความถูกต้องชนิดนี้เป็นที่ยอมรับของผู้มีปัญญาหรือวิญญูชน คือผู้มีความรู้อันแท้จริง ยกเว้นอันธพาลซึ่งก็มีความถูกต้องเป็นอย่างอื่น ความถูกต้องในที่นี้เป็นของบัณฑิต ของวิญญูชน ของผู้มีปัญญา นี่คือบทนิยามที่เอาความถูกต้องเป็นอย่างอื่น ความถูกต้องในที่นี้ เป็นของบัณฑิต ของวิญญูชน ของผู้มีปัญญา นี่คือบทนิยามที่เอาความถูกต้องเป็นหลักของพระพุทธศาสนา

เดี๋ยวนี้เรามีความถูกต้องชนิดนี้อยู่ที่ตัวชีวิตของผู้ประพฤติปฏิบัติ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงจากปุถุชนคนไม่รู้ มาเป็นอริยชนคนที่รู้ และมีความประเสริฐ ในตัวความเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีความถูกต้อง ถ้าไม่มีความถูกต้องมันก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงจากความผิดพลาด หรือมันเปลี่ยนไปในทางที่ไม่มีประโยชน์อะไร มันต้องมีความถูกต้องอยู่ในตัวการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นไปในทางที่จะมีประโยชน์ ถ้าพูดตรงๆก็ว่า คนนั้นมันเปลี่ยนแปลง ชีวิตจิตใจนั้นมันเปลี่ยนแปลง ในตัวความเปลี่ยนแปลงมีความถูกต้องของพระ-

ธรรมที่เป็นผลของการปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ *ถ้าจะหาความถูกต้องก็ต้องหาที่ชีวิตจิตใจ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างถูกต้อง*

ความถูกต้องนี้มีทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ หมายความว่า เกิดมาเป็นเด็ก แล้วก็เป็นวัยรุ่น แล้วก็เป็นหนุ่มสาว แล้วก็เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนเฒ่าคนแก่ จนกระทั่งจะเน่าเข้าโลงไปในที่สุด ทุกตอนต้องมีความถูกต้อง นี้เรียกว่าถูกต้องทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของชีวิต ขอให้สนใจ ให้รู้จักความถูกต้อง ดังที่กล่าวนี้ก็พอจะพบตัวแท้ของสิ่งที่เรียกว่า "พระศาสนา" **ตัวแท้ของพระศาสนามิได้อยู่ภายนอกของบุคคล** พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า *โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ทางของความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติว่ามีอยู่ในร่างกายยาววาหนึ่งที่ยังเป็นๆ"* มันต้องเป็นชีวิตที่กำลังเป็นมีความเป็นไปเปลี่ยนแปลงได้เพราะการปฏิบัติธรรม ในตัวการปฏิบัติธรรม ในตัวความเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีความถูกต้อง

เมื่อพบ *ตัวความถูกต้อง* นั้นแล้วก็จะพบ *ตัวแท้ของพระศาสนา* มิได้อยู่ที่ศาสนวัตถุ มิได้อยู่ที่ศาสนพิธี มิได้อยู่ที่ศาสนบุคคล และมิได้อยู่ที่แม้แต่ศาสนธรรมที่เป็นเพียงหลักวิชาหรือระบอบการปฏิบัติที่กำลังปฏิบัติอยู่ แต่ยังมิได้รับผลของการปฏิบัติ ก็ยังไม่ถึงตัวแท้หรือหัวใจของพระศาสนา ซึ่งหมายถึง *แก่นของพระศาสนา* อย่างที่สมเด็จพระบรมศาสดาท่านก็เคยตรัสเรียก ซึ่งเราจะได้ดูกันต่อไป

ทีนี้จะขอร้องให้ตั้งข้อสังเกต มีวิธีการที่จะสังเกตว่าเมื่อไรเรามีตัวแท้แห่งพระศาสนา? หรือว่าเราจะประเมินกันได้อย่างไร? เรื่องทางจิตใจนี้มันประเมินผลไปโดยวิธีอื่น ไม่ใช่ประเมินผลอย่างเดียวกับเรื่องทางวัตถุ แต่ก็มีทางที่จะประเมินผลได้ โดยบุคคลนั้นเองเป็นผู้ประเมิน เพราะมันต้องประเมินจากความรู้สึกที่อยู่ในภายใน ผลที่จะประเมินได้เพื่อเป็นที่สังเกตเมื่อมีตัวแท้แห่งพระศาสนานั้น อาตมาอยากจะจำกัดความให้สั้นที่สุด ให้ง่ายที่สุด สำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษา

ทางที่หนึ่ง คือ *จิตเป็นอิสระ* นี่ผลที่จะสังเกตกันก่อนสิ่งอื่นทั้งหมดก็คือจิตเป็นอิสระ และ**อีกทางหนึ่ง** ก็คือ *เกิดความรักผู้อื่น*

สำหรับจิตเป็นอิสระนั้น เดี๋ยวนี้จิตเป็นอิสระจากกิเลส คือไม่มีกิเลส กิเลสทำอะไรไม่ได้ ปราศจากความทุกข์ไม่มีความทุกข์อันเกิดจากกิเลส คือ แม้ความทุกข์ที่มีอยู่ตามธรรมดาสามัญ แม้จะเกิดอยู่ตามธรรมชาติก็ไม่ทำให้จิตใจนี้เป็นทุกข์ได้ แม้แต่การเป็นอยู่ประจำวันก็ไม่มีนิวรณ์รบกวนนี้เรียกว่าเป็นอิสระ *เป็นอิสระจากสิ่งที่กีดกันจิตไม่ให้มีสันติสุขหรือความสุข จิตไม่ตกเป็นทาสของวัตถุปัจจัยใด ๆ ไม่หลงใหลในสิ่งใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของส่วนเกิน* ที่มนุษย์เป็นทาสกันอยู่ในบัดนี้ กินเกิน แต่งเนื้อแต่งตัวเกิน บำรุงบำเรอเกิน อะไรก็ล้วนแต่เกิน อย่างนี้**จิตเป็นอิสระจากสิ่งที่เรียกว่า "ส่วนเกิน"**

อีกทางหนึ่ง เรียกว่า "*ความรักผู้อื่น*" บางคนจะฉงนว่า ทำไม ...... อ้ายความรักผู้อื่นนี้มันยากเย็นอะไรหนักหนา จึงต้องเอามาเป็นหัวใจของศาสนา และเอามาไว้หลังจากที่จิตเป็นอิสระแล้ว?

อาตมาอยากจะขอร้องให้ท่านทั้งหลายทุกท่านพิจารณาดูว่า *ความรักผู้อื่น* นี่มันยากหรือง่ายสักเท่าไร? อาตมาอยากจะพูดว่า *ความรักผู้อื่น* นั้น กำลังหาไม่ได้ในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกที "รักผู้อื่น" ในที่นี้หมายถึงรักผู้อื่นจริง ๆ ไม่ใช่รักลูก รักเมีย รักผัว รักเพื่อนที่มีประโยชน์ร่วมกัน ผูกพันกัน อย่างนี้มันไม่ใช่ผู้อื่น มันเป็นตัวเองอยู่ส่วนหนึ่ง อย่าไปเรียกว่าผู้อื่น

รักผู้อื่น มันหมายความว่า รักผู้อื่นจริง ๆ รักเพื่อนบ้านจริง ๆ ที่ไม่ใช่ลูกใช่เมีย ไม่ใช่เพื่อนกินเหล้าเมายา ไม่ใช่เพื่อนกอบโกย ไม่ใช่เพื่อนสมคบกันหาประโยชน์เป็นพรรคเป็นพวก พวกเหล่านี้มันรวมอยู่ในตัวเอง เป็นส่วนของตัวเองที่จะหาประโยชน์ให้แก่ตัวเอง ถ้ารักผู้อื่นมันต้องหมายถึงผู้อื่นจริง ๆ ขอให้พิจารณาดูว่าใครบ้างกำลังรักผู้อื่น

มันต้องมีจิตใจที่เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัวแล้วเท่านั้นจึงจะรักผู้อื่นได้ มิฉะนั้นแล้วมันก็ยากที่จะรักผู้อื่น เราจึงกล่าวได้ว่า ความรักผู้อื่นในโลกนี้ เดี๋ยวนี้จะหา

ทำยาหยอดตาก็ไม่ได้ อย่าว่าแต่จะหามาดูเล่นมาก ๆ เลย อย่าหามาดูให้ชื่นอกชื่นใจเลย หาทำยาหยอดตาก็แทบจะไม่ได้

ทุกคนไปสำนึกดูถึงความรู้สึกของตัวเอง เรายังรักผู้อื่นไม่ได้ เรากลัวเขาจะสวยกว่าเรา เราก็ไม่รักเขา เรากลัวเขาจะแต่งตัวสวยกว่าเรา เราก็ไม่รักเขา เขาจะมีอะไรดีกว่าเรา เราก็ไม่รักเขา เขาจะมีเครื่องเพชรเครื่องพลอยเท่าเราเราก็ไม่รักเขา เขาจะมีรถยนต์หรือบ้านดี สวย แพงกว่าเรา เราก็ไม่รักเขา เขายังมีเกียรติยศมากกว่าเราเราก็ไม่รักเขา เขาเป็นคู่แข่งขัน คู่ช่วงชิง คู่อิจฉาริษยา ในการงาน ในชีวิตประจำวัน ในการเป็นอยู่ เราก็ไม่รักเขา นี่ตัวอย่างง่าย ๆ ตัวอย่างต่ำ ๆ ที่เด็กก็พอเข้าใจได้ และผู้ใหญ่ก็พอจะรู้สึกเพราะว่าเคยเป็นเด็กมาแล้ว

เมื่อเราอยากที่จะรักผู้อื่น เปิดจิตใจของตัวเองดู ค้นหาให้พบความรักผู้อื่น (รักลูก รักเมีย รักผัว นี่ยกเว้น นี่ไม่ใช่ผู้อื่น) ต้องเป็นผู้อื่นจริง ๆ มันจะมีได้แต่พระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้ว หรือจอมพระอรหันต์คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะรักผู้อื่นได้จริง ๆ ถ้ายังมีกิเลสที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวอยู่แล้วมันก็ครอบงำจิตใจของคนนั้นไม่ให้ลอดไปรักผู้อื่นได้ ต้องทำลายความเห็นแก่ตัวได้แล้วเท่านั้นจึงจะรักผู้อื่นได้ นี่ขอให้สังเกตให้ดี ๆ ตามหลักพระศาสนาว่า ถ้ายังมี "อหังการ มมังการ มานานุสัย" แล้ว ไม่มีทางที่จะรักผู้อื่นได้ สิ่งนั้นคือความเคยชินแห่งความยึดถือมั่นหมายว่าเรา ว่าของเรา ปุถุชนทุก

คนมีความเคยชินแห่งความมั่นหมายว่ากู ว่าของกู อยู่เป็นนิสัย นี่คือสิ่งที่ทำให้รักผู้อื่นไม่ได้ มันต้องหมดอหังการ มมังการมานานุสัย แล้ว จึงจะรักผู้อื่นได้ มันจึงมีแต่พระอรหันต์เท่านั้น คือเว้นเสียแต่ว่าเขาจะมีจิตเป็นอิสระ หลังจากที่ได้เข้าถึงตัวแท้แห่งพระศาสนาแล้วอย่างที่กล่าวมาหยก ๆ คือมีความถูกต้องอยู่ในความเปลี่ยนแปลงแห่งชีวิตของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมะถูกต้องตามกฎของธรรมชาติถึงที่สุด ถึงตัวแท้ของพระศาสนา กล่าวคือจิตเป็นอิสระ จิตเป็นอิสระก็รักผู้อื่นได้

ศาสนาทั้งหลายสอนเรื่องความรักผู้อื่น ศาสนาที่ไม่สอนความรักผู้อื่นไม่ใช่ศาสนา ศาสนาคริสเตียนดูจะเน้นมากที่สุดเท่าที่ปรากฏอยู่ ศาสนาพุทธก็เน้นความรักผู้อื่น ในอุดมคติของพระโพธิสัตว์ หรือให้ถือหลักว่า "สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" นี่แหละจะต้องรักผู้อื่น ไม่รักผู้อื่นแต่ปากพูดว่า "สัตว์ทั้งหลายเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" นี้คือคนโกหก เป็นพุทธบริษัทที่โกหก ปากว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" แต่ไม่รักผู้อื่น ขอให้สนใจดูให้ดีเป็นพิเศษว่า ความรักผู้อื่นนั้นเป็นหัวใจของทุกศาสนา

ถ้ามีความรักผู้อื่นแล้ว เราฆ่าเขาไม่ได้

ถ้าเรามีความรักผู้อื่นแล้ว เราลักขโมยของเขาไม่ได้

เรารักผู้อื่นแล้วเราล่วงกาเมในของรักของใคร่ของผู้อื่นไม่ได้

เรารักผู้อื่นแล้วเราพูดโกหกพูดเท็จหลอกลวงไม่ได้

เรารักผู้อื่นแล้วเราจะไม่ทำตนให้เป็นคนมึนเมาด้วยของเมา ซึ่งมันกระทบกระทั่งผู้อื่น

เรารักผู้อื่นแล้วเราก็ไม่กินเกิน เราจะได้มีอะไรเหลือไว้สงเคราะห์ผู้อื่น ทำให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก นี่คือประโยชน์ของการรักผู้อื่น ถือศีลเพียงข้อเดียวเพียงว่า "รักคนอื่น" แล้วศีลทุกข้อก็จะสมบูรณ์ จะเป็นการถือศาสนาทีเดียวทุกศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม อะไรก็ตาม ทุกศาสนามีเน้นเรื่องรัก การถือศีล "รักผู้อื่น" ข้อเดียวเป็นการถือศีลในทุกศาสนา เป็นศาสนิกที่ดีของทุกศาสนาพร้อมกันไปในตัว

ความรักผู้อื่นเพราะจิตเป็นอิสระ นี่คือผลแห่งการมีตัวแท้แห่งพระศาสนา ขอให้ดูให้เห็นว่าเรามีหรือไม่ "ธรรมะในฐานะที่เป็นตัวแท้แห่งศาสนา" คือ ความถูกต้องตามหลักของพระธรรมที่มีอยู่ที่ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตจิตใจที่กำลังประพฤติปฏิบัติธรรมะในศาสนานั้น ๆ อยู่ ไปหาดูที่อื่นไม่ได้ ต้องหาดูที่ตัวชีวิตจิตใจของตน ในขณะที่ปฏิบัติธรรมะอยู่อย่างถูกต้อง แล้วก็มีความถูกต้องอยู่ที่ความเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงจากปุถุชนคนโง่คนพาลมาเป็นอริยชน มาเป็นสัตบุรุษ กระทั่งถึงขั้นสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา คือความเป็นพระอรหันต์

ส่วนเรื่องศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล นั้น ไม่ใช่ตัวแท้แห่งพระศาสนา เป็นเครื่องรองรับเหมือนกับว่าต้นไม้ ส่วนสำคัญที่ประเสริฐที่สุดก็คือแก่น พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ว่า *พระศาสนานี้มีวิมุติเป็นแก่น นอกนั้นเป็นเพียงของรอบนอก* เป็นขุยแห้ง ๆ อยู่ที่เปลือก หรือว่าเป็นเปลือกชั้นนอกสุด แล้วก็เป็นเปลือกชั้นใน แล้วก็ถึงกระพี้ แล้วจึงจะถึงแก่นแห่งไม้นั้น ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล ศาสนะอะไรก็ตาม นี่เป็นเพียงขุยแห้ง ๆ ที่เปลือกนอก เป็นเปลือกชั้นนอก เป็นเปลือกชั้นใน แล้วก็กระพี้ กว่าจะถึงแก่น คือวิมุตติ คือความถูกต้องของจิตใจจนจิตเป็นอิสระ ปรากฏออกมาเป็นบุคคลที่รักผู้อื่นได้ แก่นคือวิมุตตินี่กล่าวตามพระพุทธภาษิตในพระบาลี

เมื่อใดจิตวิมุตติหลุดเป็นอิสระออกมาได้จากความมีตัวกูของกู เมื่อนั้นแหละคือแก่นแท้ของพระศาสนา เป็นตัวธรรมะในฐานะเป็นตัวแท้ของพระศาสนา เน้นลงไปที่ตัวความถูกต้องที่มีอยู่ในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เราที่ปฏิบัติธรรมะถูกต้อง เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิต และเป็นไปได้ตามขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ จึงเป็นเรื่องที่ยืดยาว

มีความเปลี่ยนแปลงกว่าจะถึงที่สุด แต่ว่าในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้น ต้องมีความถูกต้องของการประพฤติปฏิบัติจนเกิดผลขึ้นมา ขอให้มีตัวแท้ของพระศาสนาที่นี่ มีหัวใจ มีแก่นกลางของพระศาสนาปรากฏอยู่ในความรู้สึกของเราจงทุก ๆ คนเถิด ก็จะไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธ-ศาสนา

เวลาของปาฐกถาธรรมสิ้นสุดลงแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

พิมพ์ที่ หจก. การพิมพ์พระนคร ๔๒ - ๔๖ ถนนบูรณศาสตร์ (แยกถนนบุญศิริ) กรุงเทพฯ ๒
นางอารี จุ้ยทรัพย์เปี่ยม ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๓ โทร. ๒๒๑๒๓๓๗